

FENOMEN TRGOVINE DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI

Mike Dottridge
Olga Lola Ninković
Helmut Sax
Srđan Vujović

juni 2021.

Finansirano
od strane Evropske unije
i Vijeća Evrope

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implementirano
od strane Vijeća Evrope

FENOMEN TRGOVINE DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI

Pripremili:

Mike Dottridge, međunarodni konsultant za ljudska i dječija prava
Olga Lola Ninković, Udruženje psihologa Republike Srpske
dr.sc. Helmut Sax, Institut za ljudska prava Ludwig Boltzmann Austrija
dr.sc. Srđan Vujović, World Vision Bosna i Hercegovina

juni 2021.

Fenomen trgovine djecom u Bosni i Hercegovini

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku Evropske unije i Vijeća Evrope. Stavovi izraženi u publikaciji ne predstavljaju nužno zvanične stavove Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je odobrena, osim u komercijalne svrhe, sve dok se čuva cjelovitost teksta, odlomak se ne koristi izvan konteksta, ne pruža nepotpune informacije ili ne dovodi na drugi način u obmanu čitaoca u pogledu prirode, opsega ili sadržaja teksta. Izvorni tekst uvijek mora biti priznat na sljedeći način, © Vijeće Evrope, 2021“. Svi ostali zahtjevi koji se tiču reprodukcije/prevoda cijelog ili dijela dokumenta, trebaju se uputiti Direktoratu za komunikacije Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na e-mail publishing@coe.int).

Sva ostala prepiska koja se odnosi na ovu publikaciju treba biti upućena Direktoratu za ljudsko dostojanstvo, jednakost i upravljanje, Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 23, E-mail: Horizontal.Facility@coe.int

© Vijeće Evrope, juni 2021. Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uvjetima.

Dizajn naslovnice, izgled i štampa: Intea d.o.o.

Fotografije: © Adnan Karadza

Sadržaj

LISTA SKRAĆENICA	4
SAŽETAK	5
1. UVOD	9
2. PREGLED TRGOVINE DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI	11
2.1 Opseg trgovine djecom	11
2.2 Oblici trgovine djecom	15
2.3 Osjetljive kategorije djece	18
2.4. Podaci o trgovcima djecom	20
3. ODGOVOR DRŽAVE NA TRGOVINU DJECOM	21
3.1. Mjere za sprečavanje trgovine djecom	21
3.2 Identifikacija djece žrtava trgovine ljudima	22
3.3. Pristup pravdi i efektivni pravni lijekovi za djecu žrtve trgovine ljudima	26
4. ZAKLJUČCI	38
5. PRIJEDLOZI ZA DJELOVANJE	40
PRILOG 1: KLJUČNI MEĐUNARODNI STANDARDI ZA ZAŠTITU I PROMOCIJU PRAVA DJECE ŽRTAVA	51
1. Standardi Ujedinjenih nacija o pravima djeteta	51
2. Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima	54
3. Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe	57
4. Standardi Evropske unije za borbu protiv trgovine ljudima	57
PRILOG 2 - STATISTIČKE I DRUGE INFORMACIJE	59
PRILOG 3 - SPISAK INTERVJUISANIH OSOBA	61
PRILOG 4 - ŠEMA NACIONALNOG SISTEMA UPUĆIVANJA ZA DJECU ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA	62
PRILOG 5 – ŠEMA NACIONALNOG KOORDINACIONOG MEHANIZMA	63
BIBLIOGRAFIJA	64

LISTA SKRAĆENICA

BD BiH – Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BiH – Bosna i Hercegovina
CSR – Centar za socijalni rad
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
GRETA – Grupa stručnjaka za borbu protiv trgovine ljudima
HF – Horizontal facility
KPD – Konvencija o pravima djeteta
KZ – Krivični zakon
MNVO – Međunarodna nevladina organizacija
NVO – Nvladina organizacija
RS – Republika Srpska
SIPA – Državna agencija za istrage i zaštitu
TLJ – Trgovina ljudima
VE – Vijeće Evrope
ZIT – Zajednički istražni tim

SAŽETAK

Ovo istraživanje realizovano je u sklopu projekta „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ u okviru zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022“. Istraživanje je obuhvaćeno i preporukom koju je 2017. godine dala Grupa stručnjaka za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), međunarodno tijelo za praćenje provedbe Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima. GRETA je preporučila „realizaciju istraživanja o fenomenu trgovine djecom u Bosni i Hercegovini kao osnov za buduće mjere prevencije“. Istraživanje analizira aktuelne trendove u Bosni i Hercegovini u vezi sa trgovinom djecom i procjenjuje odgovor zvaničnih institucija na tu pojavu u svjetlu međunarodnih i evropskih regionalnih standarda.

Zasniva se na pregledu literature dopunjenim nizom polustrukturiranih intervjua provedenih tokom 2020. godine sa zaposlenicima centara za socijalni rad (CSR), službenicima agencija za provođenje zakona, tužiocima, sudijama i specijalistima za suzbijanje trgovine ljudima u organizacijama civilnog društva. Intervjui su provedeni tokom pandemije Covid-19, uslijed čega je bilo teško doći do nekih ispitanika (odnosno uvjeriti neke od njih da je njihov doprinos potreban). Iz istog razloga je bilo nemoguće direktno posmatrati kako specijalisti postupaju u predmetima trgovine djecom. Pregledane publikacije uključuju godišnje izvještaje „Trgovina ljudima“ američkog Državnog sekretarijata, izvještaje GRETA-e o posjetama BiH, kao i njene godišnje izvještaje, te izvještaje Evropske komisije.

Način na koji se vode evidencije o trgovini djecom u BiH uticao je na istraživanje. Naime, za ocjenu i brojanje slučajeva u različitim dijelovima BiH primjenjuju se različiti kriteriji u različitim institucijama. Oslanjajući se na dostupne informacije istraživanje daje pregled obrazaca i trendova trgovine djecom i naglašava postojeće ranjivosti i rizične situacije djece u zemlji, ukazujući pri tom na područja odstupanja od međunarodnih, odnosno regionalnih standarda.

BiH je i dalje zemlja porijekla, tranzita i destinacije za žrtve trgovine ljudima, pri čemu **polovinu identifikovanih žrtava takve trgovine redovno čine djeca**. Dokazi o rasprostranjenosti trgovine djecom zasnovani su na statističkim podacima Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, koji godišnje objavljuje podatke o broju pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima (koje se u zvaničnim publikacijama nazivaju „potencijalne žrtve“). Prema tim statističkim podacima, **u petogodišnjem periodu od 2016. do 2020. godine u BiH je bilo ukupno 298 pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima, odraslih i djece**, uglavnom žena i djevojčica, većinom iz BiH.

Zaposlenici CSR i specijaliziranih organizacija civilnog društva navode da slučajevi za koje smatraju da uključuju elemente trgovine djecom obično ne budu kvalifikovani kao takvi od strane službenika agencija za provođenje zakona, što znači da bi **ukupan broj djece žrtava trgovine ljudima mogao biti znatno veći od evidentiranog**. Dodaju da se **djeca žrtve trgovine ljudima uglavnom iskorištavaju za zaradu u BiH uglavnom kroz prisilno prosjačenje i zarađivanje na ulici**. Službenici agencija za provođenje zakona prepoznaju organizovano iskorištavanje djece kao ozbiljan problem koji ponekad uključuje učešće njihovih vlastitih porodica. Navode, međutim, da rijetko otkriju dokaze o trgovini ljudima. Poznato je da se trguje djecom iz BiH u druge zemlje gdje zarađuju novac za trgovce, uglavnom činjenjem krivičnih djela.

Pregledom ostalih publikacija o trgovini ljudima u BiH potvrđeno je da se **romska djeca redovno navode kao jedna od grupa pod najvećim rizikom od trgovine ljudima**. Neki slučajevi dječijih brakova u romskoj zajednici u BiH smatrani su trgovinom djecom, ali se pokazalo da službenici koji

nisu Romi teško razlikuju kulturne običaje Roma od težih (krivičnih) slučajeva trgovine djecom. Općenito govoreći, intervjuisani ispitanici u ovom istraživanju smatrali su da se trgovina ljudima u migrantskoj populaciji u BiH, uključujući djecu izbjeglice i migrante, ne istražuje adekvatno i da je potrebno posvetiti više pažnje tom problemu. Istraživanjem je zaključeno da su djeca Romi i djeca migranti u najvećoj opasnosti od trgovine ljudima u BiH. Službene statistike govore da su djeca žrtve većinom djevojčice, ali su neki ispitanici smatrali da rodni stereotipi utiču na proces identifikacije žrtve i onemogućavaju identifikaciju žrtava među dječacima.

Analiza mjera koje su poduzeli domaći nadležni organi i profesionalci s ciljem **prevencije trgovine djecom u BiH** pokazuje niz nedostataka. **Utvrđeno je da su inicijative za prevenciju sporadične i neusklađene.** Većina preventivnih aktivnosti u protekle tri godine bile su usmjerene na romske zajednice ili fokusirane na podizanje svijesti. Smatra se da su ostvarile ograničen uticaj. Utvrđeno je da dnevni centri (za djecu) igraju značajnu preventivnu ulogu. U BiH postoji 12 dnevnih centara. Vode ih organizacije civilnog društva, a brinu za više od 200 djece dnevno. Centri ne primaju nikakvu podršku države i zbog toga nemaju dovoljno resursa da bi mogli efikasno obavljati preventivnu ulogu.

Istraživanje utvrđuje niz **slabosti u zaštiti koja se pruža djeci, kao i niz prepreka za identifikaciju i procesuiranje predmeta trgovine djecom** u BiH. Pojavljuju se dva konkretna pitanja identifikacije. Prvo, identifikacija pojedinačne djece za koju je neproporcionalno veća mogućnost da će biti žrtve trgovine ljudima u odnosu na ostalu djecu (na primjer, zbog porodične situacije) ili se čini izglednim da će u bližoj budućnosti biti žrtve trgovine ljudima. To uključuje **prepoznavanje znakova koji ukazuju da će dijete biti žrtva trgovine ljudima** (i mogućnost **pokretanja odgovora kroz "dječiju zaštitu" da bi se spriječilo da dijete postane žrtva trgovine**). To je zapravo **mjera za prevenciju trgovine djecom** koja uključuje "identifikaciju" u kontekstu dječije zaštite, a ne konvencionalnu "identifikaciju" djeteta koje je već postalo žrtvom trgovine.

Djeca pod visokim rizikom od trgovine radi radnog iskorištavanja ili prisilnog prosjačenja, što često uključuje romsku djecu, redovno ostaju neidentifikovana. Rad specijalista za dječiju zaštitu u CSR treba preusmjeriti kako bi im se omogućilo da odgovore na potrebe djece ulice, uključujući i prevenciju njihove trgovine. **Specijalisti za dječiju zaštitu i službenici agencija za provođenje zakona također trebaju obuku da bi mogli da prepoznaju karakteristike prisilnog braka i da razlikuju slučajeve prisilnog braka i trgovine za svrhe prisilnog braka od dogovorenih brakova** i uobičajenih dječijih brakova koji uključuju djevojčice od 16 ili 17 godina starosti.

Premda multidisciplinarni pristup otkrivanju i identifikaciji slučajeva trgovine djecom teoretski postoji, u praksi je još uvijek slab i treba ga ojačati i to tako da multidisciplinarni timovi organizovani na lokalnom nivou mogu efektivno proaktivno djelovati u sprečavanju slučajeva trgovine djecom. Istraživanjem je zapaženo da većina **profesionalaca na prvoj liniji odgovora na trgovinu djecom, uključujući i agencije za provođenje zakona, zaposlene u CSR, nastavnike i druge prosvjetne radnike trenutno nema dovoljno znanja ili vještina da prepozna ili identifikuje znakove trgovine djecom.**

Drugo pitanje vezano za identifikaciju odnosi se na djecu koja su već u rukama trgovaca ili koja su već bila žrtve trgovine. To je konvencionalna identifikacija žrtve trgovine. Većina ispitanika u istraživanju smatrala je da je mali broj identifikovane djece žrtava trgovine ljudima povezan sa izostankom proaktivnog pristupa policije i tužilaca. **Nedostatak znanja i vještina kod službenika za provođenje zakona sprečava proaktivnu identifikaciju djece žrtava, što uključuje**

prepoznavanje pokazatelja da je dijete žrtva trgovine ljudima. Ne postoje standardni protokoli koji bi usmjerili glavne aktere (službenike agencija za provođenje zakona i druge) u prepoznavanju krivičnog djela trgovine ljudima i identifikaciji žrtava.

Navodi se da i istražitelji i tužioc i kvalifikuju slučajeve trgovine djecom kao druge vrste krivičnih djela (koje nose niže kazne). Iz raznih razloga, kao što je nedostatak dokaza, potreba dokazivanja "namjere iskorištavanja", dugotrajan krivični postupak i manjak obuke o trgovini djecom, predmeti trgovine djecom budu prekvalifikovani u toku istrage, ili u krijumčarenje osoba, seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece ili zanemarivanje djeteta.

Istraživanje ističe niz **nedostataka u pogledu pristupa pravdi za djecu žrtve trgovine ljudima.** Analizirani dokazi pokazuju da djeca od koje se traži da daju iskaz kao svjedoci na suđenjima trebaju dobiti bolju podršku i zaštitu i to ne samo od "stručnih saradnika" u sudovima. Socijalni radnici iz CSR trebaju preuzeti aktivniju ulogu u pružanju podrške djeci u toku krivičnog postupka (bilo da su djeca u svojstvu žrtava ili svjedoka). Stav zaposlenika CSR je bio da ne postoje značajne zakonske prepreke za identifikaciju i krivično procesuiranje predmeta trgovine djecom, ali da su nailazili na teškoće u organizovanju odgovarajuće podrške i zaštite za žrtve, dijelom zbog administrativnih razloga, a dijelom zbog nedostatka resursa. Premda bi CSR trebali pružati savjete i podršku djeci uključenoj u krivične postupke, **uočen je nedostatak saradnje između pravosudnih institucija i CSR,** primjerice zbog toga što CSR nisu upoznati sa prirodom krivičnog djela o kojem će dijete biti saslušavano od strane tužioca ili pred sudom.

Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizovane nelegalne imigracije odgovorna je za koordinaciju odgovora krivičnog sistema na trgovinu odraslima i djecom u BiH. Međutim, u grupu nisu uključeni ni specijalisti za dječiju zaštitu iz CSR, niti inspektori rada. Njihovo neuključivanje je poseban nedostatak u pogledu identifikacije djece žrtava trgovine ljudima (i zaslužuje hitno djelovanje i rješavanje).

Većina planiranih aktivnosti u ranijem Akcionom planu BiH za sprečavanje trgovine ljudima za period 2016 - 2019. je provedena. Međutim, institucije nadležne za konkretne aktivnosti nisu bile obavezne dostaviti informacije o tim aktivnostima Državnom koordinatorskom centru, ili drugim tijelima za praćenje. Generalno gledano ključne institucije odgovorne za implementaciju prethodnog Akcionog plana nisu koordinirale svoje inicijative (u pogledu planiranja, implementacije, praćenja ili evaluacije aktivnosti za borbu protiv trgovine ljudima).

U januaru 2020. godine usvojena je nova **Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2020-2023.** U njoj se navodi širok spektar strateških ciljeva i posvećuje odgovarajuća pažnja trgovini djecom pa bi **mogla ostvariti pozitivne efekte ako bude podržana odgovarajućim resursima.** Međutim, intervjuisani profesionalci i dalje nisu sigurni da postoji dovoljna politička volja, odnosno da će biti moguće mobilizirati dovoljne resurse u BiH da se ovaj ambiciozni program zapravo sprovede.

Planirano je da se Strategija odrazi kroz niz akcionih planova usvojenih na različitim nivoima vlasti, sve do nivoa kantona. Do kraja 2020. godine usvojena su dva od planiranih 14 akcionih planova (na državnom nivou i u Republici Srpskoj). Strukture za koordinaciju i praćenje predviđene Strategijom uključuju 19 zasebnih struktura u raznim dijelovima BiH, što se čini glomaznim uz malu vjerovatnost praktične izvodljivosti. Zbog nedostatka preciznih informacija o praćenju aktuelnih odgovora za sprečavanje trgovine ljudima, nadležni organi neće znati da se nova Strategija provodi, odnosno koji je njen uticaj, niti koje su dodatne korektivne mjere potrebne.

U sklopu istraživanja provedena je **SWOT analiza mjera za rješavanje problema trgovine**

djecom u BiH, uzevši u obzir snage, slabosti, prilike i prijetnje.

Na osnovu nalaza istraživanja ističe se niz radnji kojima bi se unaprijedila djelotvornost mjera za sprečavanje trgovine djecom i zaštitu djece žrtava trgovine ljudima. **Istraživanje naglašava potrebu za konkretnim investicijama u mjere za sprečavanje trgovine djecom** i sugerije da bi trebalo ponovno procijeniti trenutne prioritete za suzbijanje trgovine ljudima. U tom kontekstu fokus je na efikasnijem raspoređivanju stručnjaka za dječiju zaštitu i povećanju kapaciteta CSR kako bi mogli obezbijediti takvu ekspertizu, ne samo u pogledu zaštite djece koja su već žrtve trgovine ljudima, već i kroz proaktivniju ulogu u prevenciji, tako da se preventivno djeluje u kontekstu pojedinačnog slučaja s fokusom na pojedinačnu (ranjivu) djecu.

Završni dio ovog dokumenta daje sažetak šest paketa konkretnijih mjera kojima bi se doprinijelo suzbijanju trgovine djecom. Uključene su sljedeće mjere za:

- poboljšanje planiranja i koordinacije djelovanja protiv trgovine djecom;
- rješavanje preostalih pitanja u vezi sa zakonima o suzbijanju trgovine djecom i promocija efikasne istrage i procesuiranja predmeta protiv osumnjičenih trgovaca djecom;
- rješavanje trenutnog nedostatka kapaciteta institucija za sprečavanje trgovine djecom i zaštitu djece žrtava trgovine ljudima;
- sprečavanje trgovine djecom;
- identifikaciju, zaštitu i pomoć djeci žrtvama trgovine ljudima; i
- zaštitu djece žrtava trgovine koja su uključena u krivičnopravni sistem u svojstvu žrtava ili svjedoka.

1. UVOD

Obrazloženje istraživanja

Ovo istraživanje realizovano je u sklopu projekta „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ u okviru zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022“. Cilj ovog programa je pružanje pomoći zemljama korisnicama u jugoistočnoj Evropi da se usklade sa standardima Vijeća Evrope i pravnom stečevinom Evropske unije u okviru procesa proširenja. Od 2008. godine, Bosna i Hercegovina (BiH) je država potpisnica Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, a provedba Konvencije podliježe redovnoj nezavisnoj reviziji Grupe stručnjaka za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA). GRETA je 2017. godine preporučila „realizaciju istraživanja o fenomenu trgovine djecom u BiH kao osnov za buduće mjere prevencije“.

U Izveštaju o Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, Evropska komisija je naglasila da su iskorištavanje djece i dječije prosjačenje pitanja koja izazivaju zabrinutost u BiH. Također je istaknula potrebu da BiH izradi i usvoji novi akcioni plan za dječiju zaštitu, da prikuplja precizne i dosljedne podatke o stopama siromaštva među djecom i nasilja nad svom djecom, te poduzima mjere za zaštitu ranjive romske djece i djece migranata bez pratnje koja se suočavaju sa posebnim teškoćama.

Istraživanje je fokusirano na trenutne trendove i kretanja u vezi s trgovinom djecom u Bosni i Hercegovini. Izraz trgovina djecom (eng. „child trafficking“ i „trafficking in children“) odnosi se na slučajeve trgovine djevojčicama i dječacima do 18 godina starosti. Istraživanje identifikuje grupe djece u riziku od trgovine i procjenjuje kapacitete i mjere koje se preduzimaju u zemlji za sprečavanje i suzbijanje trgovine djecom, u poređenju sa relevantnim međunarodnim i zakonskim okvirom u BiH.

Metodologija istraživanja

Metodološki, istraživanje se posebno oslanja na kvalitativne polustrukturirane intervju sa socijalnim radnicima i psiholozima iz centara za socijalni rad, predstavnicima odjeljenja za podršku svjedocima u pravosudnom sistemu, službenicima za provođenje zakona, tužiocima i sudijama, te praktičarima iz organizacija civilnog društva. Intervjuisani sagovornici su odabrani ciljano, da iskažu mišljenja iz svog iskustva u borbi protiv trgovine ljudima (vidi Prilog 3 - Popis intervjuisanih osoba).¹

Empirijsko istraživanje je dopunjeno pregledom postojeće literature i analizom dostupnih statističkih podataka iz pravosudnog sistema i Ministarstva sigurnosti BiH. Kako bi se osigurala visoka kvaliteta izvještaja, provedena je i analiza sekundarnih podataka na osnovu zvaničnih statističkih podataka.² Na osnovu empirijske analize ovaj izvještaj iznosi sveobuhvatan set zaključaka i daljih mjera nakon ovog istraživanja.

Ograničenja istraživanja

Istraživanje, uključujući postupak prikupljanja podataka, je provedeno u periodu pandemije COVID-19. Neki intervjui su organizovani putem interneta, a neki su realizovani kroz sastanke u realnom prostoru. Korištenje online platformi ponekad je predstavljalo izazov, jer neki predstavnici

¹ Prije intervjuja, svaki intervjuisani praktičar/institucija primio je e-mail sa smjernicom u kojoj su navedeni opseg i svrha planiranog intervjuja, zajedno sa protokolom intervjuja (popis pitanja). Razgovori su trajali između 45 minuta (CSR) i 120 minuta (Granična policija).

² Od posebnog su značaja: statistika koju je pripremio Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine (VSTV) za period 2015 - 2019.; statistika o pruženim obukama za predstavnike krivičnog sektora u BiH, koju su pripremili Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj (CEST RS) i Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBIH (CEST FBIH), za period 2013.- 2019.; Statistički podaci iz godišnjih izvještaja o stanju u oblasti trgovine ljudima, koje je objavilo Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, za period 2014 - 2019.

pravosudnih institucija i agencija za provođenje zakona nisu mogli pristupiti komercijalnim platformama sa svojih službenih domena. Prema tome, postoji mogućnost da su gore pomenute okolnosti djelomično ograničile proces prikupljanja podataka.

Osim toga, trenutni sistem prikupljanja podataka u Bosni i Hercegovini je također uticao na istraživanje. BiH još uvijek nije uspostavila sveobuhvatan sistem prikupljanja podataka o trgovini ljudima, naročito u vezi sa trgovinom djecom. Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije (Državni koordinator) vodi evidencije o ukupnom broju pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima, uključujući djecu žrtve. Ovi podaci, koji se godišnje objavljuju u izvještajima o trgovini ljudima, prikupljaju se iz tužilaštava, agencija za provođenje zakona, centara za socijalni rad (CSR), kao i nevladinih organizacija (NVO) u cijeloj Bosni i Hercegovini, bez primjene jedinstvenih i jasnih kriterija. Dok vanpravosudne institucije (npr. centri za socijalni rad) mogu brojati preliminarno identifikovane žrtve (također poznate i kao „pretpostavljene žrtve“), policijske agencije broje žrtve koje su prepoznale njihove vlastite nadležne jedinice. Tužiocima broje samo one žrtve koje učestvuju u krivičnom postupku. U izvještajima državnog koordinatora objedinjeni podaci uključuju žrtve iz pretpostavljenih slučajeva koje se nazivaju „potencijalne žrtve“, kao i žrtve „srodnih krivičnih djela“.³ Takvi različiti pristupi zamagljuje granicu između trgovine ljudima i drugih krivičnih djela, ali također dovode do nesporazuma u praksi kada se radi o definiciji žrtve trgovine ljudima.

U sljedećim poglavljima prvo je predstavljen pregled trendova u području trgovine djecom, s naglaskom na postojeće ranjivosti i rizične situacije za djecu u zemlji. Također je data empirijska analiza u smislu trenutnih odgovora u zemlji za sprečavanje i suzbijanje trgovine djecom. Na osnovu ove analize, izvještaj izlaže sveobuhvatan skup zaključaka i preporuka za preduzimanje daljih aktivnosti po ovom istraživanju.

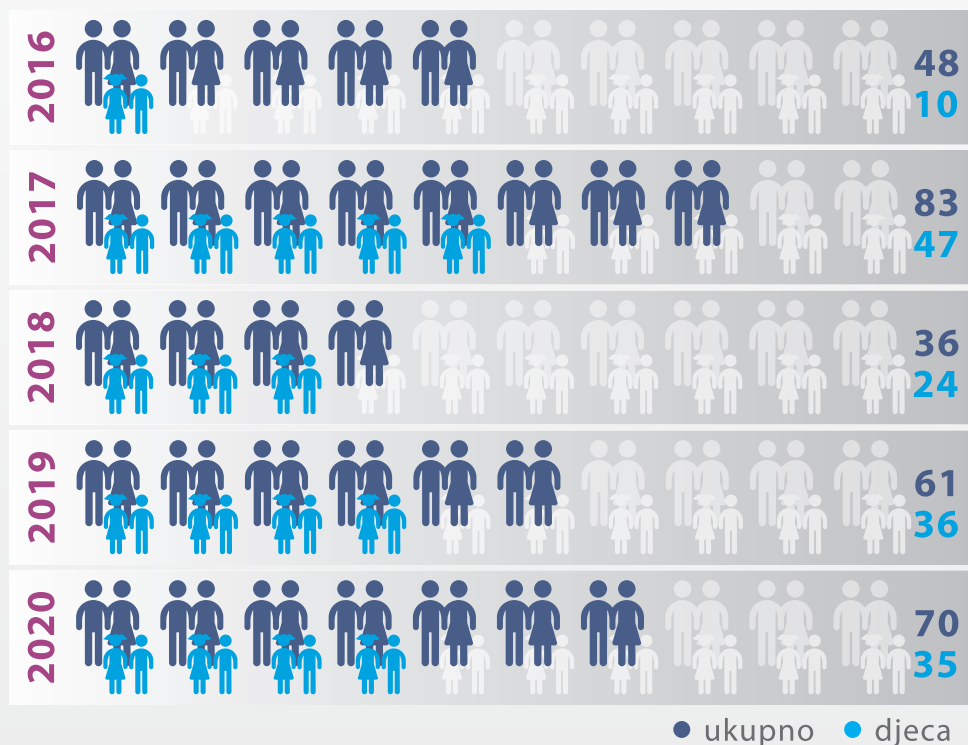
³ Na primjer, zlostavljanje djeteta ili maloljetnika u svrhu „pornografije“, zanemarivanje ili zlostavljanje djece ili maloljetnika, navođenje djeteta na „pornografiju“.

2. PREGLED TRGOVINE DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI

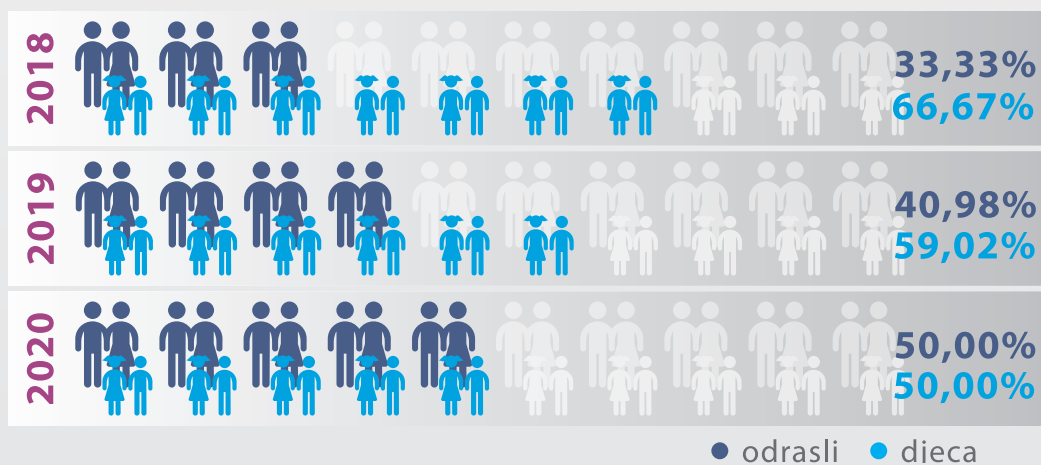
2.1 Opseg trgovine djecom

Prema zvaničnim podacima, u petogodišnjem periodu od 2016. do 2020. godine ukupan broj pretpostavljenih (odnosno "potencijalnih") žrtava trgovine ljudima, odraslih i djece, u BiH bio je 298, uglavnom žena i djevojčica, većinom iz BiH.⁴ Preko polovine identifikovanih žrtava (152 odnosno 51%) bila su djeca.

Slika 1. Udio djece u ukupnom broju pretpostavljenih žrtava po godinama (2016-2020.)⁵

Slika 2. Žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, odnos odrasli/djeca u % za period 2018-2020.⁶

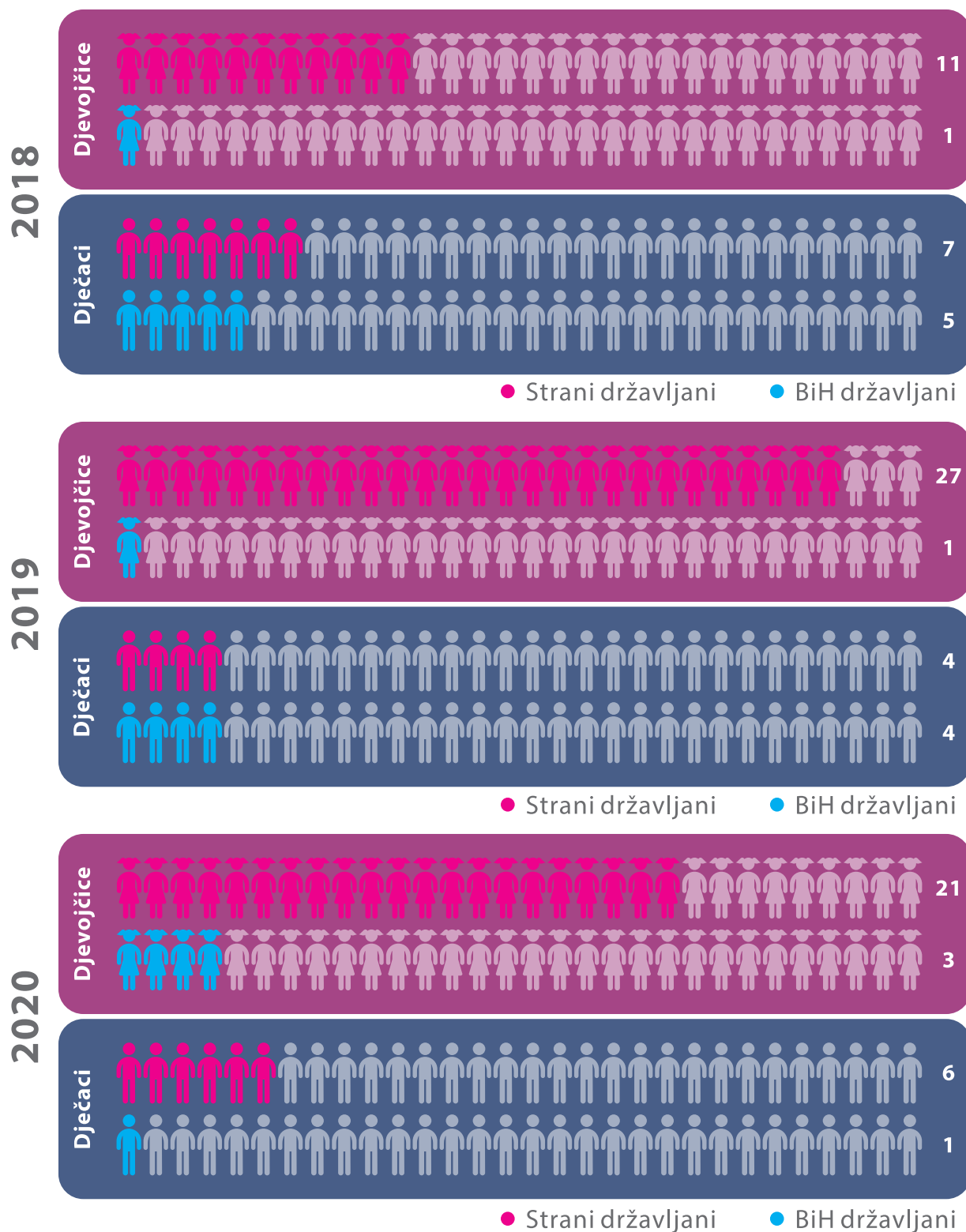

4 Godišnji izvještaji o stanju trgovine ljudima u BiH, koje je pripremio državni koordinator. Dostupno na: http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US

5 ibid

6 ibid

Slika 3. Djeca žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, razvrstano prema spolu i stranim / BiH državljanima, period 2018-2020.⁷

Domaći i međunarodni izvještaji (npr. izvještaji državnog koordinatora za period 2015-2019,⁸ Odgovor vlasti BiH na upitnik GRETA-e 2016.,⁹ Izvještaj o trgovini ljudima Ministarstva vanjskih poslova SAD-a, itd.) sugerišu da je **BiH i dalje zemlja porijekla, tranzita i odredišta za trgovinu ljudima, gdje djeca žrtve čine značajan udio.**

⁷ ibid

⁸ ibid

⁹ Dostupno na <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/bosnia-and-herzegovina>.

“Tamna brojka” i identifikacija djece žrtava

Premda je savremena kriminologija razvila metode za procjenu tzv. “tamne brojke” kriminaliteta (procijenjeni broj neprijavljenih krivičnih djela), stvarni obim i priroda trgovine djecom u Bosni i Hercegovini nikada nisu ozbiljno i sveobuhvatno analizirani kako bi se došlo do neke korisne procjene. Stoga, nesrazmjer između prijavljenih i neprijavljenih slučajeva trgovine djecom, kao i trgovine ljudima općenito, dovodi u pitanje zvaničnu statistiku i poziva na dodatno istraživanje žrtava koje bi moglo pružiti uvid u broj neprijavljenih krivičnih djela.

Intervjuisani stručnjaci iz centara za socijalni rad, kao osobe koje su na prvoj liniji odgovora, **smatraju da je trgovina djecom prilično raširena unutar granica BiH**. Ukazali su na to da su otkrili i prijavili mnoge slučajeve u kojima su prepoznali elemente trgovine djecom. Osim toga, otkrili su mnogo djece koja su bila izložena riziku od trgovine ljudima. Predstavnici policijskih agencija smatraju da nema baš toliko mnogo slučajeva trgovine djecom kao što se čini. Naglašavaju da su svi prijavljeni slučajevi provjereni ili istraženi, ali u većini ovih slučajeva prijavljeno ponašanje nije uključivalo sve elemente krivičnog djela trgovine djecom. Predmeti koji jesu uključivali elemente trgovine ljudima su navodno prosljeđeni nadležnom tužilaštvu. Tužioci sa svoje strane ističu da **od policije rijetko dobivaju izvještaje u kojima se mogu naći elementi trgovine djecom**.

Svi intervjuisani se slažu da **većina stručnog osoblja koje radi direktno sa djecom**, uključujući agencije za provođenje zakona, centre za socijalni rad, nastavnike i stručnjake u školama, **nemaju dovoljno znanja ni vještina da prepoznaju ili identifikuju znakove trgovine djecom**. Također, nadležno stručno osoblje u različitim institucijama različito razumije trgovinu djecom (npr. pogrešno pretpostavljaju da je stvarna pojava iskorištavanja djece preduslov da se krivično djelo kvalifikuje kao trgovina djecom). Nedostatak znanja među profesionalcima **sprečava proaktivnu identifikaciju djece žrtava**, što uključuje prepoznavanje pokazatelja trgovine ljudima. Štaviše, **ne postoje standardni protokoli** koji bi usmjeravali ključne aktere u prepoznavanju krivičnih djela trgovine ljudima i identifikaciji žrtava, što situaciju čini još težom. Skoro svi intervjuisani se slažu da je mali broj identifikovanih slučajeva povezan i sa nedostatkom proaktivnog pristupa od strane policije i tužilaca.¹⁰ Rijetki su slučajevi koji mogu poslužiti kao primjer dobre prakse kada su koristili specijalne tehnike prikupljanja dokaza kao bitan dio proaktivnih istraga. GRETA je također pozvala vlasti da preduzmu proaktivan pristup i intenziviraju svoj rad na terenu s ciljem identifikacije djece žrtava.¹¹

“Siva zona” u procesuiranju predmeta

Kada je riječ o istragama i krivičnom gonjenju predmeta trgovine djecom, primijećeno je da policijski inspektori i tužioci predmete trgovine djecom obično kvalifikuju kao druge vrste krivičnih djela. Premda agencije za provođenje zakona provode istrage po svakom prijavljenom slučaju pretpostavljene trgovine djecom, **u zadnje tri godine policijske agencije u BiH su evidentirale samo nekoliko slučajeva u kojima su utvrđeni elementi trgovine djecom ili srodnih krivičnih djela**. Ti slučajevi su prosljeđeni nadležnoj policijskoj agenciji. Neki slučajevi nikada nisu dalje procesuirani zbog nedostatka dokaza da je počinjeno krivično djelo, navodi se u intervjuu s policijskim inspektorom. Štaviše, u izvještajima se naglašava da “službenici za provođenje zakona i tužioci često nisu voljni provoditi istrage i krivično gonjenje protiv roditelja koji su uključeni u trgovinu svojom djecom, posebno u svrhu prisilnog rada, a skloništa potom djecu vraćaju roditeljima koji su njima trgovali.”¹²

¹⁰ Pojedinsti i dobri primjeri proaktivne istrage opisani su u OSCE, Resource Police Training Guide: Trafficking in Human Beings, TNTD/SPMU Publication Series Vol. 12, 2013.

¹¹ Vidjeti Izvještaj u vezi s primjenom Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, GRETA (2017) 15, tačka 114.

¹² Bureau of International Labor Affairs “U.S. Department of Labor’s 2018 Findings on the Worst Forms of Child Labor, Bosnia and Herzegovina”, 2018, 222-233, dostupno na https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/Child-LaborReportBook.pdf

Djeca koja žive daleko od svog doma pribjegavaju raznim načinima kako bi zaradila sredstva za život, kao što je sakupljanje otpada, pranje automobilskih stakala na semaforima, prosjačenje i sitni kriminal, kao što je džeparenje. Kada dijete zarađuje novac prosjačenjem i zaradu zadržava za sebe, ne može se govoriti o trgovini djecom. Međutim, prosjačenje može biti oblik ropstva ili prisilnog rada, kada dijete mora predati novac zarađen prosjačenjem drugoj osobi koja organizuje ili ostvaruje dobit od rada djece. To se primjenjuje na svaki lanac prosjačenja u kojem „gospodar“ koristi neki vid prisile da dijete primora na prosjačenje, uključujući i zavisnost mlađeg djeteta od odrasle osobe koja nad njim ima kontrolu. U nekim zemljama se situacije u kojima osoba koja nije roditelj djeteta profitira od zarade koju dijete ostvari prosjačenjem smatraju krivičnim djelom (koje se naziva “iskorištavanje dječijeg prosjačenja” ili “prisilno prosjačenje”). Radi se o slučajevima koji predstavljaju “prodaju djece” u međunarodnom pravu (vidi Prilog 1). U nekoliko zemalja nadležni organi trgovinom smatraju i slučajeve u kojima djeca prose i zatim zarađeni novac predaju jednom od roditelja (dakle, slučaj se ne tretira kao “pomoć djeteta porodici”), ukoliko je cijela porodica imigrirala iz neke druge zemlje. Međutim, povjeravanje djeteta rodbini, prijatelju ili poznaniku koji obeća da će mu naći posao može se činiti prihvatljivim roditeljima koji nisu upoznati sa stvarnim uslovima u kojima će dijete boraviti i raditi daleko od doma, naročito u stranoj zemlji. Osim toga, neki roditelji koji žive u stalnom siromaštvu zbog dugova u koje su zapali budu primorani da svoje dijete povjere nekom drugom.

Iz raznih razloga, kao što je nedostatak dokaza, potreba dokazivanja “namjere iskorištavanja”, dugotrajan krivični postupak, ograničenja sistema i nedostatak tematske obuke o trgovini djecom, predmeti trgovine djecom nerijetko bivaju prekvalifikovani tokom istrage u djela kao što su krijumčarenje ljudi, seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece, zanemarivanje djece, itd. Neki ispitanici su istakli da, s jedne strane, do prekvalifikacije dolazi na zahtjev tužioca, a s druge strane, iz gore navedenih razloga, policijski inspektori i tužioci nisu motivisani da ovakve slučajeve tretiraju kao trgovinu ljudima. Prebacivanje odgovornosti između agencija za provođenje zakona ili odustajanje od predmeta zbog toga što ih smatraju prekršajima, rezultat su slabe motivacije i nedostatka znanja o trgovini ljudima.

Zbog toga, **sudovi razmatraju samo nekoliko krivičnih predmeta i donosi se samo nekoliko pravosnažnih presuda u predmetima trgovine djecom**, što dalje rezultira neuspjehom kada se radi o pružanju pomoći žrtvama i kažnjavanju počinitelja. Vrlo ograničena sudska praksa također pogoršava nedostatak praktičnog znanja tužilaca i sudija. Ovaj nedostatak treba otkloniti s ciljem njihovog efikasnijeg odgovora na trgovinu djecom.

Utvrđeni **nesklad između velikog broja procijenjenih žrtava, mnogo nižeg broja formalno identifikovanih žrtava i vrlo niske stope krivičnog gonjenja i osuđujućih presuda, ukazuju na ozbiljne probleme u identifikaciji i krivičnom gonjenju djela trgovine djecom**. To je prepoznala i GRETA, koja je u posljednja dva izvještaja za BiH preporučila poboljšanja na tim poljima.¹³

¹³ Izvještaj u vezi s primjenom Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, GRETA (2017) 15, i Izvještaj u vezi s primjenom Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, GRETA (2013) 7.

2.2 Oblici trgovine djecom

Prisilno prosjačenje i prisilni rad na ulici

Na osnovu pregledane literature, intervju sa profesionalcima iz centara za socijalni rad, kao i predstavnicima nevladinih organizacija, moglo se zaključiti da se trgovina djecom u BiH najčešće manifestuje kao **prisilno prosjačenje i prisilni rad na ulici**.¹⁴

Agencije za provođenje zakona također prepoznaju organizovano iskorištavanje djece, ponekad uz učešće porodice žrtava, kao ozbiljan problem, ali je on prema njima prisutan u znatno manjoj mjeri nego što to smatraju CSR i NVO. Razlike u pristupu rješavanju dječijeg prosjačenja diktira kontekst svakog prijavljenog slučaja i kompleksnost prikupljanja dokaza o tome da li dijete iskorištava neko drugi ili ne. Inicijalnim provjerama se možda ne pronađu nikakvi dokazi o trgovini djecom ili srodnim krivičnim djelima. Stoga je često prikladnije da inicijalni kontakt sa djecom ostvaruju specijalisti za dječiju zaštitu iz CSR ili NVO, primjerice kroz pružanje usluga na mjestima gdje djeca prose ili u obližnjem dnevnom/prihvatnom centru, gdje dobijaju obrok ili užinu, jer često postoji problem dječije zaštite (u slučaju zanemarivanja djeteta), čak i ako nema dokaza o iskorištavanju.

Prisilni kriminal

Djeca se također krijumčare van BiH kako bi prosjačila ili zarađivala novac u kriminalnim radnjama u drugim zemljama. Najbolje dokumentovan slučaj uključuje djecu i mlađe odrasle žene iskorištavane u Francuskoj.

„SLUČAJ HAMIDOVIĆ”¹⁵

Tužilaštvo BiH procesuiralo je osam osoba optuženih za organizirani kriminal i krivična djela počinjena u periodu 2011–2015. godina na teritoriji Bosne i Hercegovine i Francuske, uključujući transnacionalnu trgovinu ženama i djecom u svrhu prisilnog kriminala (džeparenje i krađa u Parizu i drugim gradovima u Francuskoj), kao i korupciju i pribavljanje nelegalne imovine u vrijednosti od 5,8 miliona KM (oko 2,7 miliona EUR).

Istragu je pokrenula francuska policija otprilike 2008. godine kao odgovor na izvještaje o krađama u metrou, muzejima i drugim turističkim mjestima u Parizu i širom Francuske. Do 2010. godine, kako se izvještava, zaključili su da je više od 100 djece, većinom djevojčica, raspoređeno u Parizu kako bi zaradilo novac za kriminalnu mrežu sa sjedištem u gradu Zenici (BiH). Tokom naknadne zajedničke istrage (2013–2015.) koja je uključivala Zajednički istražni tim (ZIT) sastavljen od bosanskohercegovačkih i francuskih istražitelja, utvrđeno je da su i mlađe punoljetne žene žrtve: utvrđeno je da su muškarci iz Zenice uspostavili vanbračne veze sa ženama u BiH koje su obavezali da otputuju u Francusku i počine krađe, prijeteci da će povrijediti žensku djecu koja su ostala u BiH ako dnevno ne zarade najmanje 300 EUR. Putne i lične isprave korištene u ove svrhe pribavljene su od Konzulata BiH u Francuskoj, što je uključilo državnog službenika BiH, koji je na kraju potpisao sporazum o priznanju krivice. U BiH je pronađeno ukupno 22 djece koja su upućena u sklonište IFS-EMMAUS za pomoć. Organizator grupa osuđen je na 10 godina zatvora. Pored toga, Fehium Hamidović i drugi su procesuirani i osuđeni na nekoliko suđenja u Francuskoj.

¹⁴ <https://www.unicef.org/bih/en/reports/status-roma-children-and-families-bosnia-and-herzegovina>.

¹⁵ Sud BiH, Odjel II, broj predmeta S1 2 K 028556 18 K. Vidjeti također 'Podignuta optužnica u slučaju Hamidović i drugi, istragom obuhvaćen i službenik Ambasade BiH u Parizu' na linku <https://www.klix.ba/vijesti/bih/podignuta-optuznica-u-slucaju-hamidovic-i-drugi-istragom-obuhvacen-i-sluzbenik-ambasade-bih-u-parizu/180510018>; i 'Djevojčice krađu u metrou' u O. Peyroux, Maštarije i stvarnosti. Podsticanje trgovine djecom u Evropi, Ecpat France, 2015.

Prisilni brak

Centri za socijalni rad i predstavnici NVO spomenuli su još dva oblika eksploatacije: **prisilni brakovi** i **seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece**. Čini se da u procesuiranim slučajevima počinioci krivičnih djela nisu optuženi za trgovinu djecom, već za srodna djela poput seksualnog zlostavljanja djece, zlostavljanja djeteta ili maloljetnika za proizvodnju materijala seksualnog zlostavljanja djece, seksualnog odnosa s djetetom ili nemoćnom osobom.

Prema UNICEF-u, u mnogim balkanskim zemljama polovina svih Romkinja u dobi od 20 do 24 godine udale su se prije navršene 18. godine, u poređenju sa oko 10 posto u nacionalnoj statistici. Dječji brakovi i napuštanje škole usko su povezani, posebno za djevojčice, a takvi brakovi djevojčice izlažu opasnostima od rane trudnoće i porođaja, kao i velikom riziku od nasilja u porodici¹⁶ [...]

Važno je ne miješati „prisilni brak“ i „dogovoreni brak“, a također ne pretpostaviti da su svi „dječji brakovi“ „prisilni brakovi“. Neki pravni sistemi navode „nezakonite brakove“, koji se mogu kazniti relativno malom kaznom ako nije prepoznat kao oblik eksploatacije koji je svrha trgovine ljudima. Dječji brak je svaki brak u kojem je bilo koji od partnera mlađi od 18 godina u vrijeme sklapanja braka. Iako međunarodne organizacije obeshrabuju svaki brak koji uključuje dijete mlađe od 18 godina, nanesena šteta obično je veća kada su u pitanju djevojčice, poput onih mlađih od 15 godina. Starija djeca mogu se vjenčati po izboru, dok brakove djece mlađe od 15 godina koja se vjenčaju (većinom djevojčice) rutinski dogovaraju rođaci. Iako to ne znači automatski da je brak „prisilan“ ili eksploatacijski, upitno je jesu li tako mala djeca dala svoj informirani pristanak. Štete koje se pripisuju dječjim brakovima dijelom su posljedica podaničkog statusa udatih djevojčica u mnogim društvima i percepcije da je ona nemoćna, dužna činiti šta joj se kaže i lišena mogućnosti koje bi imala da se nije udala, a dijelom zbog zdravstvenih rizika povezanih s ranim porodom.

Kao rezultat kulturološke ili kriminalne prakse, neke djevojčice su prisilno udane i dovedene u situacije koje imaju neke od karakteristika ropstva ili prisilnog rada. Ove prakse uključuju neke od onih koje su propisale UN i druge koje uključuju jasne dokaze o prisili ili zlostavljanju. Oni ne uključuju „ugovorene brakove“ koji se javljaju u mnogim dijelovima svijeta i koje je Specijalni izvjestilac UN-a za savremene oblike ropstva 2012. godine opisao kao „zasnovane na pristanku obje strane, dok prisilni brakovi ne uključuju pristanak strana ili, barem, obje strane“¹⁷.

U raznim dijelovima svijeta trgovci ljudima vrbuju djevojčice i žene i dostavljaju ih muškarcu koji prisiljava dotičnu ženu da se uda za njega (ili je obmanjuje u vezi sa situacijom, na primjer prisiljavajući je da naknadno zaradi za njega, bilo putem komercijalnog seksa ili vršenjem krivičnih dela).

Seksualna eksploatacija djece

Seksualna eksploatacija djece svrha je trgovine ljudima u mnogim regijama i bila je najčešće prijavljivani oblik eksploatacije trgovine djecom u BiH tokom 1990-ih. Dječaci, kao i djevojčice, iskorištavaju se na ovaj način (slučajevi prijavljeni u BiH stavljaju fokus na djevojčice), iako se slučajevi koji uključuju dječake rijetko prijavljuju i rijetko dolaze u fokus specijalnih istražitelja za borbu protiv trgovine ljudima.

Seksualno zlostavljanje djece samo po sebi nije svrha trgovine ljudima, iako su djevojčice kojima se trguje često ranije trpjele seksualno zlostavljanje. To je samo jedan od različitih oblika zlostavljanja kojem su izložena djeca žrtve nasilja u porodici i koji mogu biti faktori njihove naknadne trgovine.

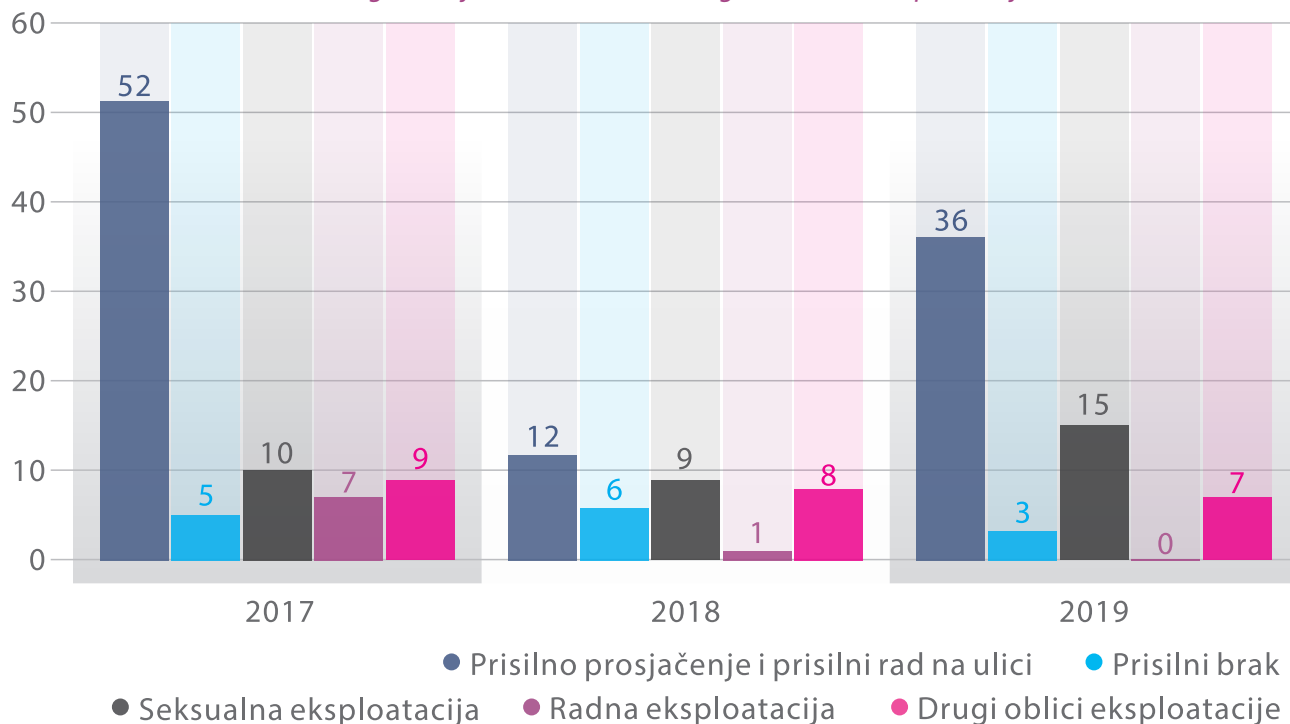
¹⁶ <https://www.unicef.org/eca/what-we-do/ending-child-poverty/roma-children>

¹⁷ Gulnara Shahinian, Tematski izvještaj o ropskom braku. Dokument UN-a A/HRC/21/41, 10. juli 2012.

Trgovina djecom u svrhu uzimanja organa

U posljednjih nekoliko godina, iskusni policijski istražitelji/inspektori identificirali su neke znakove da se djecom **trguje u svrhu uzimanja organa** i davanja bolesnom djetetu ili osobi. Iako zvanično nema evidentiranih slučajeva, tvrdi se da su djeca migranti iznenada nestala, dok su njihove porodice dobile značajnu sumu novca. Međutim, još uvijek se malo pažnje posvećuje ovom obliku trgovine. Iako postoje neki dokazi o takvim slučajevima u BiH, pitanje trgovine ljudima u svrhu uzimanja organa rijetko se postavlja u BiH.

Slika 4. Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini: Oblici eksploatacije¹⁸

2020

Prisilno prosjačenje i prisilni rad na ulici

Seksualna eksploatacija

Drugi oblici eksploatacije

¹⁸ Godišnji izvještaji o stanju trgovine ljudima u BiH, koje je pripremio državni koordinator. Dostupno na: http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US

2.3 Osjetljive kategorije djece

Istraživanje je utvrdilo da su romska djeca i djeca migranti, posebno djeca migranti bez pratnje, najosjetljiviji na trgovinu ljudima¹⁹. Djeca koja žive u siromaštvu, kojima nedostaje odgovarajuća (roditeljska) briga, djeca s invaliditetom i djeca smještena u ustanove/institucije za zdravstvenu njegu također su u značajnom riziku od trgovine ljudima. Prema službenim statistikama, većina djece žrtava trgovine ljudima u BiH su djevojčice. Ispitanici su, međutim, istakli da, iako su djevojčice i dječaci podjednako izloženi trgovini, njihov spol utiče na vrstu eksploatacije kojoj su izloženi. Dok djevojčice prevladavaju među žrtvama seksualne eksploatacije, dječaci su više žrtve prisilnog rada²⁰.

Romska djeca

Prema dostupnim podacima, romsko stanovništvo BiH uključuje približno 3.000 osoba u RS, 2.500 u Brčko distriktu i 40.000 u FBiH, što ukupno iznosi oko 45.500 u cijeloj zemlji²¹. Romi u BiH općenito su prepoznati kao najveća, najzanemarenija i najugroženija manjina u zemlji, koja živi **u stanju hroničnog, višedimenzionalnog siromaštva**. Literatura o trgovini ljudima u BiH potvrđuje da se romska djeca rutinski spominju kao jedna od najugroženijih u pogledu trgovine ljudima.

Treba, međutim, priznati da bi postojeća percepcija o romskoj populaciji i stigma vezana uz njih mogli imati negativne efekte na identifikaciju žrtava trgovine od strane najizloženijih profesionalaca, koji ili ne bi prepoznali znakove trgovine kad se dogodi ili bi ih, naprotiv, kvalifikovali kao slučajeve romske kulturološke prakse, što je štetno za djecu.

Kao osnovni uzroci osjetljivosti romske djece na trgovinu ljudima, trebali bi se uzeti u obzir sljedeći faktori²²:

- **Siromaštvo i nezaposlenost** rutinski uzrokuju da romske porodice pribjegavaju strategijama preživljavanja koje uključuju **zavisnost od prihoda koje ostvaruju djeca** i zahtijevaju od njih da napuste školu prije dostizanja potrebne minimalne dobi (ili minimalne dobi za ulazak u radni odnos);
- **Socijalna isključenost** (kao rezultat nedostatka evidentiranja rođenja, nedostatka prijave prebivališta i nedostatka ličnih dokumenata) značajno ograničava njihov pristup osnovnim uslugama u zemlji, uključujući škole i zdravstvenu zaštitu;
- **Nizak nivo obrazovanja** (gotovo trećina romske djece ne pohađa školu²³; romske djevojčice često napuštaju školu²⁴) pogoršava socijalnu isključenost, stvarajući diskriminaciju u ranoj dobi i utiče na romske zajednice da se oslanjaju sami na sebe i da imaju malo socijalnih veza sa osobama koje nisu Romi, što također podstiče diskriminaciju;
- **Istorija prethodnog zlostavljanja i eksploatacije djece radi postizanja ekonomskih ciljeva**, koji se obično opravdavaju gore spomenutim uzrocima i ponekad su pogrešno protumačeni kao „romski kulturološki običaji“.

¹⁹ Vidjeti, na primjer, Smith Hrlle Meagan, Tošić Sanja, „Jednaki pristup djece pravdi u Bosni i Hercegovini“, UNICEF, 2015. Dostupno na <https://www.unicef.org/bih/media/386/file/Jednak%20pristup%20pravdi%20djece%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf>.

²⁰ Ovo je također globalni trend predstavljen u najnovijem UNODC-ovom globalnom izvještaju o trgovini ljudima, 2020. Dostupno na https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTIP_2020_15jan_web.pdf

²¹ World Vision Bosna i Hercegovina, „Mapiranje najugroženije djece u Bosni i Hercegovini“, neobjavljena analiza, 2018. Prema službenim procjenama, u BiH živi između 25.000 i 50.000 Roma. Vidjeti Instituciju ombudsmana za ljudska prava BiH (2013). Poseban izvještaj o položaju Roma u BiH.

²² Vidjeti Dimitrova, K., Ivanova, S., Alexandrova Y., Centre for the Study of Democracy, 2015, <https://www.ceeol.com/search/book-detail?id=428024>

²³ Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Obrazovanje za sve 2015. Nacionalna revija, 2015; dostupno na <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000229929> (Pristupljeno: 17.4.2020.godine).

²⁴ Vidjeti Savjetodavni odbor za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina: Četvrto mišljenje o Bosni i Hercegovini, Vijeće Evrope, novembar 2017. Dostupno na <https://rm.coe.int/4th-op-bih-en/16808e2c53>.

Prema izvještaju američkog Ministarstva rada o najgorim oblicima dječjeg rada u Bosni i Hercegovini (2019.), romska djeca se suočavaju s diskriminacijom od strane nekih nastavnika i vršnjaka, daleko putuju da bi stigla do škole i nisu u mogućnosti priuštiti školski pribor, odjeću i hranu. Diskriminacija romske djece dovela je do nesrazmjerno visokih stopa upisa romske djece u škole za djecu s poteškoćama u učenju (poznate i kao intelektualne poteškoće). Oslanjajući se na statistiku koju su izradile njihove institucije, ispitanici koji su intervjuirani potvrdili su da romska djeca čine najveći udio **žrtava trgovine ljudima, i kao pretpostavljene žrtve i formalno identificirane žrtve, ali i kao „potencijalne“ žrtve, drugim riječima kao najugroženiji u pogledu trgovine ljudima. Mnogi ispitanici skrenuli su pažnju na činjenicu da je COVID-19 doveo romske porodice u položaj daljnje nesigurnosti i ugroženosti, ometajući im pristup osnovnim uslugama i time povećavajući rizik za trgovinu romskom djecom.**

Djeca migranti

U posljednje tri godine migrantska populacija se povećava u BiH, a djeca migranti, a posebno **djeca migranti bez pratnje** postala su još jedna izuzetno ugrožena grupa u pogledu trgovine ljudima. „Zatvaranjem“ rute zapadnog Balkana 2016. godine, povećao se broj osoba blokiranih u zemlji, a mnogi navode da ostaju u BiH duži vremenski period nego prije. Dodatni teret nacionalnom sistemu upravljanja migracijama predstavlja povećanje broja djece tražitelja azila bez pratnje. Procjenjuje se da **u BiH postoji oko 500 do 600 djece izbjeglica i djece migranata bez pratnje ili odvojene djece**. Dok mnoga od ove djece borave u prenatrpanim prihvatnim objektima, druga spavaju na lošim mjestima s malo ili nimalo pristupa podršci. Državne službe su preopterećene i ne mogu adekvatno odgovoriti na rastuće potrebe. Struktura migrantske populacije promijenila se u korist značajnog povećanja udjela ugroženih grupa u migrantskoj populaciji, posebno djece tražitelja azila bez pratnje, djece i žrtava seksualnog, porodičnog i drugih vrsta nasilja, kao i djece žrtava trgovine.

Nakon dolaska na granicu ili ulaska u zemlju, djeca migranti suočavaju se s **problemima komunikacije s državnim organima** zbog jezičkih barijera. Prema relevantnim sagovornicima, ova jezička barijera ne samo da koči komunikaciju prilagođenu djeci, već stvara i jaz u prikupljanju ličnih podataka ili podataka koji mogu biti indikativni za trgovinu ljudima²⁵. Zbog ovoga, ali i zbog surovih iskustava na svom putu migracije, djeca migranti obično ne vjeruju državnim organima, posebno policiji. Da bi izbjegli strože postupke za djecu, djeca migranti se prijavljuju kao odrasli. Budući da **ne postoji efektivan postupak procjene starosti** za djecu migrante, mnoga djeca nikada nisu evidentirana i ostaju izuzetno ugrožena u pogledu trgovine ljudima.

Pored komunikacijske barijere, identifikaciju žrtava među migrantima ponekad ometa i njihov **brzi tranzit kroz zemlju**, a samim tim i nedostatak sredstava za javne organe u BiH da prate ili pružaju pomoć djeci migrantima. Kao poređenje, stručnjaci iz centara za socijalni rad istakli su da saradnja s romskom populacijom nije toliko problematična koliko saradnja s migrantima, zbog komunikacijske barijere, ali i zbog **nedostatka identifikacionih dokumenata**.

Iako **djeca migranti imaju koristi od zaštite djece i podrške u kampovima u BiH, ona su i dalje izuzetno ugrožena**, kako navode intervjuirani predstavnici kampova za migrante. Iako je fokus u kampovima usmjeren na smještaj, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, slobodno vrijeme i sport, prevenciji trgovine djecom nije posvećena dovoljna pažnja. Ispitanici vjeruju da, uzimajući u obzir trenutne izazove, preventivne mjere za borbu protiv trgovine ljudima usmjerene prema ovoj populaciji mogu biti efektivne samo ako se provode u migrantskim kampovima.

²⁵ Vidjeti Vijeće Evrope, „Kako prenijeti djeci informacije koje su prilagođene djeci u migracijama - Priručnik za najizloženije profesionalce“, 2018, <https://rm.coe.int/how-to-convey-child-friendly-information-to-children-in-migration-a-ha/1680902f91>

Općenito govoreći, svi su se ispitanici složili da je **trgovina među migrantskom populacijom u, odnosno širom, BiH, uključujući djecu migrante²⁶, zanemareno i neistraženo pitanje** koje zaslužuje pažnju kako javnih organa tako i istraživača.

Pored toga, postoje i drugi izazovi i praznine u formalnim državnim mehanizmima za adekvatno sprečavanje trgovine djecom migrantima ili identificiranje potencijalnih slučajeva²⁷. Na primjer, ne postoji jasan mehanizam koordinacije za upravljanje migracijskim kriznim situacijama općenito, a, konkretnije, u praksi postoji puno izazova u komunikaciji između nadležnih institucija.

Djeca bez odgovarajuće brige i u alternativnom obliku brige

Prema Agenciji za statistiku Bosne i Hercegovine, **više od 1000 djece živi u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja ili za djecu sa smetnjama u razvoju.²⁸ Između 25% i 30% djece u BiH živi ispod linije apsolutnog siromaštva.²⁹** Srodne situacijske okolnosti čine roditeljsko staranje manje adekvatnim, te utiče na socijalnu isključenost djece i daljnje povećanje njihove ugroženosti³⁰.

Ispitanici smatraju da su **sva djeca bez odgovarajuće brige, bez obzira na društvenu grupu kojoj pripadaju, u velikom riziku da postanu žrtve trgovine ljudima.** Smatraju da posebnu pažnju treba posvetiti djeci iz domaćinstava pogođenih siromaštvom, djeci smještenoj u ustanove/institucije za zdravstvenu njegu, marginaliziranoj romskoj djeci i djeci koja su dio nelegalnih migrantskih porodica, ali posebno djeci bez pratnje. Konačno, ispitanici se slažu da su **sva djeca ranjivija tokom perioda COVID-19**, posebno kada je riječ o seksualnoj eksploataciji i zlostavljanju djece online³¹.

2.4. Podaci o trgovcima djecom

Podaci prikupljeni od profesionalaca ne omogućavaju profiliranje počinitelja. Unutar zemlje, u većini slučajeva prisilnog prosjačenja, romsku djecu prisiljavaju porodice/roditelji da rade na ulici psihološkom manipulacijom ili fizičkim nasiljem, dok je u nekoliko slučajeva očito da je drugi član romske zajednice stekao kontrolu nad djetetom i profitira od njegove/njene zarade (tj. slučaj „prodaje djece“ koji se može smatrati trgovinom ljudima). Postoje i slučajevi ucjene u svrhu prisilnog prosjačenja. Kada je riječ o prekograničnim slučajevima, prijavljeno je da trgovci ljudima koriste informacionu tehnologiju prilikom pripreme djela, pribavljajući krivotvorenu dokumentaciju i lične dokumente za prelazak granica ili izbjegavajući granične prelaze (pored slučaja korumpiranog službenika u predmetu Hamidović).

Istraživanje nije uočilo konkretne razlike između dva entiteta u BiH (FBiH i RS) ili Brčko distrikta kada su u pitanju trendovi u trgovini djecom.

Konačno, profesionalci s kojima je obavljen razgovor rekli su da sumnjaju da su javni službenici ponekad bili umiješani u slučajeve organizirane trgovine djecom. Međutim, jedini slučaj koji

²⁶ Nadležne državne agencije evidentirale su migrante iz Pakistana, Irana, Sirije, Afganistana, Iraka, Libije, Palestine, Alžira, Bangladeša i Indije.

²⁷ Pogledati detaljne analize u „Procjena: Situacija u pogledu migranata i izbjeglica u Bosni i Hercegovini; Pregled intervencije ključnih aktera na terenu“, OSCE, 2018; Dostupno na <https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/397319.pdf> (Pristupljeno 09.07.2020.godine).

²⁸ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2014-2019, 2020 <http://www.bhas.ba/Calendar/Category/14>

²⁹ Papić Žarko, Fatahović Maisa, „Prema Evropskoj uniji - Ključni problem socijalnog uključivanja u BiH“. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2019. Dostupno na http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2019/Prvi_policy_papir_finalna_verzija.pdf.

³⁰ ECPAT, 2018 „Pregled za državu Izvještaj o obimu, opsegu i kontekstu seksualne eksploatacije djece“. Autor. Dostupno na <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2018/11/ECPAT-Country-Overview-Report-Bosnia-Herzegovina-2018.pdf> (Pristupljeno 24.6.2020. godine).

³¹ Vidjeti Interpol, Prijetnje i trendovi Seksualna eksploatacija i zlostavljanje djece - COVID-19, septembar 2020.

potkrepljuje njihove sumnje bio je slučaj diplomate koji je bio uključen i osuđen u predmetu Hamidović. Ipak, zabrinutost zbog umiješanosti javnih službenika i dalje se ponavlja u godišnjem izvještaju o trgovini ljudima koji je objavilo Ministarstvo vanjskih poslova SAD³².

3. ODGOVOR DRŽAVE NA TRGOVINU DJECOM

3.1. Mjere za sprečavanje trgovine djecom

Efektivna prevencija trgovine djecom zahtijeva sveobuhvatan pristup, koji se bavi **uzrocima koji djecu stavljaju u rizik trgovine ljudima** (npr. isključenje ili nejednakost u pristupu obrazovanju i diskriminacija na osnovu pripadnosti manjini ili na osnovu spola), **obeshrabruje potražnju** za eksploatatorskim uslugama (npr. podizanje svijesti stanovništva o rizicima trgovine, obeshrabrivanje diskriminacije Roma i migranata, davanje socijalnih prava ranjivim grupama, profiliranje i otkrivanje trgovaca ljudima, odgovarajuće kvalificiranje krivičnih djela i krivično gonjenje trgovaca), te osigurava **brzo prepoznavanje slučajeva trgovine ljudima i korištenje mjera za zaštitu djece potencijalnih žrtava** (tj. djece koja još uvijek nisu žrtve trgovine ljudima, ali su vrlo podložna u tom smislu) mjerama koje uključuju obuku socijalnih službi i onih koji prvi reaguju, policije i NVO o metodama dječije zaštite, osiguravajući odgovarajuće resurse za te usluge i tražeći dodatna sredstva ako su potrebna, omogućavajući zasebne organizacije da se povežu i uspostavljajući dežurne telefonske linije i centre za njegu).

Bosna i Hercegovina još nije uspostavila sistem sveobuhvatne prevencije trgovine djecom ili trgovine ljudima uopšte, uprkos naporima da se naglasi prevencija u okviru nove Strategije za borbu protiv trgovine ljudima 2020-2023³³, usvojene u januaru 2020. godine. Strategija podvlači važnost posvećivanja posebne pažnje trgovini djecom, dajući glavno obrazloženje u njenoj „analizi situacije“. Naglašava važnost osmišljavanja mjera za sprečavanje trgovine među najugroženijim grupama djece, uključujući djecu migrante i marginalizovanu romsku djecu.

Prije usvajanja nove strategije, lokalne NVO, koje obično imaju podršku međunarodnih organizacija, provodile su nekoliko *ad hoc* aktivnosti koje se bave određenim pitanjima borbe protiv trgovine ljudima (npr. obrazovanje, obuka za profesionalce, provođenje analiza, izrada planova ili protokola, podizanje svijesti) u ograničenom trajanju. Kako sagovornici navode, sve **preventivne mjere treba razviti i koordinirati na takav način da doprinose primjeni sveobuhvatne i dosljedne strategije prevencije**.

Jedan od najvažnijih preventivnih programa je uspostavljanje **dnevnih centara** za djecu u riziku od trgovine ili uličnu djecu. Više od 200 djece svakodnevno posjećuje 12 dnevnih centara; većina njih su romska djeca. Kad god se otkriju indikatori trgovine djecom, centri bi trebali uključiti mehanizam za suzbijanje trgovine ljudima. Međutim, osoblje dnevnih centara s kojima je obavljen razgovor istaklo je da nadležne agencije za provođenje zakona ne pokazuju veliko zanimanje za proaktivnu istragu potencijalnih slučajeva trgovine djecom.

Gotovo sve dnevne centre su osnovale NVO koje njima i upravljaju. Iako nekoliko njih ima redovnu podršku organa vlasti, većina **dnevnih centara bori se za opstanak zbog ograničenih budžetskih sredstava**. Predstavnici NVO primijetili su da, općenito, organi vlasti rijetko daju grantove nevladinim organizacijama za podršku borbi protiv trgovine ljudima. Slijedom toga, dok je **nekoliko NVO uspjelo dobiti međunarodna sredstva**, obično putem bespovratnih sredstava,

³² Ministarstvo vanjskih poslova SAD, „Izvještaj o trgovini ljudima - Bosna i Hercegovina“, 28. juni 2018. godine, dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/5b3e0b984.html%20%5baccessed%2017%20June%202020%5d>.

³³ <http://msb.gov.ba/PDF/11022020.pdf>.

druge NVO su morale promijeniti fokus, uprkos značajnoj stručnosti stečenoj na polju borbe protiv trgovine ljudima.

U posljednje tri godine, samo se nekoliko projekata/inicijativa fokusiralo na sprečavanje trgovine djecom, sa ograničenim budžetima za provođenje aktivnosti. Većina ovih aktivnosti usmjerena je na romske zajednice i uključuje podizanje svijesti. Učinak ovih projekata bio je vrlo ograničen. Prema podacima World Vision BiH,³⁴ **djeca imaju poteškoća u razumijevanju značenja trgovine ljudima i nisu svjesna potencijalnih rizika.**

Intervjuisani stručnjaci smatraju da **preventivne mjere moraju biti osmišljene za određene ciljne grupe**, uzimajući u obzir njihov socijalni i ekonomski status i životne uslove. Kako navode predstavnici romske populacije, socijalna isključenost, stigmatizacija i nejednak pristup (kvalitetnom) obrazovanju su sve faktori koji doprinose trgovini djecom među romskom populacijom i treba ih uzeti u obzir prilikom razvijanja ciljanih mjera prevencije. Ove mjere trebale bi uključivati napore na otklanjanju nedostataka sa kojima se suočavaju romska djeca u pristupu obrazovanju.³⁵

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini samo je sporadično uključen u sprečavanje trgovine djecom. Iako su predstavnici pedagoških zavoda svjesni uloge obrazovnog sistema u sprečavanju trgovine djecom, smatraju da će se sistematski uključiti samo ako im nadležno ministarstvo/vlada to kaže i da bi to uključivanje trebalo biti dio šire strategije prevencije trgovine ljudima. Do sada su neke škole bile uključene u projekte prevencije trgovine djecom, koje provode međunarodne organizacije ili lokalne NVO. Zahvaljujući ovim projektima, neki su nastavnici stekli osnovno znanje o trgovini djecom i srodnim indikatorima identifikacije. Ispitanici se međutim slažu da, uprkos tim projektima, većina nastavnika ostaje nekvalifikovana da prepozna indikatore da će određeno dijete biti predmet trgovine.

3.2 Identifikacija djece žrtava trgovine ljudima

Identifikacija je od ključne važnosti za sposobnost žrtava trgovine ljudima da iskoriste pomoć, podršku i mjere zaštite propisane članom 10. Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima. Međutim, u praksi postoji niz prepreka da se djeca žrtve trgovine ljudima identificiraju kao takva u BiH.

Pojavljaju se dva različita pitanja identifikacije. Prvo se odnosi na identifikaciju djece za koju postoji nesrazmjerno veća vjerovatnoća da će biti predmet trgovine od druge djece ili koja su na putu da budu predmet trgovine. Zapravo je ovo mjera za sprečavanje trgovine ljudima koja uključuje „identifikaciju“ u kontekstu zaštite djece. Drugo se odnosi na identifikaciju djece koja su već u rukama trgovaca ljudima ili koja su već bila predmet trgovine. Ovo je konvencionalna identifikacija žrtve trgovine ljudima.

Djeca kojima prijete opasnost da budu predmet trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije ili prisilnog prosjačenja - često uključujući romsku djecu - rutinski ostaju neidentificirana. Čini se da je to općenito zbog marginalizacije Roma i opšteg uvjerenja službenika da se podrazumijeva da Romi zarađuju za život prosjačenjem zbog tradicije svoje zajednice, socijalne uskraćenosti

³⁴ World Vision BiH, „Evaluacijsko istraživanje: Tehnički program (FY 17-FY 20)“, neobjavljeni dokument, 2020.

³⁵ Vidjeti Lejla Hodžić, „(Anti)Diskriminacija romske djece u osnovnim školama“, 2013 ; Lejla Hodžić, „Pedagoške implikacije socijalne isključenosti Roma“, Neobjavljena magistarska teza, odbranjena 13.10.2010. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu; Bećirević, Majda. „Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Osnovne poteškoće i kako ih prevazići“ Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH, 2007; Vidjeti također Savjetodavni odbor za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina: Četvrto mišljenje o Bosni i Hercegovini, Vijeće Evrope, 2017; Vidjeti i Biro za međunarodna radna pitanja, „Nalazi Ministarstva rada SAD iz 2018. godine o najgorim oblicima dječijeg rada, Bosna i Hercegovina“, 2018, 222-233. Dostupno na https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf.

ili romske kulture, te stoga nije relevantno da li prosjače da zarade novac za sebe ili za roditelja ili posluju pod kontrolom „prosjačkog gospodara“ (odrasla osoba koja je možda trgovala tim djetetom ili je dijete dobila od trgovca ljudima). Slična se situacija događa s romskom djecom koja su uključena u prisilni brak ili kućno ropstvo, pri čemu se „tradicionalni romski način života“ rutinski navodi kao razlog za neidentificiranje dotične osobe kao žrtve trgovine ljudima.

Do sada, BiH nije uspjela u značajnoj mjeri riješiti osnovne uzroke trgovine djecom u romskim zajednicama. Prethodne inicijative za borbu protiv trgovine ljudima usmjerene na romsku populaciju **nisu uključivale predstavnike romskih zajednica kao aktere i pokretače promjena**. Nisu bili uključeni u izradu prethodnog Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima (2016-2019.), niti su bivši regionalni nadzorni timovi imali predstavnike Roma koji su bili odgovorni za otkrivanje slučajeva trgovine ljudima.

Jedna od prepreka za identifikaciju romske djece žrtava trgovine ljudima je komunikaciona barijera, kako zbog toga što službenici agencija za provođenje zakona ili drugi javni službenici ne govore romski jezik, tako i zbog nedostatka povjerenja romskih zajednica u državne organizacije ili sisteme ili u nevladine organizacije osim onih koje vode Romi.

Ispitanici su naglasili potrebu da **državne institucije i nevladine organizacije ojačaju svoj kapacitet za prepoznavanje ulične djece koja su žrtve trgovine ljudima**. Kao i kod svih mjera namijenjenih pretežno dobrobiti romske djece, i ovi koraci moraju aktivno uključiti lidere i druge odrasle osobe iz relevantne romske zajednice i biti dio šireg paketa mjera koji će službenicima, kao i akterima civilnog društva, omogućiti da djeluju na nediskriminatoran način. Mnogo stručnosti u rješavanju sličnih problema već je razvijeno u drugim zemljama jugoistočne Evrope. Dodatna opcija koju treba razmotriti za budućnost bila bi uvođenje policijskog rada u zajednici u BiH, ali se ovo još uvijek nije pokušalo među Romima, iako je bilo uspješnih primjera i drugdje.³⁶

Odgovori na moguće slučajeve prisilnog braka i trgovine ljudima u svrhu prisilnog braka su zapravo još osjetljiviji za efektivnu organizaciju. Iako je neophodno da postoji proaktivni pristup s pripadnicima romske zajednice koji igraju centralnu ulogu u inicijativama za povećanje prosječne starosti za stupanje u brak u područjima za koja je poznato da su dječiji brakovi česti u romskoj zajednici, **također je važno pružiti obuku kako specijalistima za zaštitu djece, tako i službenicima za provođenje zakona, koja će im omogućiti da prepoznaju karakteristike prisilnog braka i da razlikuju slučajeve prisilnog braka i trgovine u svrhu prisilnog braka od ugovorenih brakova i dječjih brakova koji uključuju djevojčice koje imaju 16 ili 17 godina**.

³⁶ OSCE je predstavio pristup rješavanju problema trgovine ljudima i žrtvama kroz policijski rad u zajednici. Trgovina ljudima: Identifikacija potencijalnih i pretpostavljenih žrtava. Pristup policijskom radu u zajednici, SPMU Publication Series Vol. 10, Beč, juni 2011.

Osposobljavanje socijalnih službi da efektivno odgovore na eksploataciju romske djece

Početak 21. vijeka malo je socijalnih radnika ili odjela za socijalnu službu na Zapadnom Balkanu imalo sredstva da ciljano rade s Romima ili zajednicama povezanim sa Romima (poput Aškalija i Egipćana). Međutim, u Albaniji je nekoliko nevladinih organizacija započelo interakciju s takvim zajednicama nakon što su primijetili da su takva djeca prokrijumčarena u Grčku i primijetivši sličnost obrazaca iskorištavanja u samoj Albaniji.³⁷ Primijenjene su razne strategije, uključujući pružanje nenovčanih subvencija ekstremno siromašnim porodicama, čija su djeca ili već napustila školu ili nikada nisu pohađala školu i koja će vjerovatno biti poslana od kuće da zarade u mladosti. Kada su identifikovane efektivne strategije, dotične nevladine organizacije počele su sistematski da se angažuju i sa lokalnim centrima za socijalni rad (socijalne usluge), kako bi razvile svoj kapacitet za pružanje sličnih usluga. U početku je to zahtijevalo veće preusmjeravanje u radu CSR, zahtijevajući terenski rad (umjesto rada u uredima) i empatičan pristup, kad god je to bilo moguće, raspoređivanje socijalnih radnika koji su bili članovi iste kulturološke grupe na koju je trebalo uticati. U nekim područjima su se djelotvornim pokazali prihvatni centri (za djecu s ulice). Općenito, utvrđeno je da je potrebno izbjegavati korištenje strategija kojima se porodice optužuju za počinjenje krivičnih djela ili odobravanje zločina, pa se riječi poput „trgovina ljudima“ nisu pominjale. To je pak značilo da je malo vjerovatno da će se službenici za provođenje zakona angažovati sami, već samo kao dio „multidisciplinarnog“ tima koji je uključivao socijalne radnike i ponekad druge profesionalce, poput ljekara, medicinskih sestara i nastavnika.

Što se tiče zaštite identifikovane djece žrtava trgovine ljudima, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, zajedno sa predstavnicima lokalnih nevladinih organizacija, razvilo je ideju povezivanja svih relevantnih aktera s lokalnog na najviši državni nivo. Iako nikada nije proveden, prijedlog je predviđao minimalne standarde za zaštitu i pomoć djeci³⁸, detaljne standardne operativne procedure (SOP) za uključene institucije i organizacije, kao i strategiju mobilizacije resursa. Pravni okvir BiH pruža podršku i zaštitu djeci žrtvama u nekoliko zakona.

³⁷ Na primjer, nevladina organizacija sa sjedištem u Švicarskoj, Terre des Hommes Foundation, razvila je stručnost u zemljama Zapadnog Balkana i vodi internet stranicu za stručnjake za zaštitu djece, <https://live-childhub.pantheonsite.io/en>. Mjere koje se tiču djece s ulice u Albaniji, Gruziji i Rumuniji također su spomenute u: Vijeće Evrope/GRETA, 6. Opšti izvještaj o aktivnostima GRETA-e (2017.), stav 97-98, <https://rm.coe.int/1680706a42>.

³⁸ „Minimalni standardi za podršku žrtvama trgovine ljudima, sa posebnim fokusom na žrtve“, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Pravni okvir za zaštitu djece žrtava

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka³⁹ i Zakon o programu zaštite svjedoka⁴⁰ pružaju brojne mjere zaštite **djeci žrtvama tokom krivičnog postupka**.⁴¹ Postoje i dva povezana podzakonska propisa: Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine⁴² i Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.⁴³ Između ostalog, ovi propisi propisuju mjere zdravstvene zaštite za domaće i strane žrtve.

Zakon o **zdravstvenoj zaštiti** Federacije BiH,⁴⁴ Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS⁴⁵ i Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko distriktu BiH⁴⁶ uređuju sistem zdravstvene zaštite. Međutim, u Federaciji BiH sistem zdravstvene zaštite je dalje decentraliziran i svaki od deset kantona ima svoj zakon o zdravstvenoj zaštiti. Postoje i zakoni o zdravstvenom osiguranju koji regulišu pristup sistemu zdravstvene zaštite.⁴⁷ Besplatna zdravstvena zaštita za svu djecu ovim zakonom nije u potpunosti osigurana, posebno kada je riječ o djeci bez prebivališta.⁴⁸

Zakoni o radu na svim nivoima BiH (državni nivo,⁴⁹ FBiH,⁵⁰ RS,⁵¹ BD BiH⁵²) propisuju uslove zapošljavanja i radne uslove koji sprečavaju eksploataciju rada, ali također propisuju sankcije zbog kršenja srodnih odredbi. Inspekcije rada, uspostavljene zakonima o inspekcijama rada, odgovorne su za osiguravanje njihove adekvatne provedbe. Iako je BiH, zajedno sa svojim entitetima, ispunila većinu međunarodnih standarda u pogledu dječijeg rada, neki od njih i dalje su nedostižni.⁵³

Porodični zakoni u BiH (usvojeni na nivou FBiH,⁵⁴ RS,⁵⁵ BD BiH⁵⁶) upućuju organe nadležne za starateljstvo na dužnosti brige o zaštiti najboljih interesa djece. Između ostalog, ovi zakoni određuju nadzor nad vršenjem roditeljskog prava, lišavanje roditeljskog prava, postavljanje zaštitnika/staratelja nad djetetom, postavljanje zakonskog staratelja u posebnom slučaju, dob stapanja u brak itd.

Zakoni o socijalnoj skrbi i zaštiti prepoznaju žrtvu trgovine ljudima kao osobu u nevolji, direktno ili indirektno, što je ključni preduslov za podršku i zaštitu. **Međutim, kako postoje na nivou entiteta, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, postoje značajne razlike u regulativi/praksi socijalne zaštite između administrativnih jedinica.**

Za identifikaciju i zaštitu **stranaca žrtava trgovine ljudima** posebno su važni Zakon o strancima BiH⁵⁷ i Zakon o azilu⁵⁸ koji žrtvu trgovine ljudima prepoznaju kao ugroženu kategoriju. Ovi zakoni

³⁹ Službeni glasnik BiH, broj 21/03, 61/04, 55/05.

⁴⁰ Službeni glasnik BiH, broj 36/14.

⁴¹ Više u GRETA (2017)15, str. 37-38.

⁴² Službeni glasnik BiH, broj 66/07.

⁴³ Službeni glasnik BiH broj 49/2013.

⁴⁴ Službene novine FBiH, broj 46/10.

⁴⁵ Službeni glasnik RS, broj 106/09.

⁴⁶ Službeni glasnik BD BiH, broj 38/11.

⁴⁷ Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH (Službene novine FBiH, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11), Zakon o zdravstvenom osiguranju RS (Službeni glasnik RS br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08) i Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta BiH (Službeni glasnik BD BiH br: 1/02, 7/02, 19 / 07 i 34/08).

⁴⁸ Pogledati detaljne analize u Sorrentino, Liliana, „Procjena referalnih mehanizama za žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, 2016. dostupno na: https://www.icmpd.org/admin/content/download/52273/file/NRM_Assessment_BiH_2016.pdf?inLanguage=eng-GB

⁴⁹ Zakon o radu u institucijama BiH (Službeni glasnik BiH, broj 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17).

⁵⁰ Zakon o radu Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, broj 26/16).

⁵¹ Zakon o radu Republike Srpske (Službeni glasnik RS, broj 1/16).

⁵² Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH, broj 7/00).

⁵³ Detaljno vizuelno poređenje između postojećeg pravnog okvira i međunarodnih standarda izradio je Biro za međunarodna radna pitanja „Nalazi Ministarstva rada SAD iz 2018. godine o najgorim oblicima dječijeg rada, Bosna i Hercegovina“, 2018, 222-233. Dostupno na https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf

⁵⁴ Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH, broj 31/14).

⁵⁵ Porodični zakon Republike Srpske (Službeni glasnik RS, broj 54/02 i 41/08,63/14).

⁵⁶ Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BD BiH, broj 23/07).

⁵⁷ Službeni glasnik BiH, broj 88/15.

⁵⁸ Službeni glasnik BiH, broj 11/16.

pružaju okvir za identifikaciju žrtava, zaštitu njihovog života i integriteta, kao i pomoć žrtvama, period oporavka i razmišljanja, boravišnu dozvolu i povratak u domovinu.

Zakoni o **besplatnoj pravnoj pomoći**, usvojeni na nivou BiH, FBiH, RS i BD BiH, različito uređuju ovo važno područje. Ova činjenica je dodatni izazov za žrtve da pristupe besplatnoj pravnoj pomoći, pored izazova opisanih u donjem tekstu.⁵⁹

3.3. Pristup pravdi i efektivni pravni lijekovi za djecu žrtve trgovine ljudima

Inkriminacija trgovine djecom

Nacionalni pravni okvir Bosne i Hercegovine u značajnoj mjeri zadovoljava međunarodne pravne standarde koji se odnose na trgovinu djecom. Ustav Bosne i Hercegovine uključuje, kao svoj Aneks I, nekoliko međunarodnih konvencija, kao i prateće protokole⁶⁰ koji su direktno primjenjivi i imaju prioritet nad svim zakonima u BiH. Zauzimajući sličan pristup, tekstovi Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, Ustava Republike Srpske i Statuta Brčko distrikta Bosne i Hercegovine također su u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima za zaštitu priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

BiH je ratificirala međunarodne instrumente spomenute u Aneksu 1. Kada su u pitanju rezultati međunarodnih procesa praćenja relevantnih za trgovinu djecom, treba se pozvati na najnovija Zaključna zapažanja Komiteta UN-a za prava djeteta u pogledu Bosne i Hercegovine, u septembru 2019. godine⁶¹ Komitet UN-a pokrenuo je nekoliko pitanja važnih za rješavanje temeljnih uzroka trgovine djecom, uključujući siromaštvo i socijalnu isključenost, što su potvrdili nalazi istraživanja iz ove studije i drugih novijih izvještaja.⁶² Preciznije, u pogledu trgovine djecom, Komitet UN-a preporučio je Akcioni plan „s dovoljnim budžetom“, „**obuku za sudije i tužioce o strogoj primjeni Krivičnih zakona i najboljem interesu djeteta u pravnom postupku u slučajevima trgovine ljudima, prisilnog prosjačenja i prisilnog braka djece**“, **obuku za službenike za provođenje zakona i preventivne aktivnosti u zajednici, uključujući i učešće Roma**.⁶³

Da bi se omogućio efektivan i efikasan odgovor pravosudnog sistema na trgovinu djecom, ključni preduslov je odgovarajući pravni okvir. Prema odredbama državnog Ustava, krivičnopravni sistem BiH sastoji se od četiri podsistema. Dakle, svaki entitet i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine imaju svoj krivični zakon (KZ),⁶⁴ kao i institucije krivičnog pravosuđa. **Trgovina djecom je krivično djelo u svim KZ u BiH.** Dok se Krivični zakon BiH usredotočuje na trgovinu ljudima s međunarodnim obilježjima, KZ entiteta i BD BiH trgovinu ljudima i trgovinu djecom definišu kao krivična djela koja se odnose na trgovinu državljanima BiH unutar granica zemlje. **Postoje razlike između definicija u KZ, ne samo u pogledu različitih krivičnih djela, već i u pogledu propisanih sankcija** (vidi Prilog 2. Tabela 2.6. Krivična djela u vezi s trgovinom djecom u Krivičnim zakonima u BiH). Ipak, svi

⁵⁹ Vidjeti Sorrentino, Liliana, „Procjena referalnih mehanizama za žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, 2016, str. 37-38; dostupno na: https://www.icmpd.org/admin/content/download/52273/file/NRM_Assessment_BiH_2016.pdf?inLanguage=eng-GB

⁶⁰ Za kontekst trgovine ljudima najrelevantniji su: Građanska i politička prava (1966.) i Fakultativni protokoli (1966. i 1989.), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1979.), Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987.), Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1987.), Konvencija o pravima djeteta (1989.) i Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (1990.).

⁶¹ Komitet UN-a za prava djeteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom petom i šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine, UN Doc CRC/C/BIH/CO/5-6 (5. decembar 2019. godine).

⁶² Vidjeti i dalje reference i nalaze UNICEF-a, Analiza stanja djece u Bosni i Hercegovini, mart 2020. godine

⁶³ Ibid, stav 46.

⁶⁴ Krivični zakonik RS, Službeni glasnik RS, br. 64/2017 i 104/2018; Krivični zakon BD BiH, Službeni glasnik BD BiH, br. 19/2020; Krivični zakon FBiH, Službene novine FBiH, br. 36/2003, 21/2004, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017).

KZ u BiH imaju definiciju trgovine ljudima/djecom koja je u skladu s Konvencijom Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima (vidi Prilog 2, Tabela 2.1).⁶⁵

Konkretno, GRETA je uočila nekoliko propusta u vezi sa (1) definicijom trgovine ljudima u KZ RS, u vezi s oblicima eksploatacije i sredstvima koja se koriste za vršenje trgovine,⁶⁶ (2) time da različiti KZ propisuju različite minimalne kazne za osnovno krivično djelo trgovine ljudima, (3) odredbama koje se odnose na nekažnjavanje žrtava trgovine ljudima, (4) time da su slučajevi trgovine ljudima omogućili pregovaranje o krivici (i smanjenje optužbe), (5) mehanizmima za izbjegavanje sukoba sudske prakse.⁶⁷ Kako navode stručnjaci intervjuisani za ovo istraživanje, pravni okvir za borbu protiv trgovine ljudima, uključujući trgovinu djecom, je adekvatan a većina relevantnih preporuka GRETA-e već je riješena.

Istraga i krivično gonjenje trgovine djecom

Dokumenti analizirani za ovo istraživanje, zajedno s obavljenim intervjuima, sugerišu da zakoni o krivičnom postupku u BiH omogućavaju efektivno krivično gonjenje trgovine ljudima. Međutim, kada je riječ o djeci u krivičnom postupku, sve se mora raditi u skladu sa zakonima o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku kao *lex specialis* zakonom,⁶⁸ usvojenim na nivou entiteta i BD BiH. Ovaj zakon koristi definiciju djeteta⁶⁹ iz Konvencije o pravima djeteta i trebao bi se primjenjivati u svakoj prilici, osim ako zakon ne propisuje drugačije. Na ovaj način je prevaziđeno opšte ograničenje u pogledu definicije djece u Krivičnom zakonu FBiH i Krivičnom zakonu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.⁷⁰

Iako postoje razlike u zakonodavstvu između entiteta/Distrikta, agencije za provođenje zakona i tužilaštva ističu da je ključni izazov s kojim se suočavaju potreba za konsultacijama s mnogim institucijama za što je potrebno dodatno vrijeme. Sličnu zabrinutost izrazili su i predstavnici CSR. Iz njihove perspektive, ne postoje značajne pravne prepreke za identifikaciju i krivično gonjenje trgovine djecom. **Jedina poteškoća je vezana za osiguravanje odgovarajuće podrške i zaštite žrtvama** (npr. pristup zdravstvenoj zaštiti nije jednak u svakoj upravnoj jedinici u BiH i postaje izazov ako uključuje dvije ili više administrativnih jedinica). Neki intervjuisani NVO i predstavnici institucija na državnom nivou vjeruju da bi postojeće razlike između entiteta/Distrikta ipak mogle ugroziti najbolje interese djece žrtava.

Slijedeći administrativnu strukturu BiH, pored institucija na državnom nivou koje su nadležne za borbu protiv trgovine ljudima, postoje i nadležne institucije na nivou entiteta, kao i kantona (vidjeti Prilog 4. Šema nacionalnog referalnog sistema za djecu žrtve).

Udarna grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije (Udarna grupa) je mehanizam za koordinaciju odgovora krivičnog pravnog sistema na trgovinu ljudima u BiH. Iako ovo tijelo okuplja predstavnike najrelevantnijih agencija,⁷¹ inspektori rada ili predstavnici centara

⁶⁵ Vidjeti Izvještaj o Bosni i Hercegovini, Drugi krug evaluacije, GRETA (2017)15, str. 32.

⁶⁶ U međuvremenu je izmijenjen Krivični zakonik RS i usvojene su gotovo sve preporuke iz izvještaja GRETA (2017)15.

⁶⁷ Za više detalja, pogledati Odjeljak 3 drugog kruga evaluacije GRETA-e (Izvještaj o primjeni Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, dostupno na <https://rm.coe.int/greta-2017-15-fgr-bih-en/1680782ac1> (pristupljeno 25. juna 2020. godine).

⁶⁸ Zakoni o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u FBiH, Službene novine FBiH, br: 7/14; Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u RS, Službeni glasnik RS, br: 13/10; Zakoni o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u BD BiH, Službeni glasnik BD BiH br: 44/11.

⁶⁹ Dijete je svako ljudsko biće mlađe od osamnaest godina.

⁷⁰ Vidjeti član 2. Krivičnog zakona FBiH i član 2. Krivičnog zakona BD BiH koji pod „djetetom“ definišu svako ljudsko biće mlađe od četrnaest godina, dok je pojam „maloljetnik“ definisan kao svako ljudsko biće mlađih od osamnaest godina.

⁷¹ Udarna grupa uključuje predstavnike SIPA-e, Granične policije, poreske uprave, javne tužioce (dva iz Tužilaštva BiH, dva iz Tužilaštva FBiH, jedan iz Tužilaštva RS i jedan iz Tužilaštva BD BiH), kao i predstavnike policijskih agencija Federacije Bosne i Hercegovine, RS i BD BiH.

za socijalni rad nisu dio njega. Pravni status i uloga Udarne grupe trebaju biti bolje definisani,⁷² jer nedovoljna koordinacija između nadležnih ministarstava ponekad ugrožava njene konačne ishode.⁷³

U BiH postoji 16 različito strukturisanih policijskih agencija. Na osnovu rezultata istraživanja, nivo specijalizacije za borbu protiv trgovine ljudima ostaje ograničen. Obično imaju odrede, unutar široko definisanih jedinica, koji se bave trgovinom ljudima kao i sličnim krivičnim djelima.⁷⁴ Svaka policijska agencija ima najmanje jednog ili dva inspektora koji imaju osnovno znanje o identifikaciji i istrazi trgovine ljudima. Malo njih ima inspektore/istražioce sa značajnim iskustvom (5 godina i više) u radu na ovim slučajevima. Nažalost, nisu rijetki slučajevi da oni iskusniji profesionalci više nisu nadležni za slučajeve trgovine ljudima, jer se premještaju u drugi odjel s potpuno drugačijim fokusom. O ovom ograničenju sistema govori se u donjem pododjeljku (*Sistemska pitanja koja utiču na borbu protiv trgovine ljudima*).

Intervjuisani stručnjaci agencija za provođenje zakona vjeruju da većina policajaca nije u stanju prepoznati pokazatelje trgovine djecom. Prema njihovom saznanju, ne postoje jasne smjernice za identifikaciju mogućih žrtava, niti su uspostavljeni mehanizmi za podizanje svijesti policije o trgovini ljudima. S druge strane, predstavnici međunarodnih organizacija i lokalnih NVO-a izvještavaju da su takve smjernice razvijene i distribuirane.⁷⁵

Profesionalci iz agencija za provođenje zakona prepoznali su i neka ograničenja u primjeni zakona o krivičnom postupku na istragu trgovine ljudima. Među njima su i sljedeći: period zadržavanja trgovaca ljudima u policijskoj stanici je prekratak, posebno kada su trgovci i žrtve dio mreže i/ili ne govore lokalne jezike. **Nedostaje i službenih tumača koji razumiju romski jezik i jezike kojima govore migranti.**

Agencije za provođenje zakona imaju izuzetno ograničene budžete za stručno usavršavanje. Najčešći način obuke o trgovini ljudima je učestvovanje u edukacijama koje organizuju lokalne nevladine organizacije ili međunarodne organizacije. Ne postoji jasna strategija obuke niti naznaka ko bi trebao pohađati takve obuke, niti je uspostavljen mehanizam za praćenje stručnog usavršavanja. **Ne postoji posebna obuka o trgovini djecom ili uopšte o trgovini ljudima za policijske akademije.** Ova tema se sporadično proučava u okviru drugih srodnih predmeta, poput organiziranog kriminala. Inspektori u policijskim agencijama primijetili su nedostatak mogućnosti za pristup obrazovanju potrebnom za veću efikasnost djelovanja protiv trgovine ljudima. Slijedom toga, nedostatak specijaliziranog znanja dovodi do netačnog razumijevanja i neprimjerenih stavova.⁷⁶ Svi ispitanici smatraju da bi **teme povezane s trgovinom ljudima**

⁷² Evropska komisija <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovinaanalytical-report.pdf>

⁷³ Biro za međunarodna radna pitanja „Nalazi Ministarstva rada SAD iz 2018. godine o najgorim oblicima dječijeg rada, Bosna i Hercegovina“, 2018., str. 228, dostupno na https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf

⁷⁴ Izuzetak je državna agencija - SIPA (koja je nadležna samo za trgovinu ljudima s međunarodnim obilježjima), koja ima specijaliziranu jedinicu za istragu trgovine ljudima i srodnih zločina. To bi trebalo povezati s činjenicom da je SIPA bila jedina policijska agencija nadležna za trgovinu ljudima do 2017. godine, a svoju strukturu i kapacitete su prilagodili svojim potrebama.

⁷⁵ U augustu 2017. godine izrađene su Smjernice i pokazatelji za identifikaciju žrtava trgovine ljudima u okviru projekta koji podržavaju ICMPD, EF i FIIAPP (Sorrentino, 2017.), dostupno na: <http://www.rs.cest.gov.ba/index.php/seminari-2017/91-18-1910konjic-indikator-trgovine-ljudima-i-moderne-tehnologije-trgovine-ljudima/1968-prezentacija-l-sorrentino-18-10-17/file> (pristupljeno 29.07.2020. godine).

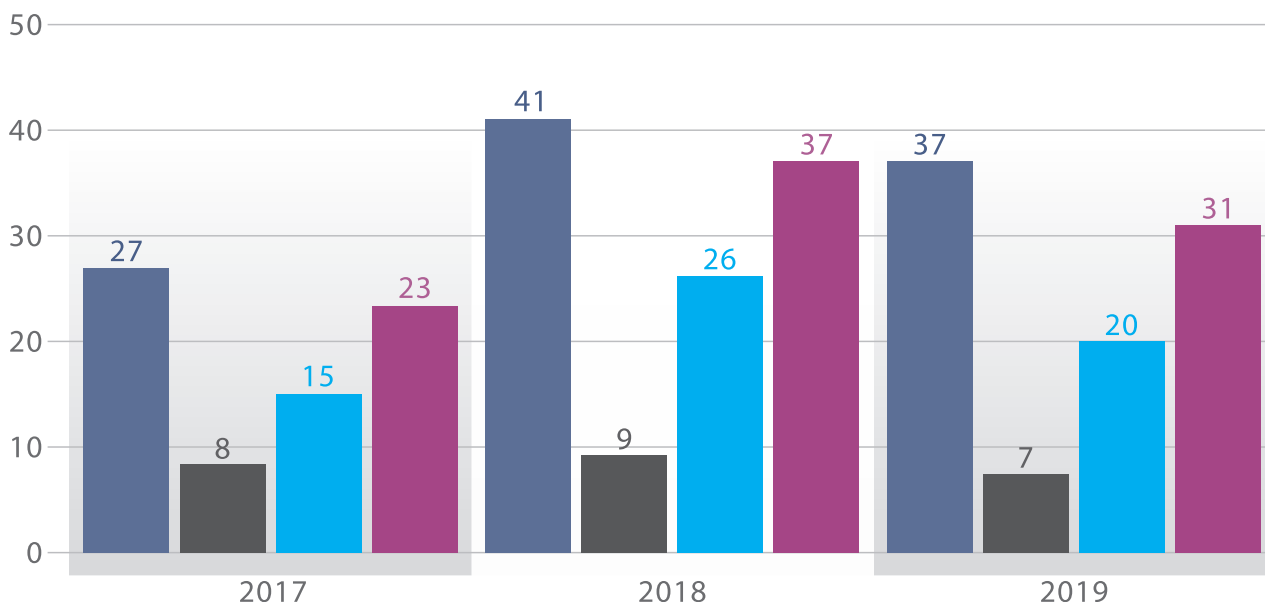
⁷⁶ Na primjer, prema intervjuima, mnogi policajci, ali i mnogi tužioc i predstavnici CSR-a, vjeruju da krivično djelo trgovine ljudima mora uključivati pojavu eksploatacije. Gledajući iz ove perspektive, čini se da slučajevi trgovine ljudima koji su u fazi pripreme za eksploataciju neće biti procesuirani kao krivična djela trgovine ljudima. Također, mnogi intervjuisani stručnjaci smatraju da je trgovina ljudima uvijek najteže krivično djelo, sa izuzetno teškim posljedicama za žrtvu (obično je to seksualna eksploatacija). Ovaj „mit“ ponekad sprečava identifikiranje manje teških slučajeva trgovine djecom, i doprinosi manjem broju istraga i krivičnog gonjenja. Tako, na primjer, postoji puno slučajeva kada policijske agencije nisu istraživale prisilno prosjačenje kao trgovinu djecom.

trebale biti dio nastavnih planova i programa u policijskim akademijama za svaki razred - ne samo za inspektore, već i za policajce kao prve osobe koje su u interakciji s potencijalnim žrtvama.

Kada je riječ o međunarodnoj policijskoj saradnji, profesionalci agencija za provođenje zakona izrazili su veliko zadovoljstvo. Kao primjer dobre prakse **često se spominje slučaj „CD“ u kojem je BiH uspostavila zajednički istražni tim (ZIT) sa Francuskom. Međutim, ispitanici iz agencija za provođenje zakona prepoznali su da policija iz drugih zemalja ponekad nije zadovoljna efikasnošću pravosudnog sistema u BiH (smatraju da je prespora), što značajno utiče na proces istrage i gonjenja.**

U BiH **postoji samo nekoliko tužilaca specijaliziranih za procesuiranje slučajeva trgovine ljudima.** Međutim, oni koji su intervjuisani u svrhu ovog istraživanja naglasili su da im je potrebna i dodatna obuka, posebno kada je u pitanju trgovina djecom.

Slika 5. Tužilaštvo, Trgovina ljudima i srodni slučajevi⁷⁷

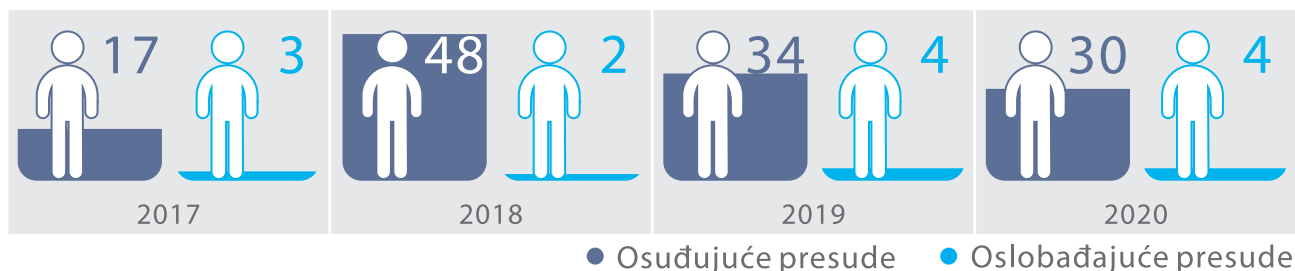

⁷⁷ Godišnji izvještaji o stanju trgovine ljudima u BiH, koje je pripremio državni koordinatork. Dostupno na: http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US

I među sudijama postoji nedostatak znanja kada su u pitanju slučajevi trgovine ljudima.

Slijedom toga, neki izvještaji i analize ukazuju na kontroverzne presude u slučajevima trgovine djecom.⁷⁸ Analiza presuda donesenih 2018. godine⁷⁹ pokazuje da je šest osoba osuđeno u četiri slučaja krivičnog gonjenja zbog krivičnog djela zanemarivanje ili zlostavljanje djece i maloljetnika, u slučajevima u kojima je učestvovalo 15 djece (devet djevojčica i šest dječaka) koja su eksploatisana u svrhu prosjačenja i prisilnog rada. Međutim, zbog pogrešne kvalifikacije krivičnih djela, ti slučajevi nisu spomenuti u službenim izvještajima kao trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, niti su djeca dobila status žrtve trgovine ljudima, dok su počinitelji dobili prilično blage kazne, blizu minimalne kazne propisane zakonom (šest mjeseci do jedne godine zatvora).

Slika 6. Sudske odluke, Trgovina ljudima i srodni slučajevi⁸⁰

Pored toga, intervjuisani akademici su naglasili da politika sudskih vijeća za trgovinu ljudima i slična krivična djela ostaje neadekvatna (izrečene sankcije su blizu minimuma propisanog zakonom, bez razumnog objašnjenja). Pored ove zabrinutosti, kako je primijetila GRETA, posebno je zabrinjavajuće što je primjena sporazuma o priznanju krivice moguća za teška krivična djela, uključujući trgovinu ljudima, bez odgovarajućih zaštitnih mjera.

Relevantni izvještaji također naglašavaju da nedostatak proaktivnog pristupa agencija za provođenje zakona i tužilaca, kao i ograničeno znanje njihovih institucija o trgovini ljudima, značajno utiče na efektivne istrage ili s njima povezana krivična djela.⁸¹ GRETA (2017)⁸² je preporučila senzibiliziranje tužilaca i sudija u pogledu prava žrtava trgovine ljudima i ohrabrivanje da razviju specijalizaciju za rješavanje slučajeva trgovine ljudima. GRETA je također bila zabrinuta zbog nedostatka napora da se identifikuje, privremeno oduzme i zaplijeni imovina stečena krivičnim djelima trgovine ljudima.

Javna ustanova Centar za edukaciju sudija i tužioca Federacije Bosne i Hercegovine (CEST FBiH) i Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj (CEST RS) su institucije nadležne za pružanje obuke nosiocima pravosudnih funkcija. Rezultati sekundarne analize podataka pokazuju da je svaki od navedenih centara svake godine tokom perioda 2013-2019. godina organizovao između jedne i tri obuke u vezi sa trgovinom ljudima i to svake godine za sudije i tužioce (*vidjeti Prilog 2. - Tabela 2.5. Broj obuka vezanih za trgovinu ljudima za sudije i tužioce*). To je uključivalo jednodnevne, dvodnevne i trodnevne obuke, za približno 25-40 polaznika po obuci; **samo jedna obuka izričito se odnosi na trgovinu djecom**.⁸³ Kako navode ispitanici, obuke vezane

⁷⁸ Spomenut je slučaj u kojem je optuženi oslobođen od optužbi za prisilno prosjačenje, jer je sudija utvrdio da je prosjačenje dio tradicije i kulture među romskom populacijom.

⁷⁹ Podaci o presudama donesenim u 2018. godini temelje se na Izvještaju o položaju žrtava trgovine ljudima u sudskim postupcima (projekat BAN 3/IFS-EMMAUS).

⁸⁰ Godišnji izvještaji o stanju trgovine ljudima u BiH, koje je pripremio državni koordinator. Dostupno na: http://msb.gov.ba/anti-trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?langTag=en-US&template_id=104&pageIndex=1

⁸¹ Vidjeti, na primjer, Greta (2017) 15, str. 34. i Evropska komisija (2019), str.60.

⁸² Vidjeti Greta (2017)15, str. 37.

⁸³ „Razlike između krivičnih djela trgovine ljudima/djecom i drugih krivičnih djela koja rezultiraju seksualnom eksploatacijom žrtve“, 28.2.2018. godine, Banja Luka.

za suzbijanje trgovine ljudima nisu bile redovne i sistematične i obično su zavisile od projekata koji se finansiraju iz bespovratnih sredstava. Kao pozitivnu praksu prepoznali su obuke koje su organizovane ne samo za sudije i tužioce, već i za policijske organe i druga tijela od interesa za određena područja obuke što je bilo korisno. Pored toga, objavljen je Priručnik o trgovini ljudima za obuku sudija i tužilaca.⁸⁴ Međutim, analiza sadržaja ovog priručnika pokazuje da ga već treba ažurirati. Misija OSCE-a u BiH je 2020. godine izradila Priručnik za istraživanje trgovine ljudima, koji bi se mogao koristiti za predstojeće obuke.⁸⁵

Na kraju, svi ispitanici vjeruju da su institucionalni kapaciteti, kada su u pitanju ljudski resursi za borbu protiv trgovine ljudima, bili u boljem stanju prije pet godina nego u trenutku objavljivanja ovog izvještaja. Naglasili su da su se, ranije, profesionalci u relevantnim institucijama redovnije obučavali o identifikaciji, istrazi i krivičnom gonjenju trgovine ljudima, kao i o podršci i zaštiti žrtava. Pored malog broja stručnjaka i entuzijasta profesionalaca (iz vlastite motivacije), samo nekoliko profesionalaca može adekvatno izvršiti očekivane radnje u potencijalnim slučajevima trgovine djecom.

Procesna prava djece tokom i nakon sudskog postupka

Iako su prava djeteta prepoznata u međunarodnim i domaćim instrumentima, djeca ne mogu realizovati većinu svojih prava samostalno zbog svoje dobi i maloljetnosti. **Prava djeteta žrtve trgovine ljudima prije, tokom i nakon sudskog postupka obuhvataju pravo na privatnost, pravo na obavještenost, pravo na zaštitu i podršku i pravo na naknadu štete.**

Pravo na privatnost: Zaštita ličnih podataka djece žrtava trgovine ljudima regulisana je različitim zakonskim aktima u BiH koji propisuju novčane kazne za objavljivanje informacija kojima se otkriva identitet djeteta i drugih informacija koje mogu dovesti do otkrivanja djetetovog identiteta. Svi postupci pred pravosudnim institucijama u kojima se pojavljuju djeca zatvoreni su za javnost dok su informacije o djetetu povjerljive. Većina medijskih kuća u BiH ne objavljuje identitet djeteta kada se radi o krivičnim predmetima, ali se identitet može utvrditi kada mediji objave ime i prezime počinioca i kada izvještavaju o njegovom odnosu sa djetetom ili mjestu počinjenja krivičnog djela (npr, žrtva je radila kao konobar u kafiću XY). Većina ispitanika smatra da **institucije poštuju privatnost djeteta žrtve, odnosno svjedoka trgovine ljudima, ali je bilo propusta kod pojedinih medija koji iz komercijalnih razloga senzacionalistički izvještavaju o predmetima.**

Vijeće za štampu u BiH naglašava da je pravo na privatnost propisano **etičkim kodeksima**, te da je bilo pritužbi u kojima je prijavljena povreda člana 11. Kodeksa za štampu i online medije koji se odnosi na zaštitu djece i maloljetnika. U 2017. godini, 35 od 251 pritužbe odnosilo se na djecu i mlade. U 13 od 35 pritužbi, Vijeće je utvrdilo kršenje člana 11, dok je u dva slučaja Vijeće zatražilo uklanjanje fotografija maloljetnih osoba. U 2019. godini, 23 od 623 pritužbe odnosilo se na djecu i mlade, ali nisu utvrđene povrede člana 11. Pravo na privatnost žrtava trgovine ljudima predmet je "Smjernica za zaštitu privatnog života i ličnih podataka žrtava trgovine ljudima" koje su izrađene uz podršku Vijeća Evrope i namijenjene su medijima, institucijama i stručnim osobama koje dolaze u kontakt sa žrtvama trgovine, uključujući djecu.⁸⁶

⁸⁴ „Trgovina ljudima: Priručnik za obuku sudija i tužilaca“, drugo revidirano izdanje, OSCE 2018, dostupno na: <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/376705>

⁸⁵ „Priručnik za provođenje istraga u predmetima trgovine ljudima“. Autor OSCE 2020; Dostupno na: <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/447340>

⁸⁶ Dr. Baerbel Heide Uhl i Rebeka Kotlo, Smjernice za zaštitu privatnog života i ličnih podataka žrtava trgovine ljudima, publikacija 2021.

Pravo na obaviještenost u krivičnim postupcima: Ovo pravo odnosi se na pravo djece i njihovih roditelja/staratelja da budu informisani, ali i pravo da informacije dobiju blagovremeno i na način koji je njima razumljiv. Pravo na obaviještenost počinje kada se prijavi krivično djelo. Ono podrazumijeva:

- informacije o ulozi svjedoka, značaju davanja iskaza i načinu davanja iskaza u istražnim sudskim postupcima;
- dostupnost zaštitnih mjera te zdravstvenih, socijalnih, psiholoških i drugih usluga;
- informacije o pravu na nadoknadu troškova i pravu na besplatnu pravnu pomoć;
- informacije o mehanizmima za reviziju odluka koje se odnose na djecu i svjedoke;
- informacije o procedurama koje se tiču lišenja slobode, pritvora i nadzora optuženih;
- informacije o odvijanju postupka, rasporedu ročišta, odlukama i statusu optuženog;
- informacije o naknadi štete uzrokovane krivičnim djelom.

Svi ispitanici smatraju da se pravo na obaviještenost površno implementira, ističući odgovornost svih stručnih osoba koje dolaze u kontakt sa djecom u okviru svojih nadležnosti. Tužiocima su svjesni svoje dužnosti da pruže informacije, ali im za to treba pomoć psihologa kako bi mogli objasniti zakonom propisana prava i pitanja na djetetu razumljiv način. Stručni saradnici su izjavili da pružaju informacije, ali da za dijete može biti prekasno da realizuje svoja prava.

Nekoliko stručnih osoba raspravljalo je o problemu djetetovog shvatanja njegovih prava i sposobnosti da zatraži zaštitu komentarišući **da učenje o pravima djeteta treba da bude sastavni dio obrazovanja djece, kao i aktivnosti za prevenciju trgovine ljudima.**

Pravo na naknadu štete: ispitanici nisu imali informacije o tome da li žrtve trgovine ljudima uspijevaju realizovati ovo pravo. Analizom 25 predmeta iskorištavanja žena i djevojčica u BiH, koju je proveo Centar za prava žena iz Zenice 2020. godine, utvrđeno je da je u 11 predmeta prvostepeni sud odlučivao o imovinsko-pravnom zahtjevu u okviru krivičnog postupka, ali su žrtve bile upućene na parnicu kako bi ostvarile svoje pravo na naknadu štete.⁸⁷ Prvostepeni sudovi nisu objasnili žrtvama da imaju pravo žalbe ako se u odlukama prvostepenih sudova ne odluči o imovinsko-pravnom zahtjevu. U svih 25 analiziranih predmeta, tužiocima nisu prikupili dokaze kojima se potkrepljuje imovinsko-pravni zahtjev u vidu medicinske dokumentacije žrtve ili psihijatrijskog vještačenja, iako je to obaveza predviđena članom 43. i 107. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske i članom 45. i 211. Zakona o krivičnom postupku FBiH.

Prema dostupnim informacijama, samo je u jednom predmetu trgovine djecom donesena odluka u prvom stepenu u februaru 2019. godine i to od strane Okružnog suda u Banja Luci, kojom je sud naredio optuženom da žrtvi nadoknadi štetu u iznosu od 7.500,00 BAM za pretrpljeni emotivni stres i fizičku štetu. Sud je objasnio da je žrtva bila maloljetna i da je trpjela psihološku patnju, te bi podvrgavanje dodatnom postupku pred građanskim sudom uzrokovalo sekundarnu traumatizaciju, naročito ako se uzme u obzir da bi žrtva morala ponovno da sluša inkriminirajuće činjenice; ne treba zaboraviti **da učesće u građanskom postupku podrazumijeva otkrivanje identiteta žrtve, što predstavlja sekundarnu viktimizaciju.**

U sudskoj praksi u BiH nema koherentne provedbe zakona o krivičnom postupku⁸⁸ u pogledu imovinsko-pravnih zahtjeva, te sudovi u većini slučajeva upućuju žrtve sa imovinsko-pravnim zahtjevom na parnicu. Nekoliko stručnih osoba koje su učestvovala u ovom istraživanju smatraju

⁸⁷ Ovi predmeti su se odnosili na zlostavljanje djeteta u svrhu pornografije (dva predmeta), poticanje na prostituciju (šest predmeta) i trgovina ljudima (tri predmeta).

⁸⁸ Zakon o krivičnom postupku ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/03, "Službeni glasnik Republike Srpske, br. 53/12; "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 34/13).

da treba osnovati **fond za naknadu štete žrtvama krivičnih djela, uključujući i žrtve trgovine ljudima**, što bi bilo u skladu sa preporukama GRETA-e.

Psihološka pomoć

Istraživanje zaštite i podrške pružene djeci žrtvama i svjedocima trgovine ljudima, u okviru izrade ovog izvještaja, imalo je za cilj procijeniti elemente koji se odnose na dostupnost, inkluzivnost i pravodobnost **psihosocijalne podrške** pružene tokom istraga i sudskih postupaka.⁸⁹ Dodatne mjere pružaju smjernice o vođenju ispitivanja, ograničavanju broja ispitivanja/svjedočenja i naglašavaju hitnost procesnih radnji.

Istraživanje je bilo usmjereno na ulogu **stručnih savjetnika/psihologa i socijalnih radnika** koji su zaposleni u pravosuđu u BiH ('stručni saradnici') i drugih službi i organizacija koje mogu pružiti ovu vrstu podrške. Analizirana su i druga prava, kao što je pravo na privatnost, pravo na naknadu štete i pravo na obaviještenost. Poseban izazov bilo je sagledavanje poteškoća u radu sa marginaliziranim grupama kao što su migranti, Romi i druge manjinske zajednice. Opći cilj ovog dijela istraživanja bilo je mapiranje disfunkcionalnih oblasti i davanje jasnih preporuka za poboljšanje psihološke podrške i zaštite djece svjedoka trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini.

Nakon otkrivanja i/ili prijavljivanja krivičnog djela trgovine djecom, dijete se podvrgava posebnim mjerama i procedurama (ljekarski pregled, davanje izjava u vezi sa istragom, vještačenja, svjedočenje pred sudom) koje mogu imati negativne posljedice po mentalno zdravlje djeteta. Te posljedice mogu biti kratkotrajne, ali svejedno mogu otežati proces oporavka. Stoga je vrlo važno da **obučene stručne osobe koje rade na poslovima socijalne zaštite (psiholozi i socijalni radnici) i istrage i u institucijama pravosudnog sistema (sudovi i tužilaštva) djetetu pruže stručnu podršku od najranijih faza postupka do donošenja konačne odluke suda**. Njihove nadležnosti regulišu interni propisi u sistemu pravosuđa (vidi Dodatak 2 - Tabela 2.3 i Tabela 2.4).

Osnovni princip koji određuje "uspješnost" krivičnog postupka odnosi se na omogućenost stručnim saradnicima da pruže pomoć djetetu dok se kreće kroz pravni sistem tako da to na njega ostavi što manje negativnih posljedica. Uloga stručnih saradnika je da objasne djetetu na odgovarajući način zašto je njegovo/njeno svjedočenje važno i zašto je važno da govori istinu. Uloga stručnog saradnika nije da ubijedi dijete da svjedoči. U okviru tog procesa je važno da stručni saradnik pruži djetetu relevantne informacije, odgovore na sva pitanja i djetetu odagna bojazan. Njihov zadatak je da se pobrinu da svjedočenje djeteta bude što korisnije za krivični postupak. Sudije i tužioci koji su učestvovali u istraživanju "Najbolji interesi djece u kontaktu sa zakonom"⁹⁰ izjavili su da je psihološka priprema djece u kontaktu sa pravnim sistemom najvažniji faktor za kvalitetne iskaze u istrazi, odnosno pred sudom.

Neki sudovi, odnosno tužilaštva ne upošljavaju stručnog savjetnika/asistenta. Ti sudovi i tužilaštva mogu angažovati stručne osobe iz centara za socijalni rad ili uspostaviti posebne protokole o saradnji sa institucijama koje upošljavaju stručne osobe tog profila.⁹¹ To bi svakako bilo dobro rješenje, ali je dugoročno gledano neophodno jačati ulogu specijaliziranih kadrova u pravosudnom sistemu.

⁸⁹ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Federaciji BiH, "Službene novine FBiH", br. 7/14, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 13/10, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 44/11.

⁹⁰ Studiju "Najbolji interesi djece u kontaktu sa zakonom iz ugla profesionalaca u BiH" provelo je Društvo psihologa Republike Srpske u partnerstvu sa UNICEF BIH, u skladu sa VSTV BiH 2019. (u štampi).

⁹¹ Primjeri: Kantonalni sud u Sarajevu i Općinski sud u Sarajevu; Kantonalni sud u Zenici i Općinski sud u Zenici; Kantonalni sud u Bihaću i Općinski sud u Bihaću; Kantonalni sud u Novom Travniku sa općinskim sudovima u Travniku, Bugojnu, Kiseljaku i Jajcu; Tužilaštvo Brčko distrikta BiH i Policija Brčko distrikta BiH.

Ispitanici su naglasili da centri sa socijalni rad trebaju igrati ključnu ulogu u identifikaciji žrtava i pružanju inicijalne pomoći osim pružanja podrške tokom sudskog postupka. Stručne osobe iz centara za socijalni rad navele su da su preopterećene poslom i problemima, nedostatkom kadrova, i da ne dobivaju informacije od sudova o djeci žrtvama krivičnih djela, što uključuje i trgovinu ljudima. Centri za socijalni rad mogu pružiti podršku i pomoć djeci žrtvama trgovine ljudima samo onda kada se i sami susretnu sa takvim slučajevima. Sudovi nisu obavezni da centre za socijalni rad obavještavaju o činjenicama predmeta, zbog čega se centrima ne ostavlja dovoljno vremena da se adekvatno pripreme za intervenciju tokom postupka. U organizovanju saradnje između pravosudnih institucija i centara za socijalni rad postoji izvjesni jaz.

“Mi dobijemo poziv od suda da prisustvujemo saslušanju djeteta žrtve bez da znamo o kojoj vrsti krivičnog djela se radi, bez informacija o djetetu i bez mogućnosti pripreme za to saslušanje. Naša je uloga, dakle, ograničena na zadovoljenje propisane procedure kako bi se osiguralo da je saslušanje provedeno u prisustvu organa starateljstva. Mi također saradjujemo sa tužilaštvom i sudovima koji zapošljavaju svoje psihologe i socijalne radnike, ali samo kroz privatne i lične kontakte. To znači da nema jasnog protokola saradnje u pogledu djece žrtava.” – *stručna osoba iz centra za socijalni rad*

Angažman CSR-a znatno se razlikuje kada se centar izravno brine o djetetu žrtvi trgovine ljudima, u slučajevima kada su oba ili jedan roditelj umiješani u krivično djelo ili je dijete razdvojeno od porodice. Takav slučaj se desio u Republici Srpskoj gdje je dijete zbrinuto u SOS dječijem selu u Federaciji BiH. U tom slučaju je saradnja između suda i CSR-a ocijenjena izvrsnom.

“Primila sam spis o trinaestogodišnjoj djevojčici i morala sam organizovati prijem djeteta, obaviti psihološku procjenu i pružiti podršku djetetu tokom saslušanja. Prijem je organizovan u saradnji sa centrom za socijalni rad. Sud je pokrio sve troškove putovanja i naša saradnja i komunikacija sa CSR-om je bila vrlo dobra i profesionalna, uključujući i naknadnu podršku CSR-a djetetu. Dijete je ostvarilo neočekivan napredak, uzimajući u obzir da nikad prije nije bila u školi, da nije imala nikakvo osnovno znanje, poput datuma svog rođenja ili doba godine... Nakon mjesec dana mi je uzbuđeno pričala o svom iskustvu u školi i kako su je svi u razredu prihvatili.” *stručna savjetnica/asistentica u sudu*

Istraživanjem za potrebe ove studije utvrđeno je da su **centri za socijalni rad, centri za mentalno zdravlje i pravosudne institucije u mogućnosti da pruže podršku žrtvama preko stručnih savjetnika/asistenata, psihologa ili partnera iz NVO, međutim ta podrška je ograničenog kvaliteta i trajanja.** To je posljedica jaza u saradnji između nadležnih institucija i nedostatka jasnih operativnih procedura. **Definitivno ima prostora za poboljšanje u pogledu multidisciplinarnog pristupa u pružanju podrške i pomoći djeci žrtvama krivičnih djela, uključujući i trgovinu ljudima.**

Nekoliko ispitanika je naglasilo da je zaštita žrtava preduslov za svako dalje postupanje, ali su također svjedočili situacijama u kojima institucije nisu pružile pomoć.

“Jednom se desilo da je osoba optužena za seksualno zlostavljanje doputovala istim autobusom kao i djevojčica žrtva i njena majka. Nije im ništa rekao niti se obraćao djevojčici, ali je djevojčica bila prestrašena... Pokušali smo u sudu da im pomognemo; to je uticalo na njeno svjedočenje iako je svjedočila pod svim mjerama Zakona o zaštiti maloljetnika...imali smo slučaj ozbiljne retraumatizacije”- *stručna savjetnica/asistentica*

Podrška nakon sudskog postupka

Ispitanici su istakli niz izazova u pružanju podrške djeci po okončanju sudskog postupka. Većina stručnih osoba potvrdila je da ne raspolažu informacijama o situaciji djeteta žrtve nakon sudskog postupka niti o mehanizmima koji su na raspolaganju žrtvama u pogledu dalje pomoći i podrške. To je važno kako u kontekstu oporavka djeteta žrtve tako i u pogledu daljeg praćenja situacije djeteta žrtve kako bi se spriječila bilo kakva odmazda počinitelja ili njegovih saradnika. Stručne osobe se slažu da sistem dugoročne podrške nije funkcionalan i zahtijeva bolju koordinaciju i komunikaciju između različitih specijaliziranih službi koje dolaze u kontakt sa djecom žrtvama.

Djeca žrtve trgovine ljudima u BiH obično se zbrinjavaju u sigurnim kućama odmah po njihovoj identifikaciji. Većina ispitanih stručnih osoba smatra da su geografska dostupnost, kapacitet mjesta (kreveta) i raspoloživost stručnih kadrova iz oblasti dječije zaštite u sigurnim kućama ograničeni. U BiH postoji osam sigurnih kuća koje rade pod okriljem organizacija civilnog društva. Pet sigurnih kuća nalazi se u Federaciji BiH (Sarajevo, Zenica, Tuzla, Bihać, Mostar) i tri u Republici Srpskoj (Banja Luka, Modriča, Bijeljina). Njihov kapacitet u prosjeku iznosi 20 mjesta. Pojedine stručne osobe smatraju da pored sigurnih kuća rješenje treba tražiti i u hraniteljstvu.

Stručni saradnici na osnovu svog negativnog iskustva smatraju da domovi za smještaj djece (sirotišta) ne mogu pružiti adekvatnu psihološku i socijalnu rehabilitaciju djetetu žrtvi krivičnog djela, naročito kada se radi o trgovini ljudima. Postoje dokazi da se u pojedinim slučajevima iskorištavanje djece koja su bile žrtve trgovine ljudima nastavilo u sirotištima. Za razliku od Republike Srpske, gdje postoje zakonska ograničenja za osnivanje ustanova kao što su SOS sela, u Federaciji BiH je osnovano nekoliko ovih ustanova. Međutim, neophodno je poboljšati njihove kapacitete za pružanje adekvatne podrške djeci žrtvama trgovine ljudima.

Istraživanje nije utvrdilo postojanje značajnijih mjera ili uspostavljenih praksi u pogledu sprečavanja ponovne viktimizacije djece žrtava nakon njihovog povratka u porodicu ili zajednicu. Iako politike Evropske komisije upućuju na to da bi socijalne službe trebale imati proaktivniju ulogu,⁹² predstavnici CSR-a izvijestili su da od sudova ne dobivaju informacije o (potencijalnim) žrtvama trgovine djecom na područjima za koja su nadležni. Postoji evidentna potreba da se utvrdi šta predstavlja dobru praksu u pogledu reintegracije žrtava i promocije dobre prakse u cijeloj zemlji.

⁹² Evropska komisija (2019) str.60.

Slika 7: Sažetak snaga, slabosti, prilika i prijetnji državnih reakcija na trgovinu djecom u obliku SWOT analize

	Snage	Slabosti
Prevenција	<p>Prevenција trgovine djecom je poseban strateški cilj u novoj strategiji (2.5);</p> <p>Populacija Roma u BiH, kao jedna od najranjivijih kategorija, već ima svoje formalne mreže (npr. NVO) i može aktivno učestvovati u prevenciji trgovine djecom.</p>	<p>Odsustvo sveobuhvatnog pristupa u prevenciji trgovine djecom, uključujući sistemsku prevenciju za najranjivije kategorije, konkretno romsku djecu i djecu migrante.</p> <p>Nedostatak institucionalnih kapaciteta, naročito CSR, za proaktivnu identifikaciju djece za koju je najveća vjerovatnost da će biti predmetom trgovine ljudima (i intervenirati prije nego što do toga dođe).</p> <p>Miješanje "dječije zaštite" kao metode za sprečavanje slučajeva trgovine djecom i "dječije zaštite" kao odgovora na situaciju kada je dijete već žrtva trgovine ljudima, tj. da bi se ono zaštitilo od daljeg zlostavljanja i da bi se osiguralo poštovanje njegovih prava.</p>
Zaštita	<p>Entuzijastična grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima je dio referalnog mehanizma u zemlji (npr. respondenti u ovom istraživanju).</p>	<p>Slabo otkrivanje i identifikacija djece koja su žrtve trgovine ljudima;</p> <p>Slabe, preopterećene strukture za dječiju zaštitu;</p> <p>Nedostatak mehanizama odgovornosti unutar referalnog mehanizma u zemlji;</p> <p>Nedostatak jasnih indikatora i protokola za identifikaciju djece žrtava trgovine ljudima;</p> <p>Nedostaci u krivičnom pravnom sistemu, naročito manjak koordinacije između sudova i CSR, što za posljedicu ima neadekvatnu zaštitu djece žrtava od koje se traži da budu svjedoci tužilaštva.</p>
Procesuiranje	<p>Sudovi i tužilaštva raspolažu kapacitetima za pružanje psihosocijalne podrške djeci žrtvama tokom krivičnog postupka.</p>	<p>Nedostatak sudske prakse u predmetima trgovine djecom;</p> <p>Nedostatak specijaliziranog znanja tužilaca i sudija, naročito o odgovarajućim metodama zaštite djece žrtava odnosno svjedoka u sudskom postupku;</p> <p>Prekvalifikovanje djela trgovine djecom u manje teška krivična djela.</p>
Partnerstvo	<p>Dobra saradnja između ključnih institucija i NVO.</p>	<p>Manjak koordinacije različitih uključenih institucija (navodi se na nekoliko mjesta u ovom izvještaju);</p> <p>Ograničeno učešće najranjivijih kategorija stanovništva (naročito romske zajednice) u planiranju i donošenju odluka.</p>
Zajedničke dimenzije	<p>Visok nivo usklađenosti zakona sa relevantnim međunarodnim standardima;</p> <p>Već su dostupne osnovne činjenice o dobrim i lošim praksama u primjeni prethodnih strategija/akcionih planova.</p>	<p>Ekstremno ograničeni budžeti ključnih aktera, uključujući i koordinacijska tijela;</p> <p>Zahtjevne administrativne procedure za saradnju između ključnih aktera;</p> <p>Odsustvo adekvatnog sistema za prikupljanje podataka, uključujući nekonzistentnost u korištenju ključne terminologije;</p> <p>Nedovoljno utvrđenih činjenica o trgovini djecom za adekvatno donošenje odluka na temelju činjenica;</p> <p>Neusklađena legislativa između različitih administrativnih nivoa u zemlji kao rezultat decentraliziranosti države;</p> <p>Pretjerano složeni (i potencijalno neefikasni) sistemi monitoringa, također povezani sa politikama decentralizacije.</p>

	Prilike	Prijetnje
Prevenција	<p>Prilika da se javnost informiše o tome kada zapošljavanje ili angažovanje djece migranata da zarađuju novac predstavlja zlostavljanje (ili krivično djelo);</p> <p>Spremnost obrazovnog sistema da uzme aktivnu ulogu u aktivnostima borbe protiv trgovine ljudima.</p>	<p>Isključenost i diskriminacija najranjivijih kategorija (djeca iz romskih porodica i djeca izbjeglice/migranti);</p> <p>Nedostatak svijesti među djecom i širom javnosti o tome šta je trgovina djecom (i koliko je česta).</p>
Zaštita	<p>Unapređenje postojećih kapaciteta dnevnih centara i domova za djecu bez roditeljskog staranja;</p> <p>Službenici za dječiju zaštitu i inspektori rada mogu naučiti da razlikuju slučajeve trgovine djecom u koje su uključena djeca migranti od prihvatljivog dječijeg rada;</p> <p>Daljnji razvoj rada mobilnih identifikacijskih timova koji identifikuju djecu na ulici koja su žrtve iskorištavanja (uzimajući u obzir iskustva službenika u Kantonu Sarajevo).</p>	<p>Odsustvo odgovarajućeg sistema za procjenu starosti povećava vjerovatnoću da će djeca bez identifikacionih dokumenata biti pogrešno identifikovana kao odrasli i isključena iz pristupa po mjeri djeteta;</p> <p>Nedostatak resursa za terenski rad nadležnih službenika radi provjere okolnosti u kojima djeca rade na poljoprivrednim dobrima ili drugdje u neformalnom sektoru (i da se pruži zaštita djeci podvrgnutoj prisilnom radu).</p>
Procesuiranje	<p>Dobra saradnja između istražitelja i tužilaca u jednom dobro dokumentovanom slučaju pokazuje da se to može postići uz pozitivne efekte.</p>	<p>Nedostatak specijaliziranog znanja među tužiocima;</p> <p>Nedostatak motivacije za procesuiranje predmeta trgovine djecom, zbog prividnog nedostatka dokaza.</p>
Partnerstvo	<p>Značajna podrška od međunarodnih organizacija</p>	<p>Nedostatak političke volje na raznim nivoima vlasti;</p> <p>Vrlo ograničeni resursi na raspolaganju za implementaciju (ili mjere za suzbijanje trgovine ljudima);</p> <p>Nedostatak dovoljno snažnih mehanizama monitoringa i koordinacije.</p>
Zajedničke dimenzije	<p>Usvojena nova strategija za suprotstavljanje trgovini ljudima;</p> <p>Razvijen novi sistem koordinacije;</p> <p>U toku je razvijanje novih akcionih planova.</p>	<p>Nepredvidiva situacija u pogledu priliva migranata;</p> <p>Nepredvidiva situacija u pogledu razvoja i uticaja pandemije COVID-19.</p>

4. ZAKLJUČCI

Ovim istraživanjem je utvrđeno da su i dalje prisutni izazovi prvenstveno u pogledu provedbe mjera za sprečavanje trgovine ljudima i mjera za identifikaciju žrtava i pružanje zaštite i pomoći žrtvama, naročito kada su žrtve djeca. Djeca i dalje čine značajan procenat žrtava trgovine ljudima u BiH i podvrgnuta su seksualnom iskorištavanju, radnoj eksploataciji, prisilnom prosjačenju i dječijem braku. "Tamnu brojku" neprepoznatih/neotkrivenih slučajeva trgovine djecom prate izazovi u prikupljanju podataka općenito i zabrinutost zbog nedostatka konceptualne jasnoće o tome šta predstavlja trgovinu djecom, a šta srodna krivična djela koja uključuju seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece, u što se ubraja i zlostavljanje djece na internetu (slike zlostavljanja djece), prosjačenje i rad djece (posebno najgori oblici dječjeg rada). Kada se uzmu u obzir svi izazovi u osiguranju relevantnih dokaza, postoji rizik da se krivična djela trgovine ljudima kvalifikuju (ili prekvalifikuju od strane tužilaca) kao lakše krivično djelo ili prekršaj. Istraživanje je također ukazalo na nedostatak konzistentnog odgovora na slučajeve trgovine djecom općenito, kako u okviru krivično-pravnog sistema tako i u sistemu dječje zaštite.

Jedan od glavnih ciljeva istraživanja je pružanje smjernica za utvrđivanje prioriteta u odgovoru na slučajeve trgovine djecom. Nalazi istraživanja ukazuju na to da ispitane stručne osobe ne brine toliko adekvatnost postojećeg pravnog okvira, koliko neefikasnost njegove provedbe. To se vezuje za nedostatak mjera socijalne politike za sveobuhvatno rješavanje osnovnih uzroka (uzroci poput nejednakosti, siromaštva i socijalne isključenosti etničkih manjina, posebno Roma). Tome se mogu dodati i poteškoće u koordinaciji aktera u složenoj državnoj strukturi BiH i nedovoljni kapaciteti za praćenje i procjenu provedbe strategija i politika. Istraživanje također dodatno ukazuje na ukorijenjenost stereotipa o trgovini djecom, ne samo među općom populacijom, već i među stručnim osobama koje učestvuju u provedbi mjera za suzbijanje trgovine ljudima. Nova **Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2020-2023**, usvojena u januaru 2020. godine, predviđa širok spektar strateških ciljeva, uključujući i ciljeve koji se odnose na trgovinu djecom. Stručne osobe ispitanici izrazili su, međutim, određenu rezervu u pogledu postojanja političke volje i mobilizacije domaćih resursa za provedbu ovog ambicioznog programa. Ova dva faktora će u konačnici odrediti uspjeh ili neuspjeh mjera za sprečavanje trgovine djecom.

U narednom poglavlju utvrđen je niz mjera koje bi se mogle poduzeti u toku provedbe aktuelne Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u svrhu efikasnijeg odgovora BiH na trgovinu djecom i efikasnije zaštite prava djece žrtava trgovine ljudima.

Ovdje je prije svega potrebno izdvojiti dvije teme kojima se, po mišljenju autora, vlasti trebaju prioritetno pozabaviti.

Potreba za konkretnim ulaganjem u mjere sprečavanja trgovine djecom

Trgovina djecom treba se posmatrati kao specifično i odvojeno pitanje u kontekstu trgovine ljudima. Ono što se pokazalo dobro za odrasle ili u rješavanju određenih krivičnih djela ili u pogledu pitanja socijalne politike, ne mora nužno biti dobro i za djecu. Roditelji i porodice u tom pogledu imaju odlučujuću ulogu kao akteri koji su u poziciji da djeci pruže zaštitu i stvore atmosferu povjerenja u kojoj se djeca osjećaju sigurno i koja predstavlja dobru polaznu tačku za njihov lični razvoj. Djetinjstvo, međutim, podrazumijeva da su djeca ovisna o odraslima, što pred roditelje stavlja veliku odgovornost. Društvene norme nisu uvijek u najboljem interesu djeteta. To znači da okruženje u domu u kojem dijete živi može postati faktor rizika i biti razlog nasilja u porodici, zlostavljanja ili zanemarivanja djeteta pa čak i trgovine djecom. Istraživanje provedeno u svrhu ovog izvještaja ukazuje na brojne podudarajuće faktore koji zajedno otežavaju otkrivanje

i identifikaciju djece koja su bila žrtve trgovine i koji uzrokuju preopterećenost i neefikasnost struktura za pružanje podrške djeci.

Iako sprečavanje trgovine djecom zahtijeva specifične i različite mjere, te mjere moraju biti integrisane u šire politike dječje i socijalne zaštite, stvarajući tako zaštitno i podsticajno okruženje za djecu i djelotvoran sistem dječje zaštite (kako nalažu standardi dječje zaštite UN-a, EU-a i Vijeća Evrope). To podrazumijeva dobro organizovanu međuagencijsku saradnju u koju su uključene porodice, škole, socijalne službe i sve više virtualni prostori i društveni mediji. Istraživanje ukazuje na značajne izazove u pogledu nedostatka institucionalnih kapaciteta, na primjer lokalnih centara za socijalni rad, koji bi trebali biti u mogućnosti da proaktivno otkrivaju djecu koja su u najvećoj opasnosti da budu žrtve trgovine, i kada se desi trgovina djecom, da pomognu u otkrivanju tih slučajeva te pruže podršku i zaštitu djeci žrtvama, uz koordinaciju multidisciplinarnog odgovora koji uključuje razne aktere; ali sve to podrazumijeva dodjeljivanje dodatnih odgovornosti osoblju centara za socijalni rad, koje je već preopterećeno.

Također je potrebno promijeniti paradigmu oko tumačenja onoga što predstavlja "prevenciju", posebno na polju trgovine djecom. Prevencija nije samo snimanje videozapisa o metodama koje svodnici (ponekad poznati i kao "ljubavnici") koriste da bi vrbovali djevojke; prevencija podrazumijeva uključivanje nastavnika u zaštitu djece (i smanjenje stope napuštanja škole), inkluziju romskih zajednica u društvo i zajedničke napore na razvoju tržišta rada koje će se baviti nezaposlenošću mladih i kreirati pristojne poslovne mogućnosti za sve adolescente po završetku obaveznog obrazovanja.

Potreba za revizijom trenutnih prioriteta u odgovorima na trgovinu ljudima

Ovaj izvještaj je izrađen u pravo vrijeme za donošenje važnih odluka o politikama. Nova Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima (2020-23) poziva se na nekoliko oblasti iz prethodnog Akcionog plana (2016-19), koje iz različitih razloga nisu realizovane. Većina nedostataka utvrđenih u Strategiji izravno utiče na zaštitu djece koja su predmet trgovine i sprečavanje trgovine djecom. Ti nedostaci se odnose na sljedeće:

- reviziju mandata radne grupe kao tijela za koordinaciju;
- jačanje centara za socijalni rad;
- razvoj multidisciplinarnog pristupa i saradnje sa organizacijama civilnog društva;
- utvrđivanje prioriteta za edukaciju i obuku;
- naručivanje detaljnih istraživanja o radnoj eksploataciji, služenju u domaćinstvu i „uzimanju organa“;
- ukidanje svih mjera kojima se podrška za potencijalne žrtve trgovine ljudima uslovljava davanjem iskaza policiji za potrebe eventualnog krivičnog gonjenja;
- pružanje podrške članovima porodice svjedoka;
- i uspostavljanje državnog kompenzacionog fonda.

Strategija, pored navedenog, konstatuje samokritično da je provedba načela nekažnjavanja, dimenzija kompjuterskog kriminala i uključivanje romskih zajednica u pripremu svih ovih politika tek na početku. Stručne osobe s kojima je obavljen razgovor u okviru ovog istraživanja potvrdile su značaj svih ovih neriješenih pitanja, posebno u kontekstu rješavanja problema trgovine djecom. U konačnici, kada se uzmu u obzir posljedice pandemije COVID-19 na više nivoa (na pojedinačne porodice, širi socioekonomski uticaj i porast stope siromaštva, sigurnost djece na mreži i pristup uslugama), zaštita djece u Bosni i Hercegovini zahtijevat će od vlasti snažnu posvećenost politikama usmjerenim na djecu i izdvajanje odgovarajućih resursa za realizaciju preuzetih obaveza.

5. PRIJEDLOZI ZA DJELOVANJE

U ovom poglavlju predstavljen je niz mjera koje bi vlastima u BiH pomogle u provođenju preporuka GRETA-e i drugih međunarodnih ili regionalnih tijela.

A. Aktivnosti na poboljšanju planiranja i koordinacije djelovanja protiv trgovine djecom

Usvojiti jasnije prioritete za djecu

Umjesto trenutnog pristupa navođenja mjera koje se odnose na djecu u nekoliko različitih akcionih planova koji se tiču trgovine ljudima (kao što je trenutno predviđeno u državnoj Strategiji suprotstavljanja trgovini ljudima), državni koordinator mogao bi objediniti sve mjere koje se odnose na djecu u jedinstven i cjelovit Akcioni plan za suzbijanje trgovine djecom. Taj plan bi se mogao zasnivati na Strategiji suprotstavljanja trgovine ljudima (2020-2023) i njenim ciljevima koji se odnose konkretno na djecu, i koji se prema potrebi mogu nadopuniti drugim mjerama navedenim u ovom izvještaju u svrhu prevencije trgovine djecom, odnosno smanjenja broja slučajeva te trgovine. Plan treba da obuhvati širok spektar preventivnih mjera (tj. rješavanje pitanja izvan okvira trgovine ljudima, kao što su sigurnost djece na internetu, inkluzija u školi, dnevni centri i dječji brakovi) i mjera zaštite (npr. procjena rizika za svako pojedinačno dijete, zaštita u sudu i psihosocijalna pomoć, jačanje odgovarajuće alternativne skrbi, bilo u obliku prihvatilišta ili hraniteljstva, i dugoročna podrška djeci žrtvama). Treba se posebno pozabaviti situacijom djece bez pratnje koja su možda bila žrtve trgovine (posebno kada se radi o procjeni dobi i imenovanju i obuci privremenih staratelja). Da bi se što više pažnje usmjerilo na djecu i potrebu za međuagencijskom saradnjom, u izradu Akcionog plana za suzbijanje trgovine djecom mogli bi se direktno uključiti relevantni stručnjaci za etničke manjine, posebno u romskim zajednicama. Treba obratiti pažnju na osiguranje usklađenosti i kompatibilnosti s ostalim postojećim planovima. Plan će zahtijevati posebnu strategiju za mobilizaciju resursa za rješavanje problema trgovine djecom, uključujući koordinaciju donatora.

Slika 8: Sveobuhvatni akcioni plan za suzbijanje trgovine djecom

B. Aktivnosti na rješavanju preostalih pitanja u vezi sa zakonima o suzbijanju trgovine djecom i promociji efikasne istrage i procesuiranja predmeta protiv osumnjičenih trgovaca djecom

Osigurati jasan zakonski okvir

Istraživanjem je ukazano na nedostatak zajedničkog shvatanja onog što čini trgovinu djecom i najadekvatnijih mjera odgovora na trgovinu djecom. Bilo bi dobro zatražiti od odgovarajuće, kvalificirane institucije pravnih stručnjaka u BiH da izradi "pravno mišljenje" ili pruži savjet o sljedećim pitanjima:

- Traženje pravnog mišljenja o odnosu trgovine ljudima i drugih krivičnih djela kako bi se pojasnili određeni koncepti i poboljšala dosljednost u tumačenju zakona. U okviru ove analize posebno bi trebalo proučiti odnos između krivičnih djela i prekršaja, koncept dječijeg prosjačenja nasuprot iskorištavanja prosjačenja ili prisilnog prosjačenja; koncept zlostavljanja djece na internetu/slika zlostavljanja djece („dječja pornografija“); opseg mogućeg usklađivanja odredbi o trgovini ljudima u zakonima na nivou države, entiteta i Brčko distrikta BiH, odnosno otklanjanja mogućih proturječnosti (u vezi sa definicijama, primjenom u praksi i najmanjim propisanim kaznama).
- Revizija prakse prekvalifikovanja krivičnog djela trgovine ljudima u lakše krivično djelo (kako bi se osiguralo da se odluke temelje na zakonu i dostupnim dokazima i kako bi se tužiteljima, odnosno sudijama ostavilo malo prostora za prekvalifikaciju djela u slučaju da na njih izvrše uticaj saradnici osumnjičenih počinitelja).
- Revizija krivičnog postupka u svjetlu Smjernica Vijeća Evrope o pravosuđu prilagođenom djeci (2010), prvenstveno u pogledu okruženja u kojima su djeca prisutna, trajanja postupka, pristupa informacijama za djecu, pristupa uslugama usmenog i pismenog prevoda, te stručnih kvalifikacija tužilaca i sudija koji postupaju u predmetima u kojima su djeca optuženi, žrtve ili svjedoci, uključujući i mogućnosti promovisanja uže specijalizacije među tužiocima i sudijama koji postupaju u predmetima u kojima se pojavljuju djeca.
- Revizija zakonodavstva kako bi se osiguralo konzistentno pružanje socijalnih usluga u cijeloj BiH bez diskriminacije i bez obzira na lokaciju/prebivalište žrtve.
- Davanje smjernice organima gonjenja i tužiocima o primjeni koncepta nekažnjavanja na trgovinu djecom, posebno u vezi sa trgovinom u svrhu prisilnog kriminala.

Rješavanje postojećih pitanja koja se tiču zakona protiv trgovine djecom i promocija efikasnosti istraga i krivičnog gonjenja osumnjičenih trgovaca djecom.

Da bi se riješili problemi uzrokovani nedostatkom zajedničke percepcije o tome šta je tačno trgovina djecom (i kada se osumnjičeni tereti za trgovinu ljudima, a dijete dobija zaštitu i pomoć kao žrtva), odgovarajuće kvalificirani pravni stručnjaci u BiH bi mogli dobiti zadatak da pripreme "pravno mišljenje" radi pojašnjenja niza pitanja, kao što su okolnosti u kojima iskorištavanje djeteta može da se okvalifikuje kao krivično djelo trgovine ljudima, manje teško krivično djelo, ili samo kao prekršaj.

Istraživanjem je uočeno da je većina istraga u predmetima trgovine djecom reaktivna, a ne proaktivna i zaključuje da postoji stalna potreba za specijaliziranim istražiteljima koji su upoznati sa karakteristikama predmeta trgovine djecom u BiH (i drugdje) i obučeni za prikupljanje adekvatnih dokaza, uključujući forenzičke dokaze od same djece.

Poboljšati djelotvornost istraga i krivičnog gonjenja osumnjičenih trgovaca djecom

U istraživanju je konstatovano da je većina istraga trgovine djecom reaktivna, a ne proaktivna i da postoji stalna potreba za specijaliziranim istražiteljima koji su upoznati sa karakteristikama slučajeva trgovine djecom u BiH (i drugdje) i osposobljeni za prikupljanje odgovarajućih dokaza, što podrazumijeva i forenzičke dokaze koji se prikupljaju od djece.

Obzirom da je multidisciplinarni pristup ključan tokom preliminarnih faza u ovim predmetima (u njima učestvuju policijski istražitelji i stručne osobe iz oblasti dječije zaštite u CSR-ovima, ali i druge stručne osobe), vlasti u BiH mogle bi razmotriti takozvani *Barnhaus* model⁹³ po kojem se dijete žrtva nalazi na jednom (sigurnom) mjestu tokom istražne faze krivičnog postupka, gdje ga posjećuju predstavnici različitih službi, tako da dijete ne mora da ide od jednog do drugog mjesta, često bez shvatanja uloge pojedinačnih službi i bez da mu se pruže odgovarajuća objašnjenja. U međuvremenu bi trebalo raditi na jačanju multidisciplinarnе koordinacije, naročito ako se i dalje bude smatralo neophodnim da tužiocі učestvuju u formalnoj identifikaciji žrtava trgovine ljudima (vidi Strategiju za suzbijanje trgovine ljudima BiH 3.2.). To se odnosi i na inicijative za identifikaciju djece koja su žrtve trgovine u svrhu radne eksploatacije, gdje je potrebno da se u multidisciplinarni tim uključe inspektori rada, policija i stručne osobe iz sektora dječije zaštite.

Jednom kada smjernice o načelu nekažnjavanja budu dostupne, službenicima organa gonjenja na svim nivoima bit će potrebna obuka o tumačenju i primjeni ovog načela, posebno u odnosu na djecu koja su žrtve trgovaca ljudima, ali i djecu koja su možda počinila krivična djela (npr. u slučajevima trgovine ljudima u svrhu prisilnog kriminala).

Da bi se utvrdili načini za poboljšanje komunikacije i koordinacije između različitih aktera uključenih u pripremu suđenja na kojima se od djece žrtava ili svjedoka traži da svjedoče, odgovarajući službenik za provođenje zakona (ili državni koordinator) mogao bi sazvati godišnji okrugli stol u svrhu pregleda i analize okončanih predmeta (organi gonjenja, tužiocі, sudije i nevladine organizacije). To bi omogućilo sticanje novih znanja o ostvarivanju što efikasnije koordinacije i uspješnog procesuiranja trgovaca ljudima.

C. Aktivnosti na rješavanju trenutnog nedostatka kapaciteta institucija za sprečavanje trgovine djecom i zaštitu djece žrtava trgovine ljudima

Izgraditi kapacitete socijalnih službi (CSR-ova) za pružanje usluga djeci

Ustanove koje obavljaju slične poslove kao centri za socijalni rad (CSR) u BiH uspješno su proširile svoje nadležnosti u drugim dijelovima Evrope kako bi efikasno djelovale na pronalaženju djece kojoj prijete opasnost da će biti predmet trgovine ljudima (ili drugog oblika zlostavljanja, iskorištavanja ili zanemarivanja), naročito u kontekstu djece na ulici, bez obzira da li pripadaju većinskoj zajednici ili manjinskim (romskim) ili migrantskim zajednicama. Da bi se to postiglo potrebno je imati kadrove koji su obučeni i opremljeni za rad u dotičnim zajednicama (umjesto rada isključivo u uredu) i socijalne radnike zadužiti razumnim brojem slučajeva.

Također je potrebno raditi na boljoj osposobljenosti zvaničnih institucija i nevladinih organizacija za identifikaciju djece na ulici koja su bila žrtve trgovine ljudima, kao i ostalih osoba koje se nalaze pod rizikom od trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, posebno prisilnog prosjačenja. Obzirom da se to pretežno odnosi na romsku djecu, poduzete mjere moraju biti dio šireg paketa mjera kako bi se službenicima (i akterima civilnog društva) omogućilo da djeluju na nediskriminatoran

⁹³ Više informacija dostupno na web stranici PROMISE Barnahus <https://www.barnahus.eu/>. Za direktnu referencu o djeci, potencijalnim žrtvama trgovine i model Barnahus vidi također OSCE, Ured posebnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, Periodični članak br. 9 (2018), Trgovina djecom i zaštita djece: Osigurati da mehanizmi dječije zaštite štite prava i zadovoljavaju potrebe djece žrtava trgovine ljudima, str 32, <https://www.osce.org/secretariat/405095>

način. Kao poseban prioritet izdvaja se proširenje stručnih znanja o identifikaciji djece koja su predmet trgovine ljudima i druge djece koja rade na ulici i kojima je potrebna podrška kako bi bila zaštićena od zlostavljanja. To bi se moglo postići dodjeljivanjem odgovornosti za provjeru dobrobiti djece koja žive ili rade na ulici određenoj agenciji (poput specijalističkog osoblja u centrima za socijalni rad) i pružanjem odgovarajuće obuke i resursa toj agenciji. U većini slučajeva je prikladnije da stručne osobe koje rade na poslovima dječje zaštite u centrima za socijalni rad ili NVO-ima, a ne službenik organa gonjenja, uspostave inicijalni kontakt sa ovom djecom, na primjer pružajući im usluge na mjestima na kojima prose ili u obližnjem dnevnom/prihvatnom centru u kojem dobivaju obrok ili međuobrok, jer potreba za zaštitu djece je često prisutna (ako dijete pati od zanemarivanja) čak i ako nema dokaza o iskorištavanju.

Poseban prioritet je otklanjanje zabluda zbog kojih određeni službenici ne razlikuju romske „tradicionalne kulturološke prakse“ od slučajeva trgovine djecom (bilo radi prisilnog prosjačenja, prisilnog braka ili u druge svrhe).⁹⁴ To bi se moglo postići uključivanjem romskih kulturnih medijatora i zapošljavanjem romskih kadrova u centrima za socijalni rad, a također i formiranjem zajedničkih radnih grupa (koje uključuju osoblje centara za socijalni rad i predstavnike romske zajednice) za izradu konkretnih strategija za rješavanje obrazaca prisilnog prosjačenja te prisilnog i dječjeg braka koje neće ovisiti samo o krivično-pravnom sistemu za reagovanje po prijavama takvih slučajeva.

Centri za socijalni rad bi trebali imati nadležnost za formiranje multidisciplinarnog tima za preventivno djelovanje kada smatraju da se određeno dijete nalazi pod velikim rizikom da će biti predmet trgovine ljudima. Taj multidisciplinarni tim mogao bi okupljati stručne osobe koje rade u djetetovoj zajednici ili se susreću s djetetom, kao što su policijski službenici, ljekari, medicinske sestre i nastavnici.

Dnevni centri (drop-in centri) odigrali su ključnu ulogu u drugim zemljama u uspostavi kontakta između pružatelja usluga (uključujući socijalne radnike i specijalizirane NVO) i djece koja rade i žive na ulici. Međutim, ovi centri mogu djelovati efikasno samo ako se za njihov rad izdvaja dovoljno novca u budžetu države i ako je osoblje koje ih vodi adekvatno osposobljeno i opremljeno i među zaposlenicima imaju kulturnog medijatora, odnosno osoblje koje govori jezik djeteta i na raspolaganju je kada dijete „svrati“ do centra.

Svako dijete koje je privremeno identificirano kao žrtva trgovine treba imati privremenog zakonskog staratelja koji će mu biti dodijeljen (ako roditelj djeteta nije u mogućnosti da preuzme tu ulogu, pod uslovom da je jasno da roditelj nije bio umiješan u trgovinu ljudima ili na drugi način zlostavljao dijete). Kako se ta odgovornost konvencionalno dodjeljuje centrima za socijalni rad, osoblju koje preuzima ulogu privremenog zakonskog staratelja za pretpostavljenu žrtvu trgovine djecom potrebna je dodatna obuka za vršenje ovih poslova, s posebnim osvrtom na djelotvornu koordinaciju s akterima krivično-pravnog sistema poput policije, tužilaca i psihologa koji su zaposleni u službama za podršku svjedocima suda.

I osoblje CSR-a uključeno u aktivnosti na sprječavanju trgovine djecom i osobe imenovane privremenim starateljima moraju znati kako najbolje omogućiti djeci da izraze svoje stavove i kako potaknuti druge službenike da te stavove uzmu u obzir.

⁹⁴ Vidi također Komitet UN-a za prava djeteta, Opšti komentar br. 18 (2014) o štetnim tradicionalnim praksama u vezi sa konceptom „tradicionalnih kulturoloških praksi“, pasus 73. „Komiteti preporučuju da države potpisnice Konvencije:

(a) pruže svim relevantnim profesionalcima na prvoj liniji odgovora informacije o štetnim praksama i primjenjivim normama i standardima ljudskih prava i osiguraju da su na odgovarajući način osposobljeni za sprečavanje i prepoznavanje štetnih postupaka kao i za reagiranje na te postupke.“

Poboljšati prikupljanje podataka o obrascima trgovine ljudima, mjerama za suzbijanje trgovine ljudima i praćenje odgovora zvaničnih agencija na slučajeve trgovine ljudima

Istraživanjem su utvrđene različite potrebe vezane za istraživanje i zaključeno je da su aktuelni načini praćenja odgovora zvaničnih institucija na trgovinu djecom neadekvatni. Državni koordinator ili Udarna grupa u najboljoj su poziciji da zatraže provođenje potrebnog istraživanja.

Obzirom da se istraživanjem za potrebe ove studije došlo do informacija da se djecom trguje u svrhu uzimanja njihovih organa, potrebno je provesti istraživanje i ispitati istinitost tih navoda. Također je potrebno raditi na dodatnom osposobljavanju zdravstvenih radnika i ostalih stručnjaka koji učestvuju u uslugama transplantacije, uključujući organizacije zdravstvenog osiguranja, za otkrivanje potencijalnih slučajeva trgovine djecom radi uzimanja organa. Pored toga, bilo bi primjereno da BiH razmotri ratifikaciju Konvencije Vijeća Evrope protiv trgovanja ljudskim organima (usvojena 2015. godine i stupila na snagu 2018. godine).

Ostale teme o kojima je istraživanje konstatovalo nedostatak informacija su:

- trgovina ljudima unutar Bosne i Hercegovine, naročito između entiteta;
- načini vrbovanja djece i trgovanja djecom; Da bi se došlo do ovih informacija potrebno je provesti istraživanje među djecom koja su i sama bila predmet trgovine (i među zvaničnim institucijama), utvrditi uzročne faktore i uključiti stariju djecu ili odrasle koji su bili žrtve trgovine kada su bili djeca u rasprave o mjerama kojima se moglo spriječiti da postanu žrtve trgovine ljudima;
- pokazatelji koji se koriste da se utvrdi da li su djeca bila žrtve trgovine ljudima, uključujući i slučajeve uzimanja organa;
- da li se društveni mediji/internet i komunikacijske tehnologije koriste za vrbovanje djece i da li se mogu bolje iskoristiti (uključujući u školama) za prevenciju vrbovanja;
- kako rješavati konkretne ranjivosti djece u institucionalnoj zaštiti koja su podložna trgovini ljudima nakon napuštanja ustanove institucionalne zaštite.

Obzirom na podatke koje zvanične institucije prikupljaju i objavljuju godišnje o broju ljudi kojima se trguje u BiH, bilo bi primjereno da državni koordinator prikuplja i objavljuje informacije o žrtvama trgovine djecom koje izlaze van okvira zvanično identificiranih žrtava. Kao minimum je potrebno prikupiti podatke i objaviti statistiku o svojoj djeci za koju postoje, kako stoji u članu 10.2 Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, „opravdani razlozi“ da se pretpostavi da su možda žrtve trgovine ljudima. Drugim riječima, prijavljene slučajeve ne treba ograničiti samo na one za koje službenici organa gonjenja smatraju da imaju na raspolaganju dovoljno dokaza za pokretanje krivičnog gonjenja. Također bi bilo primjereno zatražiti podatke od drugih zemalja u regiji kako bi se saznalo jesu li djeca iz BiH tamo identificirana kao žrtve trgovine ljudima, naročito kada se radi o djeci koja su odvedena iz BiH kako bi zarađivala prosjačenjem za nekoga drugog, a ne za sebe ili svoje roditelje.

Sistemi za praćenje odgovora na slučajeve trgovine ljudima u cijeloj BiH ne uspijevaju tačno prikazati šta se poduzima, a šta ne poduzima na godišnjoj osnovi i gdje su korektivne mjere prijeko potrebne. Bilo bi korisno kada bi se na sastancima sazvanim na državnom nivou radi rasprave o monitoringu aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima utvrdile one vrste podataka do kojih se teško dolazi i kod koga se ti podaci mogu prikupiti, tako da se te prepreke mogu riješiti. Iako se nedostaci u praćenju odnose na trgovinu ljudima općenito i ne tiču se samo rješavanja problema trgovine djecom, poboljšanje sistema monitoringa u entitetima i Brčko distriktu BiH moglo bi se potaknuti nekim neovisnim, vanjskim procjenama rada različitih tijela koja se bave ovom problematikom, u prvom redu centara za socijalni rad. Bilo bi korisno ako bi Ured državnog

koordinatora istražio dostupne podatke o trenutnim odgovorima na slučajeve iskorištavanja i zlostavljanja djece općenito, uključujući napuštanje škole, kako bi se prikupile jasnije informacije o aktivnostima sistema dječje zaštite u BiH u pogledu sve djece koja su podložna trgovini ljudima, odnosno koja su možda bila žrtve trgovine ljudima, ali im status žrtve nije potvrđen.

Rješavanje trenutnog nedostatka kapaciteta institucija za sprečavanje trgovine djecom i zaštitu djece žrtava trgovine ljudima

Potrebno je ojačati kapacitete javnih institucija (kao što su CSR) i NVO-a za identifikaciju djece koja žive i rade na ulici, a koja su žrtve trgovine ljudima, kao i druge djece pod rizikom od trgovine ljudima. Budući da se to pretežno odnosi na romsku djecu, konkretne mjere trebaju biti dio šireg paketa mjera kojima se dužnosnicima (i akterima iz civilnog društva) omogućava da bez diskriminacije poduzmu odgovarajuće radnje. Poseban prioritet je rješavanje zabluda uslijed kojih neki dužnosnici ne mogu razlikovati "tradicionalne kulturne običaje" Roma od slučajeva trgovine djecom (bilo radi prisilnog prosjačenja, prisilnog braka, bilo za druge svrhe).

Imajući u vidu opšti nedostatak ekspertize o trgovini ljudima kod tužilaca i sudija, od institucija za obuku sudija i tužilaca bi trebalo tražiti da u programe uvedu module o trgovini ljudima u BiH i pravima djece koja učestvuju u krivičnom pravnom sistemu. Bilo bi od pomoći da se razvije i dugoročno održava stručno znanje u oblasti trgovine ljudima kod nekih dužnosnika u krivičnom pravnom sistemu i to istražitelja, tužilaca i sudija.

Budući da su tokom istraživanja zabilježeni navodi o zabrinutosti da se djecom možda trguje radi uzimanja organa, treba provesti istraživanje kako bi se ti navodi dodatno istražili. Državni koordinator ili Udarna grupa bi bili u najboljoj poziciji da organizuju takvo istraživanje na ovu i druge teme.

Trenutni sistemi za praćenje odgovora na trgovinu ljudima širom BiH ne prikazuju tačno šta se radi, a šta ne i gdje su potrebne korektivne mjere. Bilo bi od pomoći kada bi se na sastancima koji se održavaju na državnom nivou i na kojima se raspravlja o praćenju odgovora za suzbijanje trgovine ljudima utvrdile vrste podataka za koje se pokazalo da ih je teško pribaviti i od koga se oni pribavljaju, kako bi se te prepreke otklonile. I ovdje bi Državni koordinator bio najbolji izbor za organizaciju takve aktivnosti.

D. Aktivnosti na sprečavanju trgovine djecom

Iskustva iz drugih zemalja pokazuju da bi bilo poželjno da se za svaku grupu djece za koju se zna da su u najvećem riziku od trgovine osmisli paket posebnih preventivnih mjera koje bi bile prilagođene specifičnostima situacije u kojoj se ta djeca nalaze. Neke od tih grupa su djeca bez pratnje, djeca koja žive i rade na ulici, socijalno isključena romska djeca i institucionalno zbrinuta djeca. Faktori koje treba uzeti u obzir (i koji utiču na strategiju koja bi mogla biti najdjelotvornija za svaku pojedinačnu grupu) su socio-ekonomski status, obrazovanje i medijska pismenost.⁹⁵

Mjere koje su se pokazale djelotvornim u sprečavanju trgovine djecom u drugim zemljama uključuju mjere socijalne zaštite kojima se porodicama koje žive u akutnom siromaštvu pružaju dodatni resursi (kao što je nenovčana pomoć u vidu hrane ili odjeće).

Mjere za sprečavanje trgovine romskom djecom i djecom koja žive i rade na ulici

Kao što je ranije već pomenuto, bilo bi dobro da se predstavnici romske zajednice uključe u rad koordinacionih tijela za borbu protiv trgovine ljudima na svim nivoima u BiH te da se podrži njihovo aktivno učešće u izradi planova za rad na slučajevima trgovine djecom. CSR, druge zvanične organizacije i NVO bi se u svom radu prioritetno trebale pozabaviti prisutnim zabludama zbog kojih službene osobe i drugi imaju poteškoća u razlikovanju romskih "tradicionalnih kulturnih običaja" i slučajeva trgovine, naročito kada je riječ o dječijem prosjačenju i dječijim brakovima.

Škole imaju važnu ulogu kako u preduzimanju mjera na smanjivanju broja djece koja napuštaju školu tako i u preuzimanju značajnije uloge u zaštiti djece kada je riječ o djeci kod koje su prisutne naznake da će napustiti školu i početi da rade puno radno vrijeme dok su još u uzrastu kada je školovanje obavezno ili naznake da su žrtve trgovine. Prosvjetnim radnicima i drugom osoblju zaposlenom u školama će vjerovatno biti lakše da ispune ovu ulogu ako se organizuju u multidisciplinarnim timovima koji rade na sprečavanju trgovine djecom. Preventivni rad u školama može uključivati širok raspon mjera kojima se romska djeca podstiču da ostanu u školi i smanjuje de fakto isključivanje romske djece, kao što je olakšavanje povratka i nastavka školovanja djeci koja su propustila polugodište ili čitavu godinu obaveznog obrazovanja. Ovo podrazumijeva saradnju između Državnog koordinatora i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstva civilnih poslova/Sektor za obrazovanje i drugih zaduženih za planove promocije socijalnog uključivanja romske manjine.

Jedan od ključnih zadataka Državnog koordinatora u 2021. i 2022. godini će vjerovatno biti procjena uticaja pandemije COVID-19 na javnu potrošnju za djecu, kako bi se izbjeglo smanjenje usluga za mentalno zdravlje i psihosocijalnu pomoć, za podršku djeci koja žive i rade na ulici i drugoj djeci koja se suočavaju sa zdravstvenim rizicima i rizicima od trgovine djecom.

⁹⁵ Vidjeti UNICEF i Terre des Hommes, Action to prevent child trafficking in South Eastern Europe. A preliminary assessment, Ženeva i Lozana, 2006.

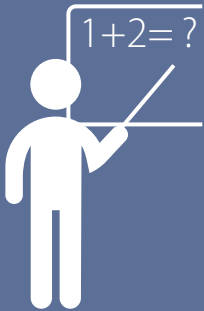

Sprečavanje trgovine djecom

Iskustvo iz drugih zemalja pokazuje da prilagođavanje paketa preventivnih mjera za svaku konkretnu grupu djece za koju se zna da je posebno ranjiva prema trgovini ljudima predstavlja djelotvoran metod kojim se rješavaju specifičnosti njihovog položaja. Te grupe u BiH uključuju djecu bez pratnje (djecu migrante), djecu koja žive i rade na ulici, romsku djecu koja su isključena iz društva i djecu u sistemu institucionalne brige. Mjere koje su se na drugim mjestima pokazale efikasnim uključuju mjere socijalne zaštite koje obezbjeđuju dodatne resurse porodicama koje pate od akutnog siromaštva (kao što su materijalna pomoć u hrani ili odjeći) i obuke o pozitivnom roditeljstvu.

Škole igraju važnu preventivnu ulogu radeći na smanjenju broja djece koja napuštaju školovanje, kao i značajniju ulogu u kontekstu dječije zaštite za djecu koja pokazuju znakove da bi mogla napustiti školovanje (i početi raditi puno radno vrijeme prije nego što dosegnu zakonom propisanu dob za završetak obaveznog obrazovanja ili postati žrtve trgovine ljudima). Nastavnici ili druge osobe zaposlene u školama bi vjerovatno lakše obavljali tu ulogu kao članovi multidisciplinarnog tima mobiliziranog na lokalnom nivou kako bi se spriječilo da djeca postanu žrtve trgovine ljudima. To bi podrazumijevalo da se Državni koordinator poveže sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvom civilnih poslova/Sektorom za obrazovanje i drugima.

E. Aktivnosti na identifikaciji, zaštiti i pomoći djeci koja su predmet trgovine

Dodatno stručno usavršavanje CSR za identifikaciju djece koja su potencijalno predmet trgovine i za postupanje u svojstvu privremenih staratelja (i zaštitu djece koja su ranije bila predmet trgovine), kao što je prethodno opisano pod tačkom C, bi trebalo donijeti značajne rezultate. CSR očigledno moraju blisko saradivati sa drugima u otkrivanju potencijalnih slučajeva trgovine zbog čega je neophodna zajednička obuka sa onima koji su na prvoj liniji odgovora, kao što su policija, osoblje zaposleno u dnevnim centrima, zdravstveni radnici, prosvjetni radnici, kao i kulturni medijatori i organizacije civilnog društva koje rade sa romskim i migrantskim zajednicama.

Istovremeno, CSR bi trebali analizirati postojeće vidove alternativnog zbrinjavanja radi povećanja kapaciteta za smještanje trgovane djece u hraniteljske porodice i drugih mjera za unapređenje kvaliteta usluga koje se pružaju trgovanoj djeci, naročito usluga psihosocijalne podrške.⁹⁶

Postoji potreba za jasnijim zakonskim okvirom za procjenu uzrasta mladih koji nemaju lične isprave ili čija starosna dob nije poznata, u skladu sa postojećim standardima o pravima djeteta,⁹⁷ uključujući mogućnost zasebne pravne revizije takvih procjena. Naručeno je posebno istraživanje o procjeni starosne dobi.⁹⁸

Posebnu pažnju treba posvetiti stručnom usavršavanju službenika (i osoblja NVO) u identifikaciji žrtava trgovine kada je riječ o dvije posebne grupe djece: romska djeca i djeca izbjeglice/migranti. Pored prethodno pomenutih mjera usavršavanja kada je riječ o romskoj djeci, državni koordinator bi mogao osnovati grupu stručnjaka koji će biti u redovnom kontaktu sa izbjeglicama i migrantima kako bi se analizirali „pokazatelji“ koji su najkorisniji za identifikaciju trgovane djece izbjeglica/

⁹⁶ Djeca žrtve trgovine (kao i djeca žrtve drugih krivičnih djela) bi trebala imati pristup psihosocijalnoj pomoći u skladu sa Direktivom EU o trgovini ljudima iz 2011, Direktivom o pravima žrtava iz 2012, kao i članom 12. Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima.

⁹⁷ Vidjeti UN Odbor za prava djeteta (CRC), Opšti komentar br. 6 (2005): Postupanje prema djeci bez pratnje i djeci odvojenoj od porodice koja se nalaze izvan svoje zemlje porijekla.

⁹⁸ Amela Efendic i Daja Wenke, Procjena starosti djece u riziku od trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (nacrt), 2021.

migranata i osiguralo da se posebna pažnja poklanja identifikaciji takve djece žrtava. U okviru ovog istraživanja je također utvrđena potreba za procjenom da li su djeca sa invaliditetom pod posebnim rizikom od trgovine, u kojim okolnostima i koji odgovor bi bio najadekvatniji.

U skladu sa drugim institucijama koje se bave alternativnim zbrinjavanjem trgovane djece u drugim zemljama Evrope, CSR bi trebao razmotriti koje bi to mjere bile odgovarajuće da se privremeno zbrinuta djeca odvrate od bjekstva iz skloništa ili hraniteljskih porodica. Stečen je utisak da je osoblju koje radi sa institucionalno zbrinutom djecom neophodna osnovna obuka za identifikaciju rizičnih situacija po djecu koja su pod njihovim staranjem, naročito kada je riječ o djeci koja napuštaju institucije. Iako specijalizovane usluge postoje za trgovane djevojčice, izgleda da za dječake koji su identifikovani kao potencijalne žrtve trgovine nema sličnih usluga. Državni koordinator bi trebao otkloniti taj nedostatak, naročito u slučaju unapređenja stručnosti drugih službenih osoba za identifikaciju trgovane djece ulice (dječaka i djevojčica).

Posebnu pažnju treba posvetiti tome da usluge podrške budu dostupne i lako pristupačne djeci iz etničkih manjina, uključujući romske zajednice. Isto tako, kao u slučaju djece migranata, nedostatak ličnih dokumenata (pasoša ili rodnog lista) ili jezičke barijere ne smiju dovesti do isključenja djece iz usluga. Umjesto toga, djeci za koju se utvrdi da su bez pratnje treba odmah imenovati staratelje, a djeci koja govore drugim maternjim jezikom osigurati prevodioce – za romski jezik, za jezike koji su relevantni za djecu migrante i njihove porodice.

Ostale mjere zaštitu prava djeteta

Neophodne su dodatne mjere kako bi se djeci žrtvama trgovine omogućilo uživanje osnovnih prava, naročito prava na privatnost, pravo na tačne informacije (o mogućnostima koje im stoje na raspolaganju) i pravne savjete, kao i pravo na naknadu štete.

Kada je riječ o pravu djece žrtava na privatnost, koje se već duže vrijeme krši zbog medijskog publiciteta u različitim prilikama: mora se provoditi postojeće zakonodavstvo o zaštiti dječije privatnosti i identiteta, i spriječiti otkrivanje podataka na osnovu kojih se mogu identifikovati⁹⁹. Državni koordinator bi mogao organizovati okrugli sto s glavnim urednicima i odgovornim osobama u medijima, sa Vijećem za medije, stručnjacima za zaštitu djece, CSR i NVO kako bi se razgovaralo o načinima sprečavanja otkrivanja osjetljivih informacija medijima u skladu sa skorašnjim smjernicama o zaštiti privatnosti žrtava trgovine ljudima. Jedan od načina bi bio organizovanje edukacija za novinare o evropskim i domaćim standardima o pravima djeteta na privatnost i zaštiti podataka, u saradnji s organizacijama za podršku djeci žrtvama.

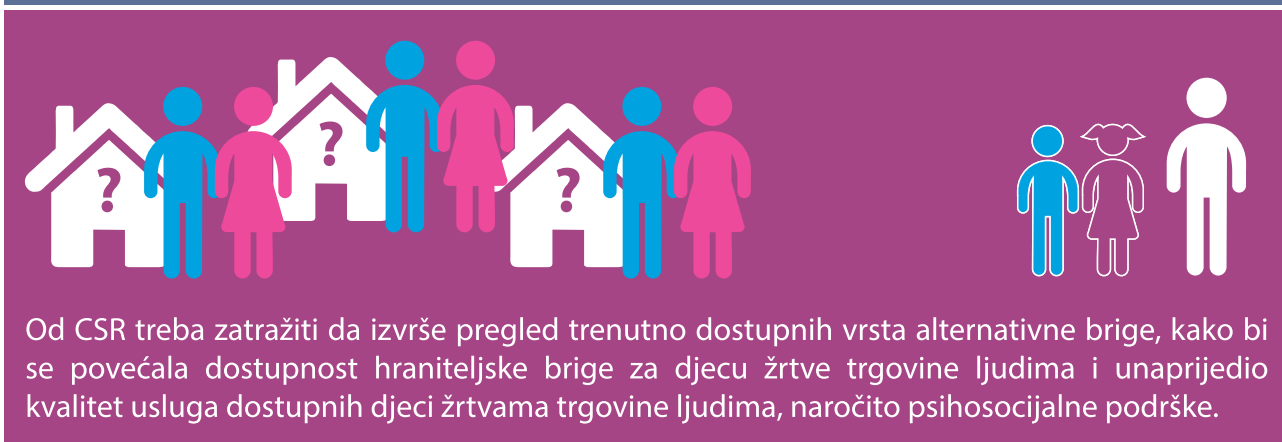
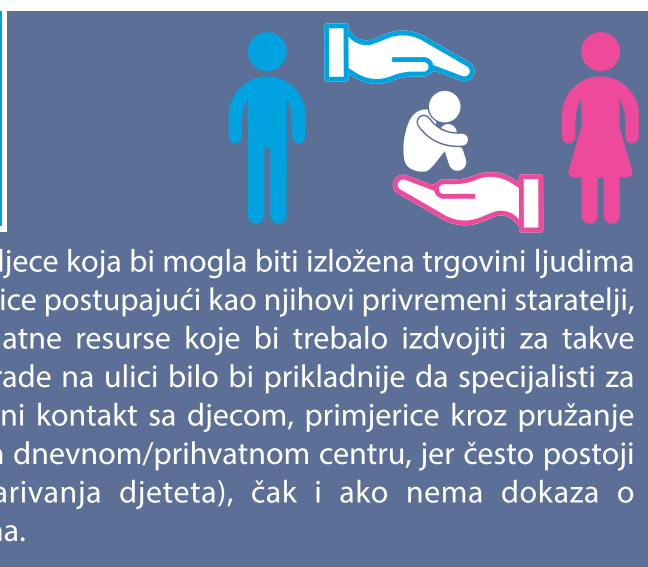
Kada je riječ o dječijim pravima na informacije: Državni koordinator bi trebao razmotriti koju instituciju bi trebalo zadužiti za izradu smjernica za poštovanje ovog prava za sve službe i stručnjake koji dolaze u kontakt s djecom (policija, sigurnosne strukture, nevladin sektor, advokati), uključujući informacije o odgovarajućim mandatima, odgovornostima i podjeli rada između ovih aktera. Posebnu pažnju treba posvetiti poštivanju međunarodnih i evropskih standarda u pružanju pravnih savjeta i informacija; te pružiti djeci takve informacije na način prilagođen njima i na jeziku koji dijete razumije.

Što se tiče prava djeteta na naknadu štete, u Strategiji BiH za borbu protiv trgovine ljudima se očigledno smatra da je potrebno preispitati trenutnu praksu naknade štete. Djeca ne bi trebalo da budu upućivana na građanski postupak, nego trebaju ostvarivati naknadu štete koje se dosuđuje već u krivičnom postupku (vidjeti Strategiju BiH za borbu protiv trgovine ljudima 3.6). Budući da obično postoje rizici u vezi sa sposobnošću počinioca da osigura obeštećenje, bez obzira na to koji

⁹⁹ Dr. Baerbel Heide Uhl i Rebeka Kotlo, Smjernice za zaštitu privatnog života i ličnih podataka žrtava trgovine ljudima (nacrt), 2021.

sud to odredi, potrebno je pronaći druge načine osiguravanja obeštećenja, kao što je novi fond za obeštećenje žrtava trgovine ljudima na nivou BiH (vidjeti Strategiju BiH za borbu protiv trgovine ljudima 4.8).

Iako se institucije BiH prethodnih nekoliko godina nisu suočavali sa komplikacijama vezanim za slučajeve djece iz inostranstva za koju se utvrdi da su žrtve trgovine u BiH (ili djece iz BiH za koju se utvrdi da su žrtve trgovine u drugim zemljama), trebalo bi, prije pojave takvih slučajeva, definisati odgovarajuće procedure za saradnju sa organima u drugim zemljama i organizaciju sigurnog povratka te djece u slučajevima kada je to potrebno.¹⁰⁰

¹⁰⁰ U Izvještaju OSCE-ovog ureda specijalnog predstavnika i koordinadora za borbu protiv trgovine ljudima za 2020. godinu govori se o neophodnim procedurama za prekograničnu saradnju: Uspostavljanje nacionalnog koordinadora za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima, <https://www.osce.org/cthb/472305>

F. Aktivnosti na zaštiti djece žrtava koja su uključena u krivičnopravni sistem u svojstvu žrtava ili svjedoka

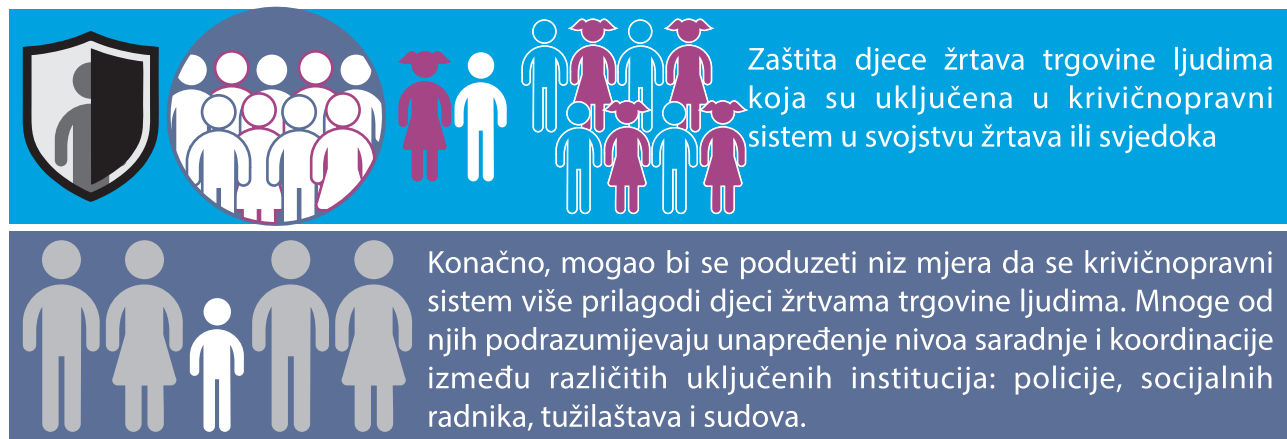
Potreban je niz mjera za prilagođavanje krivičnog sistema potrebama djece žrtava trgovine. Većina tih mjera podrazumijeva unapređenje saradnje i koordinacije između različitih institucija koje su uključene u krivični postupak: policije, socijalnih radnika, tužilaštava i sudova.

Djeci žrtvama i djeci svjedocima treba omogućiti lakši pristup pravnom savjetovanju i zastupanju ako se od njih očekuje da svjedoče kako bi se pripremili za postupak, kao i pristup psihosocijalnoj podršci (vidjeti, na primjer, austrijski kombinirani model pravne i psihosocijalne pomoći poznat kao „*Prozessbegleitung*“ (podrška tokom suđenja), svim žrtvama krivičnih djela, posebno djeci).¹⁰¹ U principu, svi pravni savjeti bi trebali biti besplatni za djecu žrtve i djecu svjedoke.

Čini se da postoji potreba da CSR (ili ministarstvo nadležno za njihov rad) dogovori standardizovane procedure i protokole (memorandume o razumijevanju) sa pravosudnim organima kada je riječ o pružanju psihosocijalne podrške trgovanoj djeci. U okviru tih memoranduma bi se mogli definisati jasni standardi u vezi sa razmjenom informacija, zaštitom podataka i mjerama zaštite djece.

Uprkos napretku u pružanju tehničke opreme i ljudskih resursa dostupnih u sudovima i tužilaštvima, potrebno je raditi na daljoj realizaciji kako bi se spriječile neadekvatne i diskriminatorne prakse u zavisnosti od mjesta/nadležnosti; to podrazumijeva zapošljavanje dodatnih dječjih psihologa i socijalnih radnika kao savjetnika u svim sudovima i tužilaštvima.

Učešće djece u postupcima trebalo bi biti dobrovoljno i ne bi ih trebalo opterećivati da donose odluke da li će svjedočiti ili ne. Kako je već inicirano Zakonom o krivičnom postupku RS, preporučuje se usvajanje sličnih promjena, izuzimanjem djece od pojavljivanja u statusu „privilegovanog svjedoka“, u svim zakonima o krivičnom postupku u BiH, kako bi se osigurala jednaka dostupnost pravde i zaštite za svu djecu.

¹⁰¹ Vidjeti informacije (dostupne na više jezika) na web stranici Saveznog ministarstva pravde Austrije, <https://www.justiz.gv.at/home/service/opferhilfe-und-prozessbegleitung~961.de.html>

PRILOG 1: KLJUČNI MEĐUNARODNI STANDARDI ZA ZAŠTITU I PROMOCIJU PRAVA DJECE ŽRTAVA

Sveobuhvatan, i na pravima zasnovan pristup borbi protiv trgovine djecom, zahtijeva usklađenost s postojećim međunarodnim zakonskim okvirom, i to u pogledu prava djeteta i standarda za borbu protiv trgovine ljudima. U nastavku, nakon razmatranja osnovnih međunarodnih principa o pravima djeteta, relevantnim i za kontekst trgovine ljudima, poseban fokus će se staviti na pregled koncepata i odredbi Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, kao najvažnijeg i najsveobuhvatnijeg instrumenta za borbu protiv trgovine djecom, čija je država potpisnica i Bosna i Hercegovina.¹⁰²

1. Standardi Ujedinjenih nacija o pravima djeteta

Što se tiče međunarodnih standarda o pravima djeteta, Konvencija UN o pravima djeteta¹⁰³ pruža **sveobuhvatni katalog prava za zaštitu i učešće djece**. To uključuje obaveze zaštite djece od svih oblika nasilja, iskorištavanja i trgovine djecom, osiguravanje oporavka i rehabilitacije nakon takvih iskustava, kao i pristup uslugama neophodnim za životni standard primjeren djetetu, od hrane i stanovanja kao podrška roditeljima, pristup zdravstvu, socijalnoj zaštiti i obrazovanju.¹⁰⁴ Štaviše, četiri opšta principa usmjeravaju provedbu svih dječjih prava:

- Prema članu 3. stav 1. UN-ove Konvencije o pravima djeteta „U svim akcijama koje u vezi s djecom preduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne zaštite, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o interesima djeteta.“

U kontekstu trgovine ljudima **ovo se odnosi na čitav niz odluka koje se donose u vezi sa trgovanom djecom**, kao što su:

- odluke koje donose policija, tužioci i sudije;
- socijalne službe koje procjenjuju porodičnu situaciju kako bi se spriječila ponovna trgovina;
- raspodjela resursa za socijalne usluge;
- i davanje prioriteta trgovini djecom u politikama u oblasti borbe protiv trgovine ljudima (vidjeti Strategiju suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2020- 2023., usvojenu u januaru 2020. godine).¹⁰⁵

- Direktno s tim u vezi, kako bi se shvatilo koji su „najbolji interesi djeteta“ i koje korake treba preduzeti da bi se ispoštovala odredba da se „o njima prvenstveno mora voditi računa“, obaveza je direktno uključiti djecu u relevantne postupke donošenja odluka koje se na njih odnose, omogućavajući im da slobodno i na odgovarajući način izraze svoje stavove i dajući njihovim stavovima „odgovarajuću težinu u skladu sa uzrastom i zrelošću djeteta“ član 12. stav 1. Konvencije o pravima djeteta). Zaštita ovog prava zahtijeva više od pukog slušanja djece, ona zahtijeva i osiguravanje pristupa relevantnim savjetima i informacijama i stvaranje postavki koje omogućavaju djeci da izraze svoje stavove i da njihovi stavovi

¹⁰² BiH je također država potpisnica Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja.

¹⁰³ Rezolucija Generalne skupštine UN-a 44/25 od 20.11.1989.

¹⁰⁴ O odnosu trgovine djecom i zaštite dječjih prava, s nekoliko praktičnih resursa za provedbu, vidjeti UNICEF, „Referentni vodič za zaštitu prava djece žrtava trgovine ljudima u Evropi, 2006. i UNICEF, Trgovina djecom u Evropi - široka vizija prema kojoj djecu treba staviti na prvo mjesto, 2008.

¹⁰⁵ „Najbolji interes“ djeteta se tumači kao trostruko pravo:

- 1) Osnovno pravo – ili pravo djeteta da se njegov najbolji interes procijeni i da se o njemu prvenstveno vodi računa u svim odlukama koje se na njega odnose;
- 2) Pravno načelo - znači da, ako se neka pravna odredba može različito tumačiti, treba izabrati ono tumačenje koje najdjelotvornije služi najboljem interesu djeteta;
- 3) Proceduralno pravilo – znači da pri donošenju odluke koja će uticati na neko konkretno dijete, grupu djece ili djecu uopšteno, pri odlučivanju se uvijek mora procijeniti eventualni uticaj (pozitivan ili negativan) date odluke na dijete ili djecu na koju se ona odnosi (npr. trgovana djeca ili djeca koja pripadaju određenoj manjini ili društvenoj grupi).

budu uzeti u razmatranje. Štaviše, građanske, krivične i upravne postupke (uključujući i u kontekstu azila i odluka koje se odnose na formalnu identifikaciju djeteta kao žrtve trgovine) potrebno je prilagoditi djeci (sigurno okruženje, zaštita privatnosti, osobe osposobljene za vođenje intervjua, odluke se donose pravovremeno i prioritetno).¹⁰⁶

- Nadalje, mjere za suzbijanje trgovine ljudima moraju zaštititi djetetovo pravo na život, opstanak i razvoj (član 6. Konvencije o pravima djeteta). Moraju se spriječiti prijetnje životu djece kojima se trguje ili članovima njihove porodice, a životni uslovi djece iz marginaliziranih grupa moraju se poboljšati
- Konačno, niti jedna od ovih mjera ne smije direktno ili indirektno diskriminirati bilo koju grupu djece na osnovu spola, jezika, etničkog ili socijalnog porijekla, vjere, invaliditeta ili bilo kojeg drugog statusa djeteta ili njegovih roditelja. Djeca moraju biti aktivno zaštićena od bilo kojeg oblika diskriminacije (član 2. Konvencije o pravima djeteta). Stoga, na primjer, lokalne socijalne službe moraju imati kapacitete za proaktivno prepoznavanje djece koja su potencijalno žrtve trgovine, kao i one djece koja su u riziku da budu vrbovana od strane trgovaca ljudima.

Pored ovih opštih principa, Konvencija UN-a o pravima djeteta sadrži **konkretnije mjere zaštite za određene grupe djece, koje zahtijevaju strategije uključivanja djece s invaliditetom**,¹⁰⁷ „odgovarajuću zaštitu i humanitarnu pomoć“ djeci izbjeglicama, kao i „posebnu zaštitu i pomoć“ svoj djeci lišenoj porodičnog okruženja (poznate kao „alternativno zbrinjavanje“ primjenjivo i na djecu u bilo kojoj vrsti institucionalne zaštite i na djecu bez pratnje, djecu izbjeglice/migrante) – koja su od ključne važnosti i u kontekstu trgovine djecom. Član 39. obavezuje države potpisnice da „preduzmu sve odgovarajuće mjere za promovisanje fizičkog i psihološkog oporavka i vraćanja u društvo djeteta koje je bilo žrtva: bilo kojeg oblika zanemarivanja, eksploatacije ili zlostavljanja“. U ovom članu se također propisuje da „Takav oporavak treba da se odvija u sredini koja podstiče zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo djeteta“.

Godine 2002. Bosna i Hercegovina je ratifikovala Fakultativni protokol uz Konvenciju koji se odnosi na prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju (2000). Ovim se protokolom proširuju obaveze država potpisnica da kriminaliziraju takve postupke, spriječe njihovu pojavu i osiguraju zaštitu djece. „Prodaja djece podrazumijeva djelo ili transakciju u kojoj jedna osoba ili grupa ljudi drugima preda dijete uz naplatu ili neku drugu dobit“ (član 2 stav (a) Fakultativnog protokola). Ovo se očigledno odnosi na djecu koja se bez znanja ili saglasnosti roditelja ili stalnog staratelja predaju drugima kako bi ih oni iskorištavali tjerajući ih da prose, krađu ili zarađuju novac kroz komercijalni seks.

Iste te godine (2000) usvojen je UN-ov protokol o trgovini ljudima, koji je također poznat kao „Protokol iz Palerma“¹⁰⁸, u kojem se daje prva međunarodno priznata definicija trgovine ljudima, uključujući posebnu definiciju trgovine djecom. Protokol je posvećen kriminalizaciji trgovine ljudima. S obzirom da on nije instrument za zaštitu ljudskih prava, Protokol sadrži samo neke osnovne, generičke standarde u vezi sa zaštitom žrtava, uključujući i to da države potpisnice „naročito uzimaju u obzir [...] posebne potrebe djece, uključujući odgovarajuće stanovanje, obrazovanje i zaštitu“ (član 6. stav 4).

¹⁰⁶ Vidjeti Smjernice Odbora ministara Vijeća Evrope o pravdi prilagođenoj djeci (novembar 2010).

¹⁰⁷ Vidjeti također, posebno, član 7. Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2006.) o određenim pravima djece s invaliditetom i drugim relevantnim pravima sadržanim u ovom dokumentu.

¹⁰⁸ Vidjeti član 3. Protokola o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, koji dopunjuje Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, UN Doc. A/RES/55/25 Prilog II; uključujući definiciju trgovine djecom.

Alternativno zbrinjavanje djece

Djeci žrtvama trgovine ljudima uglavnom je neophodno osigurati alternativno zbrinjavanje, i to u različitom trajanju, od privremenog smještaja (za jednu noć) do mnogo dužih perioda, na primjer kada se radi o djeci koja nisu državljani zemlje u kojoj su identifikovani i koja nisu u pratnji roditelja ili stalnog staratelja. Smjernice UN-a o alternativnom zbrinjavanju djece (2010)¹⁰⁹ definišu standarde alternativnog zbrinjavanja, uključujući krizne situacije, kao i procedure čija primjena počinje, u principu, odmah po identifikaciji djeteta u riziku, a prestaje po pronalaženju trajnog rješenja za njegovo zbrinjavanje. Ove smjernice nemaju status međunarodnog ugovora, ali predstavljaju skup smjernica koje je usvojila Generalna skupština UN-a, a koje su namijenjene svim zemljama. Ove smjernice se primjenjuju i kod odlučivanja o odgovarajućem alternativnom zbrinjavanju djece žrtava trgovine ljudima i dosta pažnje je posvećeno koracima koje treba preduzeti radi pronalaženja i primjene rješenja za djecu bez pratnje ili djecu odvojenu od porodice (kako djecu izbjeglice tako i ostalu djecu). Pod uticajem glavnih preporuka Odbora za prava djeteta¹¹⁰ (tijelo zaduženo za praćenje poštovanja međunarodnog ugovora osnovano u skladu sa Konvencijom UN o pravima djeteta) u smjernicama se definišu procedure za procjenu najboljeg interesa i utvrđivanje najboljeg interesa kada je riječ o djeci migrantima i izbjeglicama koja su bez pratnje i odvojena od porodice. Ove smjernice u cjelini su naročito relevantne u pogledu procedura koje se primjenjuju kada je riječ o djeci koja su identifikovana kao žrtve trgovine ljudima, a posebno onoj identifikovanoj kao djeca „bez pratnje“ u nekoj stranoj zemlji, ali također i kada je riječ o trgovanoj djeci identifikovanoj daleko od kuće u svojoj zemlji.

Vrste alternativnog zbrinjavanja koje je potrebno osigurati djeci bez pratnje i djeci odvojenoj od porodice variraju od privremenog smještaja (za jednu noć) do dugotrajnijih rješenja koja traju do punoljetstva djeteta. Postoje različiti vidovi alternativnog zbrinjavanja, uključujući zbrinjavanje kod srodnika (brigu o djetetu preuzima rodbina); hraniteljstvo; drugi oblici porodičnog zbrinjavanja ili zbrinjavanja sličnog porodičnom; institucionalno zbrinjavanje; ili samostalni život uz nadzor. U većini zemalja o djeci bez roditeljskog staranja se uglavnom neformalno brinu rođaci ili drugi, što znači da se alternativno zbrinjavanje organizuje između fizičkih lica - najčešće roditelja i rodbine - kroz neformalne, društveno prihvaćene prakse. Međutim, djeci bez pratnje i djeci odvojenoj od porodice koja stižu u drugu zemlju ili mjesto gdje nemaju nikakve društvene kontakte će vjerovatno biti neophodna pomoć organizacija (državnih, međunarodnih ili nevladinih) u pronalaženju odgovarajućeg vida formalnog alternativnog zbrinjavanja. U slučaju nepostojanja usluge osiguravanja alternativnog zbrinjavanja, djeca, naročito ona bez pratnje, mogu pasti u ruke kriminalcima ili drugim osobama koje namjeravaju da ih iskorištavaju.

Tokom trajanja alternativnog zbrinjavanja osobe odgovorne za dijete (i koordinator predmeta i

¹⁰⁹ Smjernice UN-a o alternativnom zbrinjavanju djece usvojene Rezolucijom Generalne skupštine UN 64/142, UN-ov dokument A/RES/64/142 od 24.2.2010.

¹¹⁰ Odbor za prava djeteta je usvojio niz opštih komentara o djeci bez pratnje ili djeci odvojenoj od porodice u kontekstu međunarodnih migracija, kao i jedan komentar o pravu djeteta da se njegov najbolji interes uzme u razmatranje kao primarno pitanje (br. 14) i komentar o pravu djeteta da se čuje njegovo mišljenje – br. 12). Ti komentari su:

- Odbor za prava djeteta, Opšti komentar br. 6 (2005) o postupanju prema djeci bez pratnje i djeci odvojenoj od porodice koja se nalaze izvan svoje zemlje porijekla, UN-ov dok. CRC/GC/2005/6 (1.9.2005);
- Zajednički opšti komentar br. 3 (2017) Odbora za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica i br. 22 (2017) Odbora za prava djeteta o opštim načelima u vezi sa ljudskim pravima djece u kontekstu međunarodnih migracija, UN-ov dok. CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22 (16.11.2017); i ista ova dva odbora, Zajednički komentar br. 4 (2017) Odbora za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica i br. 23 (2017) Odbora za prava djeteta o obavezama država u pogledu ljudskih prava djece u kontekstu međunarodnih migracija u zemljama porijekla, tranzita, odredišta i povratka, UN-ov dok. CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23 (16.11.2017);
- Odbor za prava djeteta, Opšti komentar br. 14 (2013) o pravu djeteta da se njegov najbolji interes uzme u razmatranje kao primarno pitanje (čl. 3 stav 1), UN-ov dok. CRC/C/GC/14 (29.5.2013);
- Odbor za prava djeteta, Opšti komentar br. 12 (2009) o pravu djeteta da se čuje njegovo mišljenje, UN-ov dok. CRC/C/GC/12 (1.7.2009).

privremeni zakonski staratelj¹¹¹) moraju voditi računa o promovisanju i zaštiti svih ostalih prava djeteta koja su naročito relevantna za djecu bez roditeljskog staranja, uključujući između ostalog pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i drugim osnovnim uslugama, pravo na identitet, slobodu vjeroispovijesti ili uvjerenja, jezik i zaštitu njihove imovine.

Standardi UN-a o prisilnim brakovima

UN daje prilično široku definiciju „prisilnog braka“: „Prisilni brak je brak za čije sklapanje ne postoji slobodni i valjani pristanak barem jedne od strana“.¹¹² Konvencija UN-a iz 1956. proglašava tri vrste braka praksama „sličnim ropstvu“, od čega se dvije ne susreću često u praksi. Dvije od tih praksi su relevantne u kontekstu BiH (treća podrazumijeva „levirat“ ili nasljeđivanje supruga). Dvije, koje kao „prakse slične ropstvu“ mogu imati za cilj trgovinu ljudima, su:

- „i) Žena, koja nema pravo da odbije, se obećava ili udaje u zamjenu za određenu novčanu ili nenovčanu naknadu njenim roditeljima, staratelju, porodici ili nekoj drugoj osobi ili grupi,“
- “(ii) Suprug žene, njegova porodica ili njegov klan imaju pravo da je ustupe drugoj osobi uz naplatu ili bez“.¹¹³

Član 16 (2) Konvencije UN o ukidanju svih vidova diskriminacije žena (1979) glasi: „[z]aruke i sklapanje braka djeteta nemaju nikakav pravni učinak.“ U članu se dalje države obavezuju da donesu zakone i preduzmu sve druge neophodne mjere „radi utvrđivanja donje starosne granice za sklapanje braka i uvođenja obaveze upisa sklapanja braka u zvanične matične knjige.“ Što se tiče diskriminatornih efekata dječijeg braka, član 16. Konvencije obavezuje države da „iskorijene diskriminaciju žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose“. U Opštoj preporuci br. 21 tijela zaduženog za praćenje primjene ove konvencije poznatog kao CEDAW kaže se: „Pravo žene da izabere bračnog druga i da slobodno stupi u brak je od presudnog značaja za njen život i za njeno dostojanstvo i ravnopravnost kao ljudskog bića“.

2. Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima (2005)¹¹⁴ uspostavlja sveobuhvatne standarde za suzbijanje trgovine ljudima. Nadovezujući se na definiciju Protokola iz Palerma o „trgovini ljudima“, Konvencija Vijeća Evrope pruža **okvir za prevenciju trgovine ljudima i zaštitu žrtava, za kriminalizaciju i krivično gonjenje trgovaca ljudima i za djelotvornu unutrašnju i prekograničnu saradnju**.¹¹⁵ Bosna i Hercegovina je ratifikovala ovu konvenciju u januaru 2008. godine.¹¹⁶

Konvencija **je zamišljena kao ugovor o ljudskim pravima** koji sadrži pravno obavezujuće odredbe za provedbu od strane njenih država potpisnica, nadopunjen **mehanizmom za praćenje kojim se redovno ocjenjuje poštivanje obaveza od strane država** (Grupa stručnjaka za borbu protiv trgovine ljudima Vijeća Evrope ili GRETA, Odbor država stranaka). Kroz standarde Konvencije **naglasak je stavljen na djecu**¹¹⁷ a države su dužne da se bave trgovinom djecom kao pitanjem koje predstavlja zajednički problem.

¹¹¹ Vidjeti resurse dostupne na web stranici organizacije European Guardianship Network, <https://www.egnetwork.eu>.

¹¹² Generalni sekretar Ujedinjenih nacija (UNSG) (2006), Detaljna studija o svim vidovima nasilja nad ženama. Izvještaj generalnog sekretara I, UN-ov dokument A/61/122/Add.1.

¹¹³ Član I (c) Dopunske konvencije UN o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu (1956),

¹¹⁴ CETS br. 197, usvojena od strane Odbora ministara Vijeća Evrope 3. maja 2005. godine. Također poznata kao Varšavska konvencija.

¹¹⁵ Vijeće Evrope, Obrazloženje Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, CETS br. 197, 16.5.2005, tačka 36

¹¹⁶ Dodatni instrumenti Vijeća Evrope koje je Bosna i Hercegovina usvojila mogu se naći u Izvještaj u vezi s primjenom Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Drugi krug ocjenjivanja, GRETA(2017)15 od 17.7.2017, <https://rm.coe.int/greta-2017-15-fgr-bih-en/1680782ac1> (pristupljeno 28.7.2020).

¹¹⁷ Prema članu 4 [d] Konvencije Vijeća Evrope (i u skladu s međunarodnim standardima o pravima djeteta), „dijete“ označava svaku osobu mlađu od osamnaest godina.

Sprečavanje trgovine djecom

Prema članu 5. Konvencije, države bi trebale slijediti pristup zasnovan na ljudskim pravima kao i osjetljivi pristup prema djeci pri razvoju, provedbi i procjeni preventivnih mjera, **poput podizanja svijesti šire javnosti, obuke profesionalaca, istraživanja i prikupljanja podataka za identifikovanje situacija koje predstavljaju rizik od trgovine ljudima**. Konvencija također obavezuje države da stvore „sigurno okruženje“ za djecu u cilju smanjivanja njihove ugroženosti od trgovine ljudima što podrazumijeva stvaranje međusektorskih, multidisciplinarnih sistema zaštite djece, koji uključuju širok spektar aktera koji rade s djecom, uključujući roditelje, tijela nadležna za zaštitu djece, privremene staratelje za djecu bez pratnje, škole, zdravstvene radnike, kao i agencija za provođenje zakona i sistem krivičnog pravosuđa.

Tematski dio Šestog opšteg izvještaja o aktivnostima GRETA-e iz 2017. godine posvećen je trgovini djecom i u njemu se daje pregled niza preventivnih mjera, uključujući mjere za zaštitu i promovisanje prava djece žrtava.¹¹⁸ Sve navedene preventivne mjere su relevantne za Bosnu i Hercegovinu, pri čemu su posebno relevantne one koje se odnose na djecu koja nisu registrovana po rođenju, djecu koja žive i rade na ulici, djecu iz marginalizovanih zajednica, kao i djecu bez pratnje ili djecu odvojenu od porodice te djecu ilegalne migrante i u kojima se predlažu mjere koje bi institucije u cijeloj Bosni i Hercegovini trebale razmotriti. Kada je riječ o marginalizovanim zajednicama, u izvještaju se ističe da „postoje dokazi da su Romi, a naročito žene i djeca Romi, u visokom riziku od trgovine ljudima zbog strukturalnih vidova etničke i rodne diskriminacije, siromaštva i društvene isključenosti što dovodi do niskog stepena obrazovanja, visoke stope nezaposlenosti, nasilja u porodici i loših uslova života koji najviše utiču na žene i djecu“.¹¹⁹

Zaštita prava djece žrtava trgovine ljudima

Trgovina djecom često prolazi nezapaženo zbog nekoliko faktora, uključujući mehanizme otkrivanja i identifikacije koji nisu dovoljno prilagođeni situaciji u kojoj se djeca nalaze. Zbog toga, Konvencija Vijeća Evrope zahtijeva proaktivne, kao i rodno osjetljive mjere identifikacije trgovine djecom, uključujući posebno obučeno osoblje (policiju, tužilaštvo, socijalne službe) i saradnju s organizacijama za podršku civilnom društvu. U svom posljednjem Desetom opštem izvještaju GRETA je analizirala primjenu odredbi Konvencije u kontekstu postupaka traženja azila i naglasila da pri intervjuisanju djece koja traže azil uvijek treba voditi računa i o eventualnoj trgovini ljudima.¹²⁰

U slučaju djece bez pratnje Konvencija nalaže da se moraju odmah dodijeliti kvalifikovani zakonski staratelji, a u slučaju nedoumice oko uzrasta žrtve postupci procjene uzrasta moraju krenuti od pretpostavke da se radi o djetetu (član 10). Nakon identifikacije, **djeca se moraju uputiti na službe za pomoć koje su posebno prilagođene potrebama djece žrtava trgovine ljudima - od pružanja sigurnog skloništa do zdravstvenih pregleda, obrazovanja i konstruktivnih aktivnosti, te pristupa pravnoj pomoći dostupnoj djeci na način prilagođen djeci i na odgovarajućem jeziku**; nikakva pomoć ne smije zavisiti od djetetove spremnosti da svjedoči u policiji ili pred sudom protiv kriminalaca koji su navodno odgovorni za trgovinu (član 12). Svim eventualnim žrtvama trgovine ljudima, uključujući djecu, koje ilegalno borave u zemlji u kojoj su identifikovane mora se osigurati najmanje 30 dana vremena za oporavak i razmatranje hoće li saradivati s vlastima i tokom kojeg se ne smije provesti deportacija (član 13). Djeca za koju se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima moraju biti smještena u poseban smještaj u kojem radi

¹¹⁸ Vijeće Evrope/GRETA, Šesti opšti izvještaj o aktivnostima GRETA-e (2017), tačka. 78-189, <https://rm.coe.int/1680706a42>.

¹¹⁹ Vijeće Evrope /GRETA, Šesti opšti izvještaj, tačka 103. Isto važi i za raniji Treći opšti izvještaj GRETA-e koji sadrži dio o sprečavanju trgovine ljudima u manjinskim grupama pod rizikom, uz poseban osvrt na romske zajednice. Vijeće Evrope/GRETA, Treći opšti izvještaj, tačka 65-74, dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/general-reports>

¹²⁰ Vijeće Evrope /GRETA, Deseti opšti izvještaj o aktivnostima GRETA-e (2021), tačka 125.

osoblje sa odgovarajućim kvalifikacijama i ne smije im se određivati pritvor.¹²¹

Kriminalizacija, istraga i krivično gonjenje trgovine djecom

Konvencija zahtijeva od država potpisnica da kriminaliziraju trgovinu djecom i da izgrade potrebne kapacitete posvećene privođenju trgovaca djecom pred lice pravde. To može uključivati izmjenu nadležnosti za pokretanje istraga i osiguravanje istražitelja specijalizovanih za provođenje istraga u slučajevima potencijalne trgovine djecom, kao i organizovanje obuka za druge službene osobe, uključujući policiju, tužilaštvo i sudstvo (član 29). Stručnjake za zaštitu djece (poput osoblja centara za socijalni rad) treba uključiti odmah po otkrivanju djeteta potencijalne žrtve.

Neophodno je preduzeti posebne mjere zaštite u cilju sprečavanja moguće odmazde ili zastrašivanja djece žrtava i svjedoka (član 28) i osiguravanja zaštite privatnosti i integriteta djeteta (član 30) kako bi se izbjegla sekundarna viktimizacija i traumatizacija djece tokom sudskog postupka. Tokom provedenog monitoringa GRETA je zaključila da **koncept nesankcionisanja žrtava u situacijama kada su bili prisiljeni na počinjenje krivičnih djela u svojstvu žrtava trgovine ljudima** (član 26) i dalje stvara ozbiljne izazove u provedbi.¹²²

Saradnja u borbi protiv trgovine djecom

Kao zajednički element prevencije, zaštite i krivičnog gonjenja, Konvencija naglašava važnost djelotvornog partnerstva, koordinacije i saradnje. Na nacionalnom nivou to uključuje specijalizovane državne organe s izričitim mandatom za multidisciplinarnu saradnju. Konvencija također naglašava **ključnu ulogu pružalaca usluga civilnog društva** koji su u direktnom kontaktu s djecom žrtvama trgovine. Na međunarodnom nivou, kriza zaštite migranata u Evropi nakon 2015. godine razotkrila je strukturne slabosti u **prekograničnoj saradnji**, posebno u vezi s prekograničnim mehanizmima zaštite djece - što ponekad dovodi do toga da djeca 'nestaju' iz institucija bez odgovarajućih popratnih aktivnosti i do stvaranja rizičnih situacija u vezi s trgovinom djecom.¹²³ Pored opštih obaveza međunarodne saradnje, član 33. Konvencije Vijeća Evrope zahtijeva "pojačanu saradnju" posebno za rješavanje slučajeva nestale djece i operacija traganja.

Praćenje i evaluacija trgovine djecom

Konvencija Vijeća Evrope uspostavila je namjenski mehanizam za praćenje provedbe njenih odredbi od strane država potpisnica.

Od kada je Bosna i Hercegovina ratifikovala Konvenciju Vijeća Evrope 2008. godine, GRETA je dva puta posjetila zemlju radi ocjenjivanja situacije nakon čega su objavljeni izvještaji 2013. odnosno 2017. godine¹²⁴, na osnovu čega je Odbor potpisnica Konvencije usvojio preporuke u junu 2013. i oktobru 2017. godine.¹²⁵ Najozbiljnija pitanja, u kojima je GRETA 'pozvala' vladu da odmah osigura poštovanje standarda Konvencije, se upravo odnose na trgovinu djecom.¹²⁶

¹²¹ Ibid., tačka 133-134.

¹²² U skladu sa članom 26. Konvencije o akciji protiv trgovine ljudima države potpisnice su dužne osigurati mogućnost da se kazne ne izriču žrtvama za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima u onoj mjeri u kojoj su one bile prisiljene na to.

¹²³ Vijeće Evrope /GRETA, Šesti opšti izvještaj o aktivnostima GRETA-e (2017), tačka 109-131.

¹²⁴ Za informacije o drugom ocjenjivanju pogledati Izvještaj o Bosni i Hercegovini, Drugi krug ocjenjivanja, GRETA(2017)15.

¹²⁵ Preporuka Odbora potpisnica Konvencije CP(2013)5 o primjeni Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini od 7.6.2013. godine i Odbor potpisnica Konvencije, Preporuka CP(2017)27 o primjeni Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini od 13.10.2017.

¹²⁶ Pogledati GRETA, Izvještaj o Bosni i Hercegovini, II, Zaključci / Pitanja za neposredno djelovanje.

3. Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe

Ova konvencija, također poznata i kao Lanzarote konvencija, je također primjenjiva na veliki broj slučajeva trgovine djecom (sve slučajeve u kojima postoji seksualno iskorištavanje djeteta). Konvencija je usvojena 2007. godine, a Bosna i Hercegovina ju je ratifikovala 2012. godine i stupila je na snagu 2013. godine. Konvencija ne pominje direktno „trgovinu“ djecom, ali njene odredbe koje se odnose na djecu žrtve seksualnog iskorištavanja su primjenjive i na svu djecu kojom se trguje u svrhu definisanu Konvencijom o akciji protiv trgovine ljudima (član 4) kao „iskorištavanje prostituiranja drugih osoba ili drugi oblici seksualnog iskorištavanja“. Neke od odredbi ove konvencije su u širem smislu slične odredbama drugih regionalnih i međunarodnih instrumenata. Kao jednu od preventivnih mjera, Konvencija u vezi sa obrazovanjem propisuje (član 6) da „Sve države potpisnice moraju preduzeti neophodne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da djeca, tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja, dobiju informacije o rizicima seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, kao i o načinima da se zaštite, prilagođenim njihovom uzrastu“.

Slično Konvenciji o pravima djeteta i Lanzarote konvencija naglašava značaj učešća djece, uključujući učešće „u skladu sa njihovim uzrastom, u izradi i provođenju državnih politika, programa i drugih inicijativa koje se odnose na borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece“ (član 9.1). Član 14. o pomoći djeci žrtvama također propisuje da se kod mjera pomoći koje se preduzimaju „mora voditi računa o stavovima, potrebama i željama djeteta“. Konvencija također obrađuje i okolnosti u kojima roditelji ili osobe koje vode brigu o djetetu „učestvuju u njegovom seksualnom iskorištavanju ili seksualnog zloupotrebi“ i propisuje mjere koje se mogu preduzeti u cilju zaštite djeteta.¹²⁷

4. Standardi Evropske unije za borbu protiv trgovine ljudima

U februaru 2016. godine BiH je podnijela zahtjev za članstvo u Evropskoj Uniji (EU), što je dovelo do napora na usklađivanju domaćeg zakonodavstva s pravnom stečevinom EU. Pored osnovnih zahtjeva EU¹²⁸, instrumenti koji su naročito relevantni za trgovinu djecom su:

- Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. aprila 2011. godine o sprečavanju i suzbijanju trgovanja ljudima i zaštiti njegovih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629 / PUP (posebno čl. 13-16 o pomoći i zaštiti djece žrtava trgovine, uključujući sudske postupke i djecu bez pratnje);
- Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. decembra 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP;
- Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25. oktobra 2012. godine o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP.

U maju 2019. godine, Evropska komisija objavila je Analitički izvještaj o stanju zahtjeva Bosne i Hercegovine za članstvo u EU ukazujući na nedostatke u zaštiti osnovnih prava „ranjivih grupa“, naročito u odnosu na „osobe s invaliditetom, djecu, LGBTI osobe, pripadnike romske zajednice,

¹²⁷ Te mjere mogu uključivati alternativno zbrinjavanje djeteta (na osnovu zakonske naredbe). U tim vanrednim situacijama član 14.3 Konvencije o zaštiti djece predviđa „mogućnost odstranjivanja navodnog počinitelja“ ili „mogućnost odstranjivanja žrtve iz porodičnog ambijenta. Uslovi i trajanje takvog odstranjivanja utvrđuju se u skladu sa najboljim interesima djeteta“.

¹²⁸ Ti zahtjevi su definisani u Povelji EU o osnovnim pravima (član 5.3 – zabrana trgovine ljudima, član 24 – prava djeteta) i u Ugovoru o funkcionisanju Evropske unije (trgovina ljudima kao posebno ozbiljan oblik organizovanog kriminala/član 83, trgovina i imigracijska politika/član 79).

prtvorenike, migrante i tražioce azila“.¹²⁹ U oktobru 2020. godine Evropska komisija objavila je godišnji izvještaj o zemlji naglašavajući sistemske nedostatke u operativnoj saradnji agencija za provođenje zakona zbog neusklađenosti krivičnog zakonodavstva u zemlji, pogoršane slabom institucionalnom koordinacijom i vrlo ograničenom razmjenom obavještajnih podataka. U pogledu prava djeteta, Evropska komisija smatra da zemlja treba unaprijediti dječiju zaštitu općenito, ojačati administrativne kapacitete CSR obzirom da oni koordiniraju višesektorsku podršku, unaprijediti prikupljanje podataka o stopama siromaštva djece te nasilju nad svom djecom, naći alternative za zadržavanje nezakonitih migrantskih porodica s djecom i osigurati registraciju rođenja djece migranata bez dokumenata.¹³⁰

---

¹²⁹ Evropska komisija, Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, 29.5.2019 COM(2019) 261 final, 16.

¹³⁰ Evropska komisija, Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2020. godinu uz Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija, Saopštenje o politici proširenja EU za 2020. godinu, 6.10.2020. SWD(2020) 350 final, 32.

PRILOG 2 - STATISTIČKE I DRUGE INFORMACIJE

Tabela 2.1. Propisivanje djela trgovine ljudima u Krivičnim zakonima u BiH

Standard	Ispunjava međunarodni standard (da/ne)
Definicija trgovine ljudima u Krivičnim zakonima	Da
Kriminalizacija korištenja usluga žrtve (član 19.)	Da
Nesankcionisanje žrtava trgovine ljudima (član 26.)	Da
Korporativna odgovornost (član 22.)	Da

Tabela 2.2. Broj identifikovanih potencijalnih žrtava trgovine ljudima godišnje

	Ukupan broj "potencijalnih žrtava"				Djeca
	Ukupno	Stranci	Ž	M	
2020. godina	70	7	51	14	35
2019. godina	61	6	49	12	36
2018. godina	36	8	21	15	24
2017. godina	83	2	58	25	47
2016. godina	48	5	30	18	10

Izvor: Godišnji izvještaji o stanju trgovine ljudima u BiH, koje je pripremio državni koordinator. Dostupno na: http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?pageIndex=1&langTag=en-US

Tabela 2.3. Pregled tehničkih i ljudskih resursa za podršku svjedocima u sudovima¹³¹

Br.	SUDOVI	TEHNIČKI	LJUDSKI
1.	Sud Bosne i Hercegovine	x	x
2.	Okružni sud u Banjoj Luci (RS)	x	x
3.	Osnovni sud BD BiH	x	x
4.	Kantonalni sud u Bihaću	x	x
5.	Kantonalni sud u Goraždu		
6.	Kantonalni sud u Livnu		
7.	Kantonalni sud u Mostaru	x	-
8.	Kantonalni sud u Novom Travniku	x	x
9.	Kantonalni sud u Odžaku		
10.	Kantonalni sud u Sarajevu	x	x
11.	Kantonalni sud u Širokom Brijegu		
12.	Kantonalni sud u Tuzli	x	-
13.	Kantonalni sud u Zenici		x

¹³¹ Prvi odjel za podršku svjedocima osnovan je u Sudu BiH 2005. godine, a nakon 2010. godine započeo je proces zapošljavanja stručnih savjetnika / pomoćnika (psihologa i socijalnih radnika) za podršku svjedocima i u okružnim/kantonalnim sudovima, osnovnim/općinskim sudovima i tužilaštvima u RS, FBiH i BD BiH. U sudovima i tužilaštvima u BiH trenutno je zaposleno 27 stručnjaka, psihologa i socijalnih radnika koji pružaju podršku svjedocima tokom istraga i sudskih postupaka. Uz njihov angažman odvijao se postupak tehničkog opremanja i reorganizacije prostora u pravnim institucijama kako bi se omogućilo ispunjavanje zakonskih propisa o mjerama zaštite svjedoka. Imajući to na umu, većina pravosudnih institucija ima mogućnost intervjuisati svjedoka iz druge prostorije, što je česta potreba kada svjedok ima status ugroženog svjedoka i/ili svjedoka pod prijetnjom, a u slučaju djece svjedoka propisane su obaveze zakonima o zaštiti i postupanju s djecom u krivičnom postupku. Prikupljeni podaci o postojanju tehničkih uslova i kadrovskih kapaciteta u sudovima i tužilaštvima u BiH, kojima se pruža zaštita i podrška djeci u pravnom postupku, uključujući i djecu žrtve trgovine, ukazuju na činjenicu da su u većini sudova i tužilaštava ti kriteriji zadovoljeni. Prema tome, tehnički kapaciteti u sudovima su zadovoljeni u 61% slučajeva, a ljudski resursi u 54% slučajeva, dok je u tužilaštvima taj postotak veći, a tehnički uslovi su ispunjeni u 73%, a ljudski resursi u 55% slučajeva. Tačnije, u tužilaštvima koja su uključena u ovu analizu dva stručna savjetnika/pomoćnika zaposlena su u okviru IPA projekta, jedan je psiholog u Tužilaštvu BiH, koji na ovom projektnom mjestu radi već četiri godine.

Tabela 2.4. Pregled tehničkih i ljudskih resursa za podršku svjedocima u tužilaštvima¹³²

No.	TUŽILAŠTVA	TEHNIČKI	LJUDSKI
1.	Tužilaštvo Bosne i Hercegovine	x	x ¹³³
2.	Poseban odjel Republičkog javnog tužilaštva RS	x	x
3.	Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo	x	x
4.	Kantonalno tužilaštvo Posavskog kantona		
5.	Kantonalno tužilaštvo Tuzlanskog kantona	x	x ¹³⁴
6.	Kantonalno tužilaštvo Unsko-sanskog kantona	x	x
7.	Kantonalno tužilaštvo Zeničko-dobojskog kantona	x	x
8.	Kantonalno tužilaštvo Hercegovačko-neretvanskog kantona	x	x
9.	Kantonalno tužilaštvo Srednjobosanskog kantona		x
10.	Kantonalno tužilaštvo Kantona 10 Livno		
11.	Kantonalno tužilaštvo Zapadnohercegovačkog kantona		

Tabela 2.5. Broj obuka vezanih za trgovinu ljudima za sudije i tužioce

Godina	CEST FBiH	CEST RS
2013	2	2
2014	2	2
2015	3	4
2016	2	1
2017	3	2
2018	1	1
2019	2	1

Tabela 2.6. Krivična djela u vezi s trgovinom djecom u krivičnim zakonima

KZ	Član	Krivično djelo
KZ BiH	185	Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu
	186	Međunarodna trgovina ljudima
	187	Međunarodno navođenje na prostituciju
	189a	Organizovanje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnog djela "krijumčarenje migranata"
KZ FBiH	210	Navođenje na prostituciju
	210a	Trgovina ljudima
	210b	Organizovana trgovina ljudima
KZ RS	145	Trgovina ljudima
	146	Trgovina maloljetnicima
	147	Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i trgovine djecom
	169	Navođenje na prostituciju
KZ BD BiH	207	Navođenje na prostituciju
	207a	Trgovina ljudima
	207b	Organizovana trgovina ljudima

¹³² Analiza se odnosi na sudove i tužilaštva u BiH koja imaju stvarnu nadležnost za procesuiranje krivičnih djela trgovine ljudima. U Republici Srpskoj, Okružni sud u Banjoj Luci - Posebni odjel za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju ima stvarnu nadležnost za procesuiranje ovih krivičnih djela. Analiza tehničkih kapaciteta obuhvatila je postojanje posebnih prostorija za razgovore sa svjedocima s mjerama zaštite s potrebnom opremom (video streaming), dok pod ljudskim resursima smatramo i zaposlene stručne savjetnike/pomoćnike koji su psiholozi ili socijalni radnici.

¹³³ Stručni savjetnik/saradnik zaposlen u okviru IPA projekta

¹³⁴ Stručni savjetnik/saradnik zaposlen u okviru IPA projekta

PRILOG 3 - SPISAK INTERVJUISANIH OSOBA

Institucije na državnom nivou

1. Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije
2. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI), pomoćnik ministra za ljudska prava
3. Služba za poslove sa strancima BiH
4. Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), Kriminalističko-istražni odjel, tri policijska inspektora
5. Granična policija Bosne i Hercegovine, Centralni istražni ured, dva policijska inspektora
6. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, stručni saradnik za psihološku podršku
7. Savez udruženja stručnih radnika centara za socijalni rad u BiH, predsjednik

Institucije u FBiH

8. Federalna uprava policije (Ministarstvo unutrašnjih poslova FBiH), Jedinica za krivične istrage, tri policijska inspektora
9. Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo, tužilac
10. Kantonalni sud u Sarajevu, stručni saradnik za psihološku podršku
11. Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, stručni saradnik
12. Centar za socijalni rad Tuzla, stručni saradnik
13. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, profesor kriminologije

Institucije u RS

14. Ministarstvo unutrašnjih poslova RS; republički koordinator za borbu protiv trgovine ljudima,
15. Republički pedagoški zavod RS,
16. Okružni sud u Banjoj Luci, dvoje sudija (odvojeni intervjui)
17. Republičko javno tužilaštvo, republički tužilac
18. Okružni sud u Banjoj Luci, stručni saradnik za psihološku podršku
19. Ombudsman za djecu RS
20. Centar za socijalni rad Banja Luka, stručni saradnik
21. Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci, profesor kriminologije i krivičnog prava

Institucije na nivou BD BiH

22. Odjel za obrazovanje BDBiH, stručni saradnik za osnovnu školu
23. Policija BD BiH, Jedinica kriminalističke policije, policijski inspektor
24. Centar za socijalni rad BD BiH, direktor

Organizacije civilnog društva

25. Međunarodni forum solidarnosti -EMMAUS (IFS-EMMAUS), projekt menadžer
26. Vaša prava, projekt menadžer
27. Zemlja djece (dnevni centar za djecu koja borave i rade na ulici, Tuzla), projekt menadžer
28. Snažniji glas za djecu, mreža NVO (član Dječijeg vijeća), projekt menadžer
29. Kali Sara Romski informativni centar, projekt menadžer
30. Romalen Kakanj, projekt menadžer

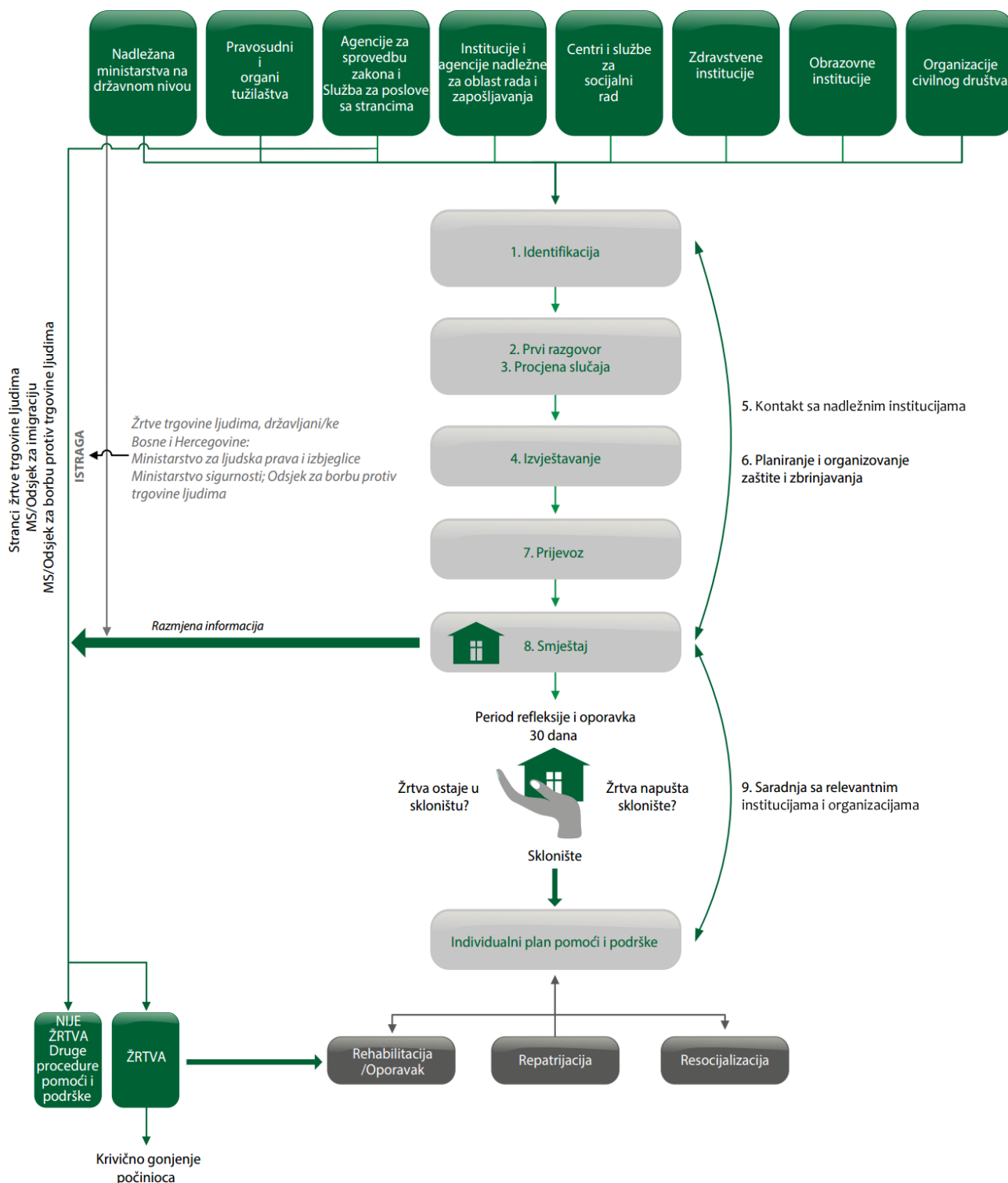
Međunarodne organizacije

31. Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) misija u BiH, službenik za borbu protiv trgovine ljudima
32. Save the Children International na sjeverozapadnom Balkanu, voditeljica programa zaštite djece

Rukovodioci migrantskih kampova

33. Save the Children International, rukovodilac migrantskog kampa
34. World Vision International, rukovodilac migrantskog kampa

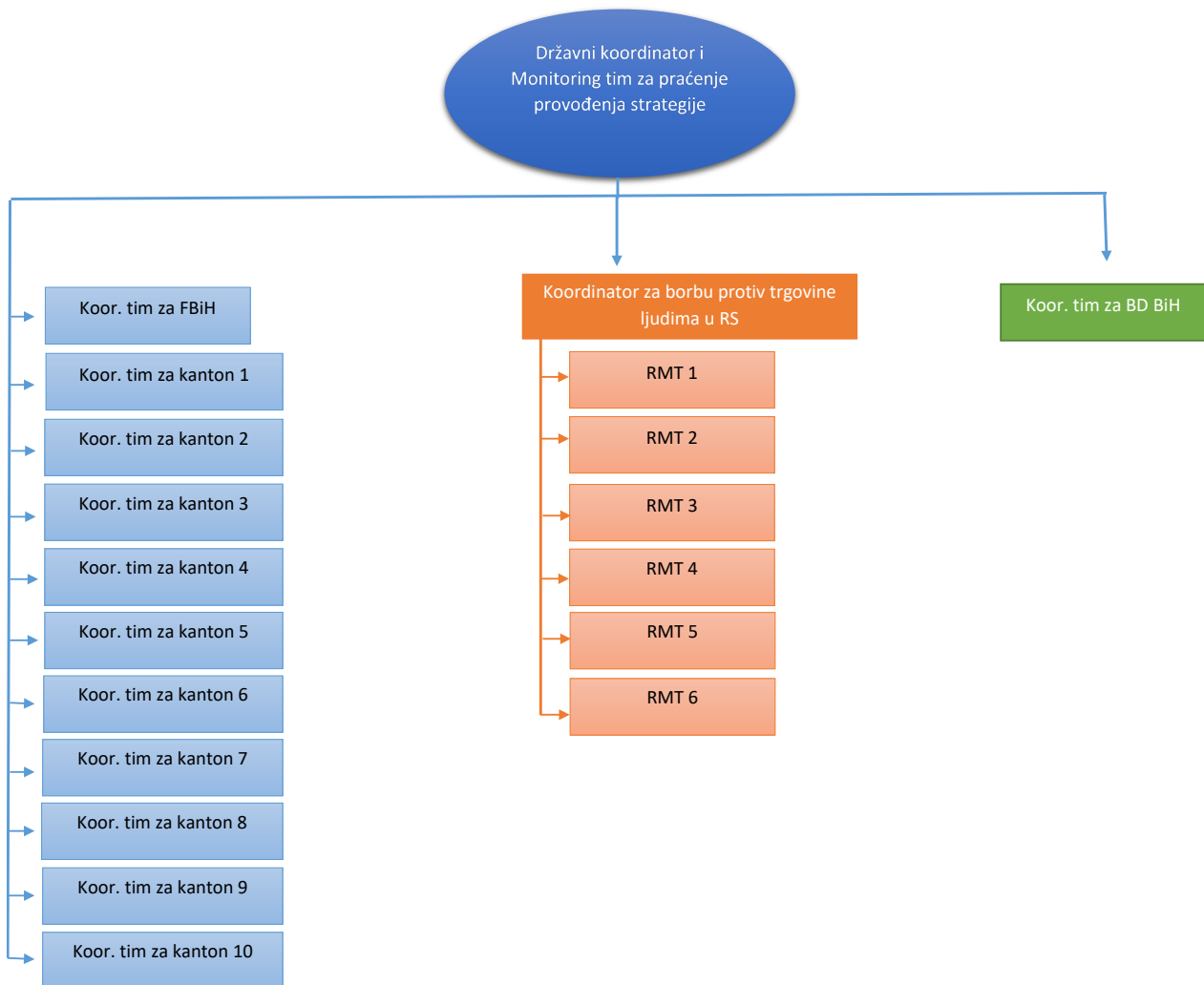
PRILOG 4 - ŠEMA NACIONALNOG SISTEMA UPUĆIVANJA ZA DJECU ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA¹³⁵

¹³⁵ Izvor: Hajrija Hadžimerović-Muftić, Amela Efendić, Ivana Radović "Report on Trafficking in Human Beings for the Purpose of Labour Exploitation in Bosnia and Herzegovina", Council of Europe, 2020 (u štampi).

PRILOG 5 – ŠEMA NACIONALNOG KOORDINACIONOG MEHANIZMA

BIBLIOGRAFIJA

Stručna i naučna literatura

1. Agencija za statistiku BiH, Bosna i Hercegovina u brojkama, 2021. Dostupno na bosanskom jeziku na http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2020_TB_1_BS.pdf (Pristupljeno 17.02.2021)
2. Agencija za statistiku BiH, "Socijalna zaštita 2012-2017", bilten 2018. godina, str. 19 Dostupno na bosanskom jeziku na http://www.bhas.ba/tematskibilteni/SOC_00_2012_Y5_0_SR.pdf
3. Agencija za statistiku BiH, Bosna i Hercegovina u brojkama, 2020. Dostupno na bosanskom jeziku na http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/NUM_00_2019_TB_0_EN.pdf (Pristupljeno 29.07.2020)
4. Bagheri, Alireza. "Child organ trafficking: global reality and inadequate international response." *Medicine, Health Care and Philosophy* 19.2 (2016): 239-246. Dostupno na <https://link.springer.com/article/10.1007/s11019-015-9671-4>.
5. Bećirević, Majda. "Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Osnovne poteškoće i kako ih prevazići" Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH, 2007
6. Odgovori iz BiH u Upitnik za evaluaciju GRETA iz 2016. godine. Dostupno na <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/bosnia-and-herzegovina>.
7. Bureau of International Labor Affairs "U.S. Department of Labour's, 2018 Findings on the Worst Forms of Child Labour, Bosnia and Herzegovina", 2018, 222-233, Dostupno na https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/child_labor_reports/tda2018/ChildLaborReportBook.pdf (pristupljeno 29.7.2020)
8. Council of Europe 2017, "Advisory Committee on the Framework Convention For the Protection of National Minorities.: Forth Opinion on Bosnia and Herzegovina", Dostupno na <https://rm.coe.int/4th-op-bih-en/16808e2c53>
9. Council of Europe, How to convey child-friendly information to children in migration - A handbook for frontline professionals, 2018, <https://rm.coe.int/how-to-convey-child-friendly-information-to-children-in-migration-a-ha/1680902f91>
10. Dimitrova, K., Ivanova, S., Alexandrova Y., Center za studije demokratije, 2015, http://childhub.org/en/system/tdf/library/attachments/confront_synthesis_report.pdf?file=1&type=node&id=20199 (pristupljeno 20.9.2020).
11. Amela Efendić i Daja Wenke, Procjena starosti djece u riziku od trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (nacrt), 2021.
12. Dr. Baerbel Heide Uhl i Rebeka Kotlo, Smjernice za zaštitu privatnog života i ličnih podataka žrtava trgovine ljudima (nacrt), 2021.
13. Hajrija Hadžiomerović-Muftić, Amela Efendić, Ivana Radović "Report on Trafficking in Human Beings for the Purpose of Labour Exploitation in Bosnia and Herzegovina", Council of Europe, 2020 (u štampi)
14. Interpol. Threats and Trends, Child Sexual Exploitation and Covid-19 Impact, septembar 2020.
15. ECPAT, 2018 "A country overview A report on the scale, scope and context of the sexual exploitation of children". The Author. Dostupno na <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2018/11/ECPAT-Country-Overview-Report-Bosnia-Herzegovina-2018.pdf> (pristupljeno 24.6.2020).
16. European Commission 2016, "Bosnia and Herzegovina 2016 Report: Accompanying the document

- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels”, Dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf
17. European Commission 2018, “Bosnia and Herzegovina 2018 Report: Accompanying the document – Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels.” Dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf>
  18. European Commission 2019, “Analytical Report: (Accompanying the document) Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina’s application for membership of the European Union.” Dostupno na <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-analytical-report.pdf>
  19. European Commission 2020, “Bosnia and Herzegovina 2020 Report, Accompanying the document: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions” Dostupno na https://europa.ba/wp-content/uploads/2020/10/2020_bosnia_and_herzegovina_report.pdf (Pristupljeno 17.02.2021)
  20. Gavrić Saša, Banović Damir, Barreiro Marina, “The Political System of Bosnia and Herzegovina: Institutions – Actors – Processes”, 2013; Dostupno na https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2013/07/POLITICAL-SYSTEM-OF-BiH_FINAL_web1.pdf.
  21. “Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Bosnia and Herzegovina”, Second Evaluation Round, GRETA(2017)15, July 2017. Dostupno na <https://rm.coe.int/greta-2017-15-fgr-bih-en/1680782ac1> (pristupljeno 28.7.2020)
  22. “9th General Report On Greta’s Activities, Covering the period from 1 January to 31 December 2019”, GRETA, 2019; Dostupan na <https://rm.coe.int/9th-general-report-on-the-activities-of-greta-covering-the-period-from/16809e169e> (Pristupljeno 8.6.2020)
  23. “10th General Report On GRETA’s Activities, Covering the period from 1 January to 31 December 2020”, GRETA, April 2021; Dostupan na <https://rm.coe.int/10th-general-report-greta-activities-en/1680a21620> (Pristupljeno 05.05.2021)
  24. Lejla Hodžić, “Pedagoške implikacije socijalne isključenosti Roma”, Neobjavljena magistarska teza, odbranjena 13.10.2010. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu;
  25. Lejla Hodžić, “(Anti)Diskriminacija romske djece u osnovnim školama”. Sarajevo, 2013 Udruženje Kali Sara - Romski informativni centar;
  26. Limanowska, Barbara “Trafficking in human beings in Southeastern Europe”, UNICEF (2002). Dostupno na <https://www.refworld.org/docid/49997af812.html>
  27. Lindstrom, Nicole “Regional sex trafficking in the Balkans: Transnational networks in an enlarged Europe”, *Problems of Post-Communism* (2004), vol.51, no. 3, str. 45-52.
  28. OSCE, Resource Police Training Guide: Trafficking in Human Beings, TNTD/SPMU Publication Series Vol. 12, 2013.
  29. OSCE. Trafficking in Human Beings: Identification of Potential and Presumed Victims. A Community Policing Approach, SPMU Publication Series Vol. 10, Vienna, June 2011.
  30. OSCE. “Trafficking in Human Beings: Training Manual for Judges and Prosecutors”, Second

Amended Edition, OSCE, 2018. dostupno na: <https://www.osce.org/bs/missionto-bosnia-and-herzegovina/376708?download=true>

31. OSCE. "Assessment: Migrant and Refugee Situation in Bosnia and Herzegovina; An overview of the intervention of key actors in the field", OSCE, pristupljeno 09.07.2020. Dostupno na <https://www.osce.org/files/f/documents/1/8/397319.pdf> (pristupljeno 09.07.2020)
32. OSCE. "Handbook for conducting investigations in human trafficking cases", OSCE, 2020. Dostupno na bosanskom jeziku na <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/447340.pdf>
33. Papić, Žarko, Fatahović Maisa, „Prema Evropskoj Uniji - Ključni problem socijalnog uključivanja u BiH“ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2019. Dostupno na http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2019/Prvi_policy_papir_finalna_verzija.pdf.
34. Ministry of Security, "The Guidelines for Work of Regional Monitoring Teams for Combating Trafficking in Human Beings in Bosnia and Herzegovina", 2018. Dostupno na <https://bih.iom.int/sites/default/files/TRAFIC/GUIDELINES%20FOR%20WORK%20OF%20REGIONALMONITORING%20TEAMS%20FOR%20COMBATTING%20TRAFFICKINGIN%20HUMAN%20BEINGS%20INBOSNIA%20AND%20HERZEGOVINA.pdf>
35. Smith Hrle, Meagan, Tošić, Sanja, "Children's Equitable Access to Justice in Bosnia and Herzegovina", UNICEF, 2015. Dostupno na <https://www.unicef.org/bih/media/386/file/Jednak%20pristup%20pravdi%20djece%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf>.
36. Sorrentino, Liliana "Assessment of Referral Mechanisms for Victims of Trafficking in Bosnia and Herzegovina", 2016 dostupno na: <http://www.fightagainsttrafficking.org/resource-centre/downloads/category/2-key-documents?download=18:assessment-ofthe-national-referral-mechanism-in-bosnia-and-herzegovina-2016>.
37. Sorrentino, Liliana "Guidelines and Indicators for Identification of Victims of Trafficking in Human Beings, HJCP BiH", 2017, available at: <http://www.rs.cest.gov.ba/index.php/seminari-2017/91-18-1910konjic-indikator-i-trgovine-ljudima-i-moderne-tehnologije-trgovine-ljudima/1968-prezentacija-l-sorrentino-18-10-17/file> (accessed 29.07.2020)
38. Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini: Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, 2018. Dostupno na bosanskom jeziku na: http://www.msb.gov.ba/PDF/izvjestaj_trgovina_ljudima_2017.pdf
39. Transparency International, Corruption Perceptions Index, 2020, Dostupno na <https://www.transparency.org/en/countries/bosnia-and-herzegovina> (Pristupljeno 17.2.2021)
40. UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), IOM-UNHCR Framework document on developing standard operating procedures to facilitate the identification and protection of victims of trafficking, June 2020, dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/5ee22b4f4.html> (Pristupljeno 17.06.2020)
41. UNODC Global report on trafficking in persons, 2020, Dostupno na https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tip/2021/GLOTiP_2020_15jan_web.pdf (Pristupljeno 17.6.2020)
42. U.S. Department of State 2017, "Trafficking in Persons Report", Dostupno na: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/271339.pdf> (Pristupljeno 19.7.2020)
43. World Vision Bosna i Hercegovina, "Mapping the Most Vulnerable Children in Bosnia and Herzegovina", Unpublished analyses, 20188.
44. World Vision Bosnia and Herzegovina, "Evaluation Research: Technical Programme (FY 17-FY 20)", Unpublished document, 2020.

Pravni izvori

1. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 i 35/18.
2. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH 19/2020
3. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17
4. Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br.64/2017 i 104/2018
5. Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 23/ 07
6. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 31/14
7. Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 54/02, 41/08 i 63/14
8. Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 66/07
9. Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, Službeni glasnik BiH, br: 79/16
10. Zakon o azilu, Službeni glasnik BiH, br. 11/16
11. Zakon o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik BiH, 27/2004, 63/2004, 5/2006, 58/2006, 58/2006, 15/2008, 50/2008, 63/2008, 35/2009, 7/2012, 42 / 2018.
12. Zakon o programu zaštite svjedoka, Službeni glasnik BiH, br. 36/14
13. Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći, Službeni glasnik BiH, br. 82/16
14. Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BDBiH, br. 34/19
15. Zakon o radu Federacije BiH, Službene novine FBiH, br. 26/16
16. Zakon o radu Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 1/16 i 66/18
17. Zakon o radu u institucijama BiH, Službeni glasnik BiH, br. 26/04, 7/05, 48/05, 60/10, 32/13 i 93/17
18. Zakon o strancima, Službeni glasnik BiH, br. 88/15
19. Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta BiH, Službeni glasnik BDBiH, br. 1/02, 7/02, 19/ 07 i 34/08
20. Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH, Službene novine FBiH, br: 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11
21. Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03,17/08
22. Zakon o zdravstvenoj zaštiti u Brčko distriktu BiH, Službeni glasnik BDBiH br. 38/11
23. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH, Službene novine FBiH, br. 46/10
24. Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 106/09
25. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, Službene novine F BiH, br: 7/14
26. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS, Službeni glasnik RS br.: 13/10
27. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službeni glasnik BiH, br. 21/03, 61/04, 55/05
28. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službene novine FBiH, br.36/03
29. Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 48/ 03

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku podršku
Evropske unije i Vijeća Evrope.
Stavovi izraženi u njemu ne predstavljaju nužno zvanične
stavove Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Vijeće Evrope je glavna organizacija za
zaštitu ljudskih prava na kontinentu.
Obuhvata 47 država članica, uključujući sve
članice Evropske unije. Sve države članice
Vijeća Evrope su potpisale Evropsku
konvenciju o ljudskim pravima, sporazum
koji ima za cilj da zaštiti prava čovjeka,
demokratiju i pravnu državu. Evropski sud za
ljudska prava kontroliše implementaciju
Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Zemlje članice Evropske unije odlučile su
da udruže svoja znanja, resurse i sudbine.
Zajedno su izgradile zonu stabilnosti,
demokratije i održivog razvoja,
zadržavajući kulturnu raznolikost,
toleranciju i individualne slobode.
Evropska unija poklanja posebnu pažnju
razmjeni postignuća i vrijednosti sa
zemljama i narodima izvan
svojih granica.

www.europa.eu

Finansirano
od strane Evropske unije
i Vijeća Evrope

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implementirano
od strane Vijeća Evrope